

YHTEISKUNTATIETEELLINEN
TIETOARKISTO

SAMI BORG, KIMMO KETOLA, KIMMO KÄÄRIÄINEN,
KATI NIEMELÄ JA PERTTI SUHONEN

Uskonto, arvot ja instituutiot

SUOMALAISET WORLD VALUES -TUTKIMUKSISSA 1981–2005

Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 4
Sami Borg, Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä & Pertti Suhonen (2007).
Uskonto, arvot ja instituutiot.
Suomalaiset World Values -tutkimuksissa 1981–2005.

Julkaisija: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto (FSD)
Tampereen yliopisto
Käyntiosoite: Åkerlundinkatu 2 A, 5. krs
Tampere
Postiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto
33014 Tampereen yliopisto
Puhelin: (03) 3551 8519
Faksi: (03) 3551 8520
Sähköposti: fsd@uta.fi
Kotisivu: <http://www.fsd.uta.fi>

Myynti: Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617, 33014 Tampereen yliopisto
Puhelin: (03) 3551 6055
Faksi: (03) 3551 7685
taju@uta.fi
<http://granum.uta.fi>

ISSN 1459-8906
ISBN 978-951-44-7037-0
ISBN 978-951-44-7676-1 (pdf)

Graafinen suunnittelu
Vinjetti Ky

Taitto
Marita Alanko

Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2007

Esipuhe

Viimeksi kuluneiden vuosikymmenien aikana suomalaisten arvomaailmassa on tapahtunut monenlaisia, osin jyrkkiäkin muutoksia. Useissa tutkimuksissa on kiinnitetty huomiota minäkeskeisten arvojen voimistumiseen. Toinen keskeinen havainto on ollut moraalikäsitysten voimakas liberalisoituminen. Arvojen muutokset ovat kuitenkin kompleksinen ilmiö, jossa osa arvoista saattaa muuttua nopeastikin, kun taas osaa näyttää leimaavan voimakas pysyvyys. Lisäksi arvomuutosten vaikutukset eri elämänalueilla ja suhteessa eri instituutioihin voivat näyttäytyä hyvinkin eri tavoin. Miten esimerkiksi yksilöllistymisen voimistuminen on vaikuttanut luottamukseen eri yhteiskunnallisiin instituutioihin? Entä kuinka moraalien alueella tapahtuneet arvojen muutokset ovat vaikuttaneet erityisesti yhteiskuntaetiikan kysymyksissä? Miten uskonnon merkitys on muuttunut arvomuutosten keskellä?

Tämä kirja tarkastelee uskontoa, arvoja ja instituutiota suomalaisten elämässä. Tarkastelukohteena ovat myös viimeisten vuosikymmenten aikana tapahtuneet muutokset. Tarkastelu pohjautuu vuosina 1981–2005 toteutetuille World Values -tutkimuksille. Aineisto mahdollistaa ainutlaatuisella tavalla suomalaisten poliittisten, yhteiskunnallisten ja uskonnollisten asenteiden pitkittäistarkastelun ja kansainvälisen vertailun neljännesvuosisadan ajalta.

Kirjan alussa kuvataan World Values -tutkimuksen syntyhistoriaa ja aineistosarjoja sekä kansainvälisen että suomalaisen aineiston osalta. Luvusta löytyvät myös keskeiset Internet-linkit, joista World Values -tutkimuksen aineistoja on saatavilla.

Sami Borgin artikkeli *Suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin* keskittyy World Values -tutkimuksessa alusta pitäen mukana olleeseen kysymyspatteristoon, joka koskee kansalaisten luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin. Artikkelissa esitellään perusaikasarjoja ja kuvataan eri instituutioiden luottamuksen tason muutoksia ja niihin vaikuttaneita tekijöitä. Luottamuksen tasolle ja sen vaihtelulle haetaan selityspohjaa mittausajankohtiin liittyvistä kontekstitekijöistä. Luottamuksen määrän yleistuloksia peilataan myös muihin instituutioita koskeviin tilasto- ja tutkimustietoihin. Vuoden 2005 aineistolla tutkitaan myös mihin instituutioihin kohdistuvat luottamusasenteet liittyvät toisiinsa. Lisäksi artikkelissa valotetaan luottamuksen yhteyksiä muihin asenteisiin.

Pertti Suhosen artikkeli *Suomalaisten eriytyvät ja muuttuvat arvot* tarkastelee suomalaisten käsityksiä hyvästä elämästä, yhteiskunnasta ja maailmasta. Tarkastelun kohteena ovat myös suomalaisten arvojen keskinäiset suhteet, sekä se mitkä tekijät vaikuttavat siihen että arvot vaihtelevat niin paljon ihmisten välillä. Arvojen muutoksia käsitellään vuodesta 1984 vuoteen 2006 World Values -tutkimuksen ohella Milton Rokeachin preferenssimittarin suomalaisen sovelluksen pohjalta. Pitkittäistarkastelu tuo esille huomattavia muutoksia suomalaisten arvoissa runsaan kahdenkymmenen vuoden aikana.

Kimmo Ketolan, Kimmo Kääriäisen ja Kati Niemelän artikkeli *Suomalaisten uskonnollisuuden muutokset* tarkastelee suomalaisten uskonnollisuutta ja siinä tapahtuneita muutoksia useista eri näkökulmista. Tarkastelun kohteena ovat suomalaisten uskonnollinen identiteetti, usko Jumalaan, Jumalan ja uskonnon tärkeys elämässä sekä uskonnon harjoittaminen. Useiden uskonnollisuutta mittaavien tekijöiden osalta on myös mahdollista tarkastella pidempiä aikasarjoja ja siten arvioida uskonnollisuudessa tapahtuneita muutoksia. Eräissä kysymyksissä suo-

malaisia myös vertaillaan muiden kansainväliseen World Values -tutkimukseen osallistuneiden maiden vastaajiin.

Ketolan, Kääriäisen ja Niemelän toinen artikkeli *Näkykö usko elämässä?* tarkastelee uskonnollisuuden vaikutusta suomalaisten asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsitteisiin. Siinä haetaan vastauksia muun muassa siihen miten uskonnollisuus vaikuttaa yleisiin elämänarvostuksiin, moraalikäsitteisiin, perhearvoihin, suvaitsevaisuuteen, globaalien ongelmien ratkaisemiseen sekä asenteisiin tiedettä ja teknologiaa kohtaan. Artikkelin selvittää mitkä ovat niitä moraalikäsitteitä ja arvoja, joihin uskonnollisuus eniten vaikuttaa. Myös tässä artikkelissa on mukana aikasarjojen pitkittäistarkastelu, joka antaa kuvan suomalaisten moraalikäsitteiden muutoksista 1980-luvun alusta lähtien.

Esitämme parhaimmat kiitoksemme Pentti Kiljuselle Yhdyskuntatutkimus Oy:stä teoksen graafisten esitysten laatimisesta sekä Marita Alangolle kirjan taittamisesta.

Tampereella 4.8.2007

Sami Borg, Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen, Kati Niemelä ja Pertti Suhonen

Kirjoittajat

Sami Borg, johtaja, Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (FSD)

Kimmo Ketola, tutkija, Kirkon tutkimuskeskus

Kimmo Kääriäinen, johtaja, Kirkon tutkimuskeskus

Kati Niemelä, tutkija, Kirkon tutkimuskeskus

Pertti Suhonen, tiedostusopin professori, Tampereen yliopisto

Mari Kleemola, tietopalvelupäällikkö, Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto (FSD)

Sisällys

ESIPUHE	3
I Mari Kleemola WORLD VALUES SURVEY -AINEISTOSARJA	7
II Sami Borg SUOMALAISTEN LUOTTAMUS YHTEISKUNNALLISIIN INSTITUUTIOIHIN	9
III Pertti Suhonen SUOMALAISTEN ERIYTYVÄT JA MUUTTUVAT ARVOT	26
IV Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen ja Kati Niemelä SUOMALAISTEN USKONNOLLISUUDEN MUUTOKSET	47
V Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen ja Kati Niemelä NÄKYKÖ USKO ELÄMÄSSÄ? – USKONNOLLISUUDEN VAIKUTUS SUOMALAISTEN ASENTESIIN, ARVOMAAILMAAN JA MORAALIKÄSITYKSIIN	60

I World Values Survey -aineistosarja

Mari Kleemola

Vuonna 1981 Jan Kerkhofs ja Ruud de Moorin johtama European Values Systems -tutkimusryhmä keräsi silloisissa EY-jäsenmaissa ja Espanjassa ensimmäisen EVS-kyselyaineiston. Aineisto kartoitti laajasti eurooppalaisten asenteita, arvomaailmaa ja elämäntilannetta. Projekti herätti runsasta kiinnostusta maailmalla, ja aineistonkeruu toistettiin 14 muussa maassa. World Values Survey eli WVS syntyi, kun eri maiden aineistot koottiin yhteen,

Tähän mennessä WVS-aineistoja on kerätty jo viidessä aallossa, joista ensimmäinen ajoittui vuosille 1981–1984 ja viimeinen vuosille 2005–2006. EVS-aineistonkeruut ovat tapahtuneet vuosina 1981, 1990 ja 1999/2000. EVS-aineistosta vastaa Tilburgin yliopistossa päämajaansa pitävä European Values Study -ryhmä. WVS-aineistojen suunnittelua sekä näiden kahden hankkeen aineistojen yhdistämistä koordinoi Michiganin yliopiston professori Ronald Inglehart tukena laaja WVS-tutkijaverkosto.

Nykyisin WVS on yksi harvoista aineistosarjoista, joka mahdollistaa suomalaisten poliittisten ja yhteiskunnallisten asenteiden pitkittäistarkastelun ja kansainvälisen vertailun muutamien viime vuosikymmenten ajalta. Suomi on kuulunut World Values Survey -maihiin alusta alkaen Suomen Gallupin (TNS Gallup) keräämin aineistoin. Suomen yhdyshenkilönä on toiminut Juhani Pehkonen TNS Gallupista.

Gallupin lisäksi kysymyslomakkeiden kääntämiseen ja suunnitteluun ovat osallistuneet Kirkon tutkimuskeskus ja Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Keruuta ovat eri vuosina rahoittaneet Gallup, Kirkon tutkimuskeskus, Suomen Akatemia, Valtioneuvoston kanslia, Kansaneläkelaitos ja Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto, joka vastaa myös Suomen aineiston arkistoinnista.

Ensimmäiset kolme Suomen WVS-aineistoa kerättiin Gallup Fennica -nimisinä vuosina 1981, 1990 ja 1996. Neljännen aallon suomalainen aineisto kerättiin vuonna 2000 ja viidennen aallon aineisto vuonna 2005. Aineistot on ulkomaisten vertailuaineistojen tapaan kerätty käyntikyselyinä lukuun ottamatta vuotta 1990, jolloin data koottiin GallupKanavalla eli vastaajien kotitalouksiin sijoitettujen mikrotietokoneiden avulla. Mainittujen keruuaaltojen li-

Taulukko 1.1

Kansainväliset ja Suomen kansalliset WVS/EVS-aineistot

Aalto	Keruuajankohdat		Suomen aineistot	Keruuuaukautet
	WVS	EVS		
1	1981–1984	1981	1981	11/1981–3/1982
2	1989–1993	1990	1990	9–10/1990
3	1994–1999	–	1996	5–6/1996
4	1999–2004	1999/2000	2000	9–10/2000
5	2005–2006	–	2005	8–10/2005

säksi Suomen Gallup toteutti 1980- ja 1990-luvuilla joitakin ns. välimittauksia, joiden sähköiset havaintomatriisit eivät enää ole tutkijoiden käytettävissä.

World Values Surveyn neljän ensimmäisen aallon kansainvälinen yhdistelmäaineisto ja siihen liittyvä dokumentaatio ovat saatavilla suoraan verkosta WVS-hankkeen ja ASEP/JDS:n yhteisesti ylläpitämiltä Values Surveys Database -sivuilta. Viidennen aallon kansainvälinen aineisto ei ole vielä saatavilla.

>> <http://www.worldvaluessurvey.org/>

>> <http://www.jdsurvey.net/>

European Values Studyn kolme aineistoa ovat saatavana Saksan tietoarkiston ZACAT-palvelusta. Molemmat palvelut ovat maksuttomia, mutta vaativat rekisteröitymisen. Kummassakaan palvelussa ei ole mukana Suomen ensimmäisen aallon aineistoa.

>> <http://zacat.gesis.org/>

Kaikki Suomen aineistot voi tilata Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta maksutta tieteelliseen tutkimukseen, opiskeluun ja opetukseen. Vuosien 1996, 2000 ja 2005 aineistoista on arkistoitu alkuperäiset suomenkieliset tiedostot. Vuosien 1990 ja 1981 Suomen aineistot ovat ICPSR:n aikaisemmin jakaman kansainvälisen WVS-aineiston englanninkielisiä osa-aineistoja.

>> <http://www.fsd.uta.fi/aineistot/>

Lisätietoa:

<http://www.worldvaluessurvey.org/>

<http://www.europeanvalues.nl/>

II Suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin

Sami Borg

Keskityn tässä artikkelissa WVS-aineistoissa alusta pitäen mukana olleeseen kysymyspatteristoon, joka koskee kansalaisten luottamusta yhteiskunnallisiin instituutioihin. Esittelen perusaikasarjoja ja kuvaan instituutioittain luottamuksen tasoon ja sen muutoksiin mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä.

Instituutioluottamuksen pitkittäistarkastelu pyrkii osoittamaan ja selittämään keskeisiä muutoksia koko aikuisväestön ja keskeisten väestöryhmien asennoitumisessa. Luottamuksen tasolle ja sen vaihtelulle luodaan selityspohjaa erittelemällä instituutioihin ja mittausajankohtiin liittyviä kontekstitekijöitä. Tutkimuskohteen moniaineisuus vuoksi ensisijaisena tavoitteena on hahmottaa mahdollisia selitystekijöitä pyrkimättä hyvin yksiselitteisiin tulkintoihin. Luottamuksen määrän yleistuloksia peilataan muihin instituutioita koskeviin tilasto- ja tutkimustietoihin. Pitkittäistarkastelussa havaittavat muutokset on suhteutettava myös tulosten satunnaisvaihteluun.

Trendikuvauksen lisäksi tuoreimmalla vuoden 2005 aineistolla tutkitaan korrelaatiotarkasteluin, mihin instituutioihin kohdistuvat luottamusasenteet kuuluvat yhteen, eli näyttävät kulkevan empiirisesti käsi kädessä. Lisäksi valotetaan luottamuksen yhteyksiä muihin asenteisiin.

Kaikkiaan huomion kohteena ovat yhteiskunnalliset instituutiot ovat luonteeltaan hyvin erilaisia. Voidaan olettaa vallitsevan paljonkin eroja siinä, millä perusteilla kansalaiset sanovat luottavansa niihin tai tuntevansa niitä kohtaan epäluottamusta. Samoin on jokseenkin itsessään selvää, että tiettyyn instituutioon samalla tavalla ylimalkaan asennoituvat perustelisivat kysyttäessä asennoitumistaan eri tavoin. Luottamus kohdistuu eri asioihin ja se voi perustua samanaikaisesti yleisiin käsityksiin ja täsmällisempiin arvioihin instituution jonkin osa-alueen tilasta tai toiminnasta. Nyt huomion kohteena on lähinnä diffuusi, yleinen luottamus.

Luottamus instituutioihin 1981–2005

WVS-aineistojen yleistä instituutioluottamusta organisaatioittain luotaava kysymys on säilynyt pääkysymyksenasettelultaan kutakuinkin samana yli vuosikymmenten. Yleiskysymys on kuulunut, kuinka paljon vastaaja luottaa lueteltuihin instituutioihin. Kun arvioitavien kohtien lukumäärä on jonkin verran lisääntynyt tuoreimmassa aineistoissa, instituutioiden sijaan on pääkysymyksessäkin ryhdytty puhumaan tahoista tai organisaatioista. Tällä ei silti liene suurtaakaan vaikutusta arviointeihin, sillä suurin osa arvioitavista kohdista koostuu edelleen vakiintuneista instituutioista. Vuosina 1990–2005 patteriston pääkysymykset ovat olleet sanataarkasti seuraavat:

1990 Katsokaapa tätä korttia (KORTTI 73.) ja sanokaa kunkin asian kohdalla, kuinka paljon luotate niihin. Luotatteko niihin hyvin paljon, melko paljon, ei kovinkaan paljon vai ei ollenkaan?

- 1996 Katsokaapa tätä korttia (KORTTI V150.) ja sanokaa kunkin luetteleman asian kohdalla, kuinka paljon luotatte ko. instituutioihin. Luotatteko siihen hyvin paljon, melko paljon, ei kovinkaan paljon vai ei ollenkaan?
- 2000 Katsoisitteko tätä korttia ja sanoisitte kustakin listalla olevasta tahosta, kuinka paljon luotatte niihin? Luotatteko niihin hyvin paljon, melko paljon, ei kovinkaan paljon, vai ei lainkaan?
- 2005 Luettelen seuraavaksi eräitä organisaatioita. Sanokaa jokaisen listalla olevan tahon kohdalla, kuinka paljon luotatte siihen? Luotatteko siihen erittäin paljon, melko paljon, ei kovinkaan paljon, vai ei lainkaan?

Käytännössä kysymyslauseet ovat siis olleet hyvin yhtenevät, mikä on vertailtavuuden kannalta hyvä asia. Enemmän tulosten tasoon ja eroihin on sen sijaan saattanut vaikuttaa se, että instituutioiden määrä sekä niistä koskevat sanamuodot ja vastausvaihtoehdot ovat vaihdelleet jonkin verran. Tämä käy ilmi taulukosta 2.1, jossa on esitetty instituutioihin hyvin tai melko paljon luottavien prosenttiosuudet viidessä aineistossa. Neliportainen vastausvaihtoehdoskaala pysyi samana vuosien 1981, 1990, 1996 ja 2000 mittauksissa, mutta vuoden 2005 aineistossa suurinta luottamusta kuvaava 'hyvin paljon' on vaihtunut vaihtoehdoksi 'erittäin paljon'. Kaikilla tarkasteltavilla keruukerroilla ns. spontaani 'en osaa sanoa' -vastaus tai vastaamatta jättäminen on koodattu aineistoon omiin vastausluokkiinsa, eivätkä ne olleet mukana laskettaessa taulukon 2.1 prosenttiosuuksia.

Joitakin aikasarjan tuloksia on esitelty aiemminkin (Nurmela ym. 1997, 172 ja Mattila & Sänkiäho 2005, 80). Sakari Nurmelan, Juhani Pehkosen ja Risto Sänkiähön kymmenisen vuotta sitten laatimassa Suomen WVS-aineistojen raportissa (1997, 172) instituutioluottamuksen aikasarjoissa olivat mukana myös vuosien 1986 ja 1991 mittaukset, mutta niiden sähköiset data-aineistot eivät enää ole saatavilla tutkimuskäyttöön. Siksi näistä aineistoja ei myöskään otettu mukaan nyt toteutettuun tarkasteluun. Mattilan ja Sänkiähön tarkastelu ulottui puolestaan vuodesta 1981 vuoteen 2000 mutta ei ehtinyt käsitellä vuotta 2005.

Viiden aikapisteen pitkittäistulokset oikeuttavat tekemään useita yleisiä päätelmiä suomalaisten asennoitumisesta yhteiskunnallisiin instituutioihin. On ensinnäkin varsin kiistatonta, että suomalaiset ovat luottaneet ja luottavat myös nykyisin melko vahvasti suureen joukkoon keskeisiä yhteiskunnallisia instituutioita. Mittausajankohdasta ja operationalisointien yksityiskohdista riippumatta suurin osa tarkastelluista tahoista on sellaisia, että niihin luottaa vähintään joka toinen vastaaja. Aiheen kansainvälisesti vertailevissa tutkimuksissa Suomi ja muut Pohjoismaat lukeutuvatkin poikkeuksetta niihin maihin, joissa kansalaisten yleinen luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin on vahvaa (ks. Borg 2005, 28–29).

Asiaan voidaan hakea selitystä monilta suunnilta: vahvasta julkisten palvelujen asemasta yhteiskuntapolitiikassa eli pohjoismaisesta hyvinvointivaltiomallista (ks. Anttonen & Sipilä 2000), vakaasta demokratiaperinteestä ja korruptoitumattomuudesta (Grönlund & Setälä 2007; Piironen 2006) tai suhteellisen korkeasta ihmisten ja ihmisryhmien välisestä luottamuksesta eli vahvasta sosiaalisesta pääomasta.

Taulukko 2.1

Suomalaisten luottamus yhteiskunnallisiin instituutioihin 1981–2005
(% luottaa hyvin / melko paljon) ^a

	1981	1990	1996	2000	2005
Poliisi	87	76	84	90	92
Puolustusvoimat	71	57	80	84	88
Oikeuslaitos (-81,-90,-96,-00), Tuomioistuimet (-05)	84	66	66	66	82
Kirkko (-81, -96, -00), Kirkot (-05)	49	32	55	58	64
Yhdistyneet kansakunnat (YK)	..	..	51	44	64
Maan hallitus	..	32	31	42	64
Ammattiyhdistykset (-81,-90 -96), Ammattiliitot (-00,-05)	56	32	49	54	63
Valtion virkamieskunta	53	33	35	41	60
Eduskunta	65	34	32	44	56
Suuryritykset	45	41	48	43	46
Euroopan yhteisö (-90), Euroopan unioni (-96,-00,-05)	..	47	30	25	37
Televisio	..	50	..	50	52
Lehdistö	34	38	31	36	34
Puolueet	..	..	13	15	29
Koulutusjärjestelmä	..	78	..	89	..
Terveys- ja sosiaaliturvajärj. (-00), Julkinen terveydenhuolto (-05)	..	..	..	84	78
Sosiaaliturvajärjestelmä	..	74	..	71	77
Kansaneläkelaitos (KELA)	..	..	..	..	79
Naisasialiike (-96), Naisjärjestöt (-05)	..	..	27	..	63
Hyväntekeväisyys- ja humanitaariset järjestöt	..	..	..	..	59
Ympäristöliike (-96), Ympäristöjärjestöt (-05)	..	..	39	..	57
(n pienimmillään kun EOS poistettu)	(983)	(457)	(987)	(998)	(955)

^a Vuonna 2005 'erittäin paljon' tai 'melko paljon' vastanneiden osuus. Muut vaihtoehdot olivat 'ei kovinkaan paljon' ja 'ei ollenkaan'. En osaa sanoa -vastaukset poistettiin aineistosta ennen osuuk-sien laskemista. Tuloksia on painotettu aineistopainoilla. Lähdeaineistot: FSD0151, FSD0154 ja FSD2118.

Erityisesti viimeksi mainittua aihetta on tutkittu viime vuosina runsaasti Suomessakin. Esimerkiksi ihmisten välisen luottamuksen vaikutuksesta joihinkin instituutioluottamuksen osiin on saatu vakuuttavaa näyttöä. Maria Bäckin tutkimuksessa asiaa tutkittiin European Social Survey 2002/2003 -aineistolla (ESS). Siinä ihmisten välinen luottamus selitti merkitsevä-

ti niin yleistä myönteistä suhtautumista demokratian toimivuuteen ja hallituksen toimintaan kuin myös luottamusta eduskuntaa ja poliitikkoja kohtaan (Bäck 2006, 83 ja 285). Samansuuntaisia Suomea koskevia tuloksia on saatu myös tuoreemmalla, vuonna 2004 kootulla ESS:n toisen aallon aineistolla (Grönlund & Setälä 2007).

Toinen taulukon 2.1 tulosten yleisestä luotettavuudesta kertova seikka on se, että instituutioiden keskinäinen järjestys luottamuksen vahvuuden mukaan näyttää melko vakaalta. Useimmin mitattujen tahojen kärjessä ovat olleet luottamus poliisiin, puolustusvoimiin ja oikeuslaitokseen. Myös yhteiskunnan laajimpia palvelujärjestelmiä kohtaan tunnettaan vahvaa luottamusta, mutta asiaa on tiedusteltu tähän mennessä vain vuosien 2000 ja 2005 aineistoissa.

Näitä WVS-aineistojen tuloksia tukevat myös muista aineistoista tehdyt havainnot. Vuosina 2002–2003 kootussa ensimmäisen aallon ESS-aineistossa tiedusteltiin luottamusta joihinkin samoihin instituutioihin kuin WVS-aineistoissa, erityisesti poliisiin, oikeusjärjestelmään, eduskuntaan ja YK:hon. Arviointiasteikko vaihteli nollassa kymmeneen siten, jolloin keskiarvotulokset olivat kuvion 2.1 mukaiset. ESS-aineiston perusteella instituutioiden luotettavuusjärjestys oli Suomessa jokseenkin sama, tosin sillä erotuksella, että YK sijoittui niukasti oikeusjärjestelmän edelle ESS-tuloksissa. Järjestyssijan vaihdos saattaa johtua sanavalinnoista, sillä WVS-aineistossa arvioitavana oli oikeuslaitos eikä oikeusjärjestelmä.

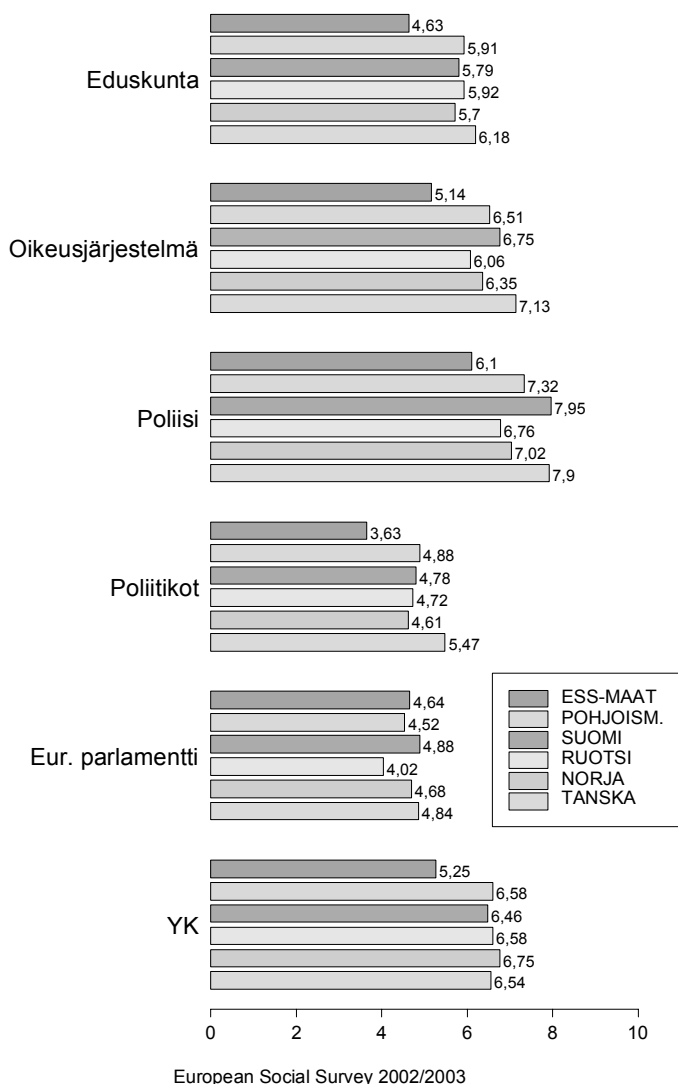
Kun numerotaulukon 2.1 tuloksissa siirrytään karkeammasta määrällisestä arvioinnista tarkempiin prosenttilukuihin, on nostettava esiin mahdollisia epävarmuustekijöitä. Vuoden 2005 useimmat luottamusluvut näyttävät systemaattisesti korkeammilta kuin vuoden 2000 ja monet sitä aikaisemmat prosenttiosuudet. Valitettavasti tämä herättää hieman epäilyjä tulosten vertailukelpoisuudesta. Saattaa olla, että vaihtoehtoskaaloissa dokumentoitu eroavuus — vuonna 2005 vahvinta luottamusta kuvasi 'erittäin paljon' ja vuonna 2000 'hyvin paljon' — selittää ainakin pienen osan muutoksesta. Toisaalta 2000-luvun alkupuoliskon verraten suotuisa talous- ja työllisyyskehitys on voinut aidosti nostaa luottamusta poliittisia toimijoita kohtaan.

Ainakin 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alkupuoliskon luvut näyttävät osoittavan maan talous- ja työllisyysilanteen kehityssuunnan päinvastaisen vaikutuksen. Lamaksi muuttuneella talouden taantumalla oli merkittävää vaikutusta poliittisia instituutioita kohtaan tunnettuun luottamukseen. Myös useista muista lähteistä kootut tiedot viittaavat siihen, että kansalaisten tyytymättömyys hallitukseen (ja tätä kautta luultavasti myös muihin poliittisiin instituutioihin) alkoi laskea nopeasti aivan 1980-luvun lopulla.

Tämä voidaan todentaa esimerkiksi hallitukseen tyytyväisyyttä koskevilla aikasarjatiedoilla. Asiaa valaiseva kuvio 2.2 on lainattu Heikki Paloheimon tuoreesta julkaisusta (2006, 150), jossa hän on käsitellyt kansalaisten tyytyväisyyttä poliittisten laitosten aikaansaannoksiin. Paloheimon mukaan ”suotuisa taloudellinen kehitys on lisännyt kansalaisten tyytyväisyyttä hallitukseen ja vastaavasti kansantalouden heikko kehitys on lisännyt kansalaisten tyytymättömyyttä hallituksen toimintaan” (ks. myös Paloheimo 2005).

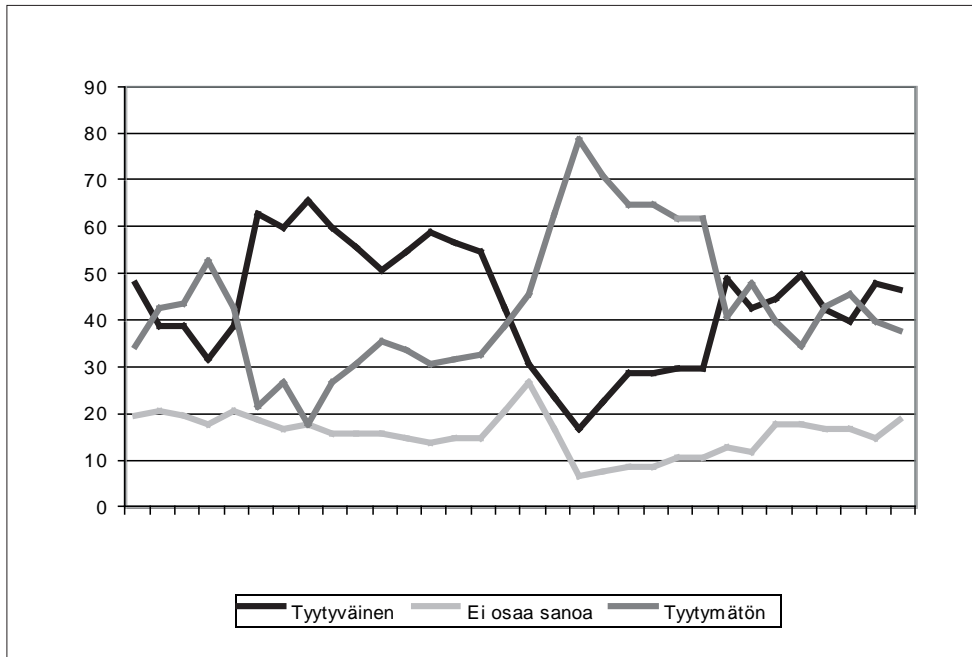
Holkerin sinipunahallitukseen tyytymättömyyden lisääntyminen jo 1980-luvun lopulla selittää myös sitä, miksi instituutioluottamus laski merkittävästi jo vuoden 1990 mittauksessa eikä vasta varsinaisen lama-ajan ja suurimpien työttömyyslukujen loppusuoralla 1990-luvun puolivälissä. Toinen vuoden 1990 mittauksen tulosten kannalta huomion arvoinen seikka on, että aineisto kerättiin poikkeavalla tiedonkeruumenetelmällä ja että se on pienempi kuin muu-

Kuvio 2.1. LUOTTAMUS KUUTEEN YHTEISKUNNALLISEEN INSTITUUTIOON POHJOISMAISSA JA 22 TUTKIMUSMAASSA VUONNA 2002-2003; European Social Survey (keskiarvot, asteikko 0-10).

Kuvio 2.2

Kansalaisten tyytyväisyys hallituksen toimintaan vuosina 1974–2005

Vuosina 1974–1990 kysymys kuului: Kun ajattelette nykyistä [pääministerin nimi] hallitusta, niin oletteko etupäässä tyytyväinen vai etupäässä tyytymätön sen toimintaan. Vastausvaihtoehdot olivat etupäässä tyytyväinen, etupäässä tyytymätön ja ei osaa sanoa.

Vuosina 1992–2005 kysymys kuului: Miten hyvin tai heikosti viime eduskuntavaalien jälkeen muodostettu hallitus on onnistunut tehtävissään tähän mennessä. Vastausvaihtoehdot ovat olleet hyvin, melko hyvin, melko huonosti/heikosti, huonosti/heikosti ja ei osaa sanoa. Oheisessa kuviossa vaihtoehdot hyvin ja melko hyvin on luokiteltu tyytyväisten ryhmään, vastausvaihtoehdot melko huonosti/heikosti ja huonosti/heikosti tyytymättömien ryhmään. Lähdeaineistot: Puolueiden ajankohtaistutkimukset vuosilta 1974–2005.

Lähde: Paloheimo 2006, 150, jonka jälkeen kuviota on täydennetty vuosien 2003–2005 ajankohtaistutkimuksilla FSD2134, FSD2135 ja FSD2136.

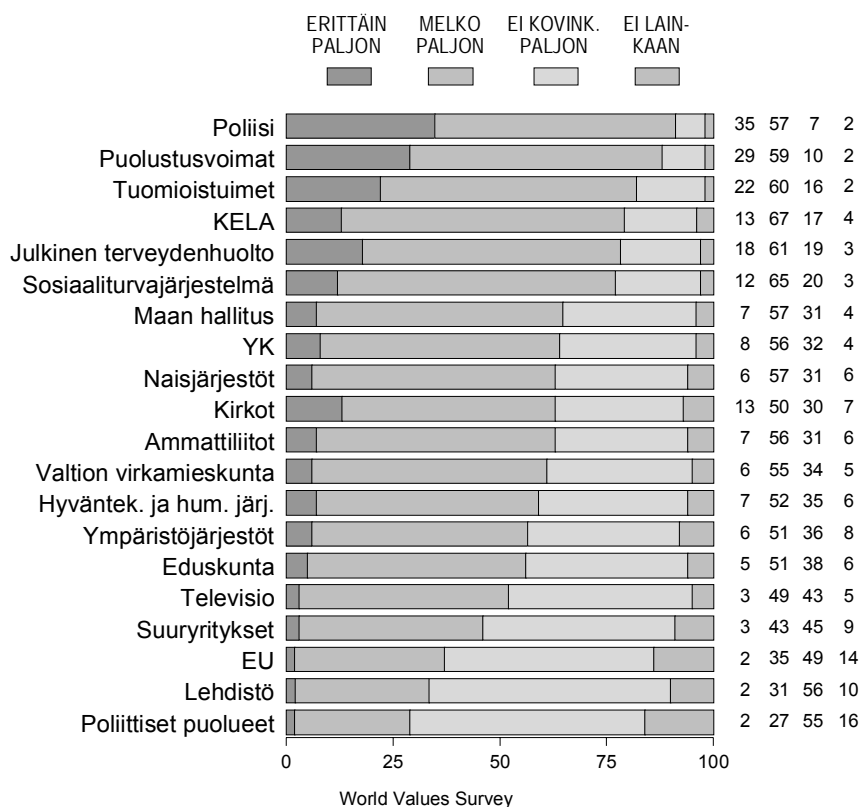
ta kehitystä kuvaavat data-aineistot. Nämä seikat lisäävät sekä satunnaisvirheiden että muiden poikkeamien mahdollisuutta vuoden 1990 aineistossa.

Kaikkiaan lama-aikaan tai sen lähelle osuneet mittaukset osoittavat luottamusindikaattoreiden reagoineen muuttuneeseen yhteiskunnalliseen tilanteeseen melko johdonmukaisesti. Keskeisimmät poliittiset instituutiot ja erityisesti eduskunta menettivät luottamusta eniten. Lisäksi epäsuotuisat kansantalouden olosuhteet näyttivät tuolloin vaikuttaneen jopa koko demokration toimivuutta koskeviin arvioihin (ks. Ruostetsaari & Borg 2004, 154–155). Tämän

ohella tyytymättömyys talouden tilaan saattoi aiheuttaa diffuusiakin tyytymättömyyttä sellaisia instituutioita tai tahoja kohtaan, jotka eivät välttämättä ole suoraan vastuussa epäsuotuisasta talouskehityksestä. Voidaan ehkä puhua jopa epäluottamuksen kierteestä, joka onnistuttiin kuitenkin katkaisemaan 1990-luvun loppupuolella.

Taulukon 2.1 viimeisimmässä mittauspisteessä tilanne vaikuttaa todellakin toiselta, koska enemmistö vastaajista tunsi vuonna 2005 epäluottamusta vain muutamia instituutioita kohtaan. Toisaalta juuri vuoden 2005 luottamuslukuihin sisältyy myös erityisiä epävarmuustekijöitä pitkittäisvertailun näkökulmasta, koska suurinta luottamusta kuvaava vastausvaihtoehto oli toisenlainen kuin muissa mittauksissa. Tästä syystä on paikallaan tarkastella vuoden 2005 osalta koko vastausjakamaa (kuvio 2.3).

Kuvio 2.3. SUOMALAISTEN LUOTTAMUS YHTEISKUNNALLISIIN INSTITUUTIOIHIN VUONNA 2005 (%).

Erittäin paljon eri tahoihin luottavien osuus ei ole yleensä ottaen kovin suuri, vaan se on useimmissa tapauksissa hyvinkin pieni, alle 10 prosenttia. Tämän osuuden yli yltävät vain poliisi, puolustusvoimat, tuomioistuimet ja julkinen terveydenhuolto, niukemmin myös kirkot, KELA ja sosiaaliturvajärjestelmä. Kaikkiaan taulukossa 2.1 raportoituja eri tahoihin luottavien yhteisösuutta dominoivat melko paljon luottavat: heitä on useimmissa tapauksissa yli puolet kaikista vastaajista.

Jos epäluottamusta mitataan 'ei kovinkaan paljon' ja 'ei lainkaan' -vastausten yhteisösuudella, vaaka painuu epäluottamuksen puolelle neljän instituution kohdalla: suuryritykset, lehdistö, EU ja poliittiset puolueet. Näidenkin neljän kohdalla ei lainkaan -vastaukset jäivät melko harvoiksi, koska korkeimmillaan niiden osuus nousi vain 16 prosenttiin (puolueet).

Instituutioluottamusten väliset yhteydet

Luottamustrendien yleiskuvauksen jälkeen on paikallaan kysyä, miten yksittäiset luottamusmuuttujat ovat mielekkäimmin ryhmiteltävissä jatkotarkastelun kannalta. Yksi tyypillinen ryhmittelymahdollisuus on jäsentää instituutioita niiden muodollisen aseman ja tehtävien perusteella. Tällaisia väljiä ryhmittelyä on tehty myös kansainvälisissä WVS-tutkimuksissa. Pippa Norris on soveltanut jakoa valtiollisiin instituutioihin, yksityisiin tai voittoa tuottamattomiin instituutioihin (Norris 2002; ks. Bäck 2006, 42), traditionaalisiin hierarkkisiin instituutioihin ja kansainvälisiin toimijoihin. Tähän jäsentelyyn voidaan mutkitta sijoittaa taulukossa 2.1 mainituista tahoista ylivoimaisesti suurin osa, mutta empiirisen analyysin kannalta mielekäs ryhmiiin sijoittelu vaatii tuekseen myös tietoa luottamusmuuttujien välisestä yhteisvaihTELUSTA.

Nurmelan, Pehkosen ja Sankiahon toteuttama faktorianalyysi Suomen vuoden 1996 WVS-aineistolla (1997, 173) tuotti viiden instituutioulottuvuuden varimax-ratkaisun. Ensimmäisellä ulottuvuudella latautuivat voimakkaimmin luottamus eduskuntaan, hallitukseen, puolueisiin ja virkamiehiin. Tältä pohjalta ulottuvuus nimettiin 'poliittiseksi vallaksi'. Toisella faktorilla latautuivat voimakkaimmin puolustusvoimat, poliisi, kirkko ja oikeuslaitos. Tämä 'turvallisuuden ja järjestyksen' ulottuvuudeksi ristitty faktori on lähellä Norrisin ideaa hierarkkisista instituutioista.

Kolmas, neljäs ja viides faktori olivat nekin sisällöllisesti melko selkeitä. 'Media'-ulottuvuudella latautuivat erityisesti televisio ja lehdistö, 'uusien liikkeiden' faktorilla ympäristöliike ja naisasialiike sekä 'kansainvälisissä järjestöissä' EU ja YK. Jatkoanalyysissään tutkijat muodostivat ulottuvuuksia kuvaavat faktoripisteet ja tarkastelivat niiden keskiarvojen avulla eri väestöryhmien sijoittumista kullakin ulottuvuudella (Nurmela ym. 1997, 175). Tuloksena oli kymmenkertainen profiilitaulukko, jonka riveinä olivat luottamusulottuvuudet. Kahdessa sarakkeessa tarkasteltiin ryhmiä, joiden luottamus kullakin ulottuvuudella oli joko keskimääräistä suurempaa tai pienempää.

Nyt toteutettavassa analyysissä ei tarvitse edetä faktorianalyysiin saakka muuttujien välisen mielekkään ryhmittelyn osoittamiseksi tai mahdollisten muutosten osoittamiseksi. Sitä vastoin taulukossa 2.2 esitetään muuttujien väliset järjestyskorrelaatiot vuosina 1996 ja 2005. Tarkastelu osoittaa tarvittavalla tarkkuudella muuttujien väliset nykyiset yhteydet sekä tuo esiin joitakin kiinnostavia muutoksia kymmenen vuoden ajalta.

Luottamus puolueisiin, maan hallitukseen, eduskuntaan ja valtion virkamieskuntaan näyttää edelleen muodostavan vuonna 2005 voimakkaimmin keskenään korreloivan muuttujarympään. Henkilöaineistoissa välille .50–.60 yltävät korrelaatiot ovat varsin voimakkaita. Utta tälle poliittisia toimijoita kohtaan tunnetulle luottamustihentymälle on se, että myös luottamus Euroopan unioniin näyttää olevan nousemassa yhä voimakkaammin sen joukkoon. Vuonna 2005 EU-luottamuksen korrelaatio sekä puolueluottamukseen että eduskuntaa kohtaan tunnettuun luottamukseen oli jo noin .40. Vuonna 1996 Suomi oli vasta juuri liittynyt EU:n jäseneksi mutta tämän jälkeen EU-luottamus on siis ilmeisesti puoluepolitisoitunut. (Ks. taulukko 2.2 seuraavalla aukeamalla.)

Nurmelan, Pehkosen ja Sänkiähon tyyppitelyn mukaisen turvallisuuden ja järjestyksen luottamusulottuvuuden muuttujat ovat pääsääntöisesti samat vuonna 2005 kuin vuoden 1996 aineistossa, johon heidän analyysinsä perustui. Korrelaatiot ovat melko korkeita molemmissa mittauspisteissä poliisia, puolustusvoimia ja kirkkoja koskevien luottamusasenteiden välillä. Oikeusjärjestelmään liittyvän luottamuksen osalta muutosta ei ole puolestaan mahdollista tarkastella luotettavasti, koska arviointi kohdistui vuonna 1996 oikeuslaitokseen ja vuonna 2005 tuomioistuimiin. Luottamus tuomioistuimiin oli vuoden 2005 aineistossa varsin vahvasti yhteydessä poliisia kohtaan tunnettuun luottamukseen. Tämä kertonee lähinnä siitä, että arvioitavasta tahosta käytetty sanamuoto lienee liikkunut keskivertovastaajien kannalta rikosasioiden käsittelyn suuntaan.

Nurmelan ym. löytämien kolmen muunkin faktoriulottuvuuden muuttujat korreloivat kutakuinkin samalla tavalla vuosina 1996 ja 2005. Television ja lehdistön välinen yhteys säilyi noin .50 tasolla vuonna 2005, ja myös luottamusorientaatio kansainvälisiin järjestöihin säilyi johdonmukaisena. Tavallaan on yllättävää, että vielä kymmenen EU-jäsenysvuoden jälkeen suomalaisten luottamus Euroopan unioniin ja Yhdistyneisiin kansakuntiin kulki paljon samaa rataa, vaikka EU-asiat olivat mitä luultavimmin vastaajille paljon tuntemattomampia vuonna 1996 kuin vuonna 2005.

Viidennenkään Nurmelan ym. havaitseman faktoriulottuvuuden kärkimuuttujien välinen yhteys ei heikentynyt vuoden 2005 aineistossa. Jo vuonna 1996 ympäristöliikkeen ja naisasia-liikkeen saamien luottamusten korrelaatio oli huomattavan korkea ($r = .57$), eivätkä sanamuotomuutokset näytä heikentäneen riippuvuutta lainkaan. Vuoden 2005 aineistossa ympäristö- ja naisjärjestöjä kohtaan tunnettujen luottamusten välinen järjestyskorrelaatiokerroin oli yhtä korkea ($r = .58$).

Kaksi tarkastelun kohteena ollutta instituutiota ei sijoittunut kovin selvästi millekään yhteiselle luottamusulottuvuudelle Nurmelan, Pehkosen ja Sänkiähon tutkimuksessa (1997, 173). Nämä olivat ammattiyhdistykset ja suuryritykset. Koska ammatilliseen järjestäytymiseen liittyvät tahot ovat vaihtuneet eri mittausajankohdissa, ajan mittaan tapahtuneen riippuvuuk-sien voimakkuuden muutoksen arviointi on mahdotonta. Toisaalta on silti hyvin kiinnostavaa, että erityisesti vuoden 1996 aineistossa ammattiyhdistyksiä kohtaan tunnettu luottamus näytti olevan yhteydessä televisiota kohtaan tunnettuun luottamukseen ($r = .49$). Nurmela ym. havaitsivat lisäksi, että medialuottamus oli keskimäärää korkeampaa etenkin alemmassa työväenluokassa (1997, 173). Yhteys ammattiliittoihin luottamisen ja televisioon luottamisen ei nousut läheskään niin vahvaksi vuonna 2005 ($r = .28$).

(Taulukko 2.2)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
2005:																
1	Poi. puolueet															
2	Kirkot	.29														
3	Puolustusvoim.	.21	.39													
4	Lehdistö	.25	.11	.16												
5	Televisio	.19	.06	.18	.50											
6	Ammattiilitot	.26	.17	.22	.15	.28										
7	Poliisi	.19	.22	.37	.20	.25	.31									
8	Tuomioistuimet	.28	.21	.28	.22	.19	.28	.52								
9	Maan hallitus	.55	.27	.26	.24	.20	.27	.32	.40							
10	Eduskunta	.57	.26	.21	.26	.21	.22	.27	.38	.64						
11	Valt. virkam.	.47	.22	.23	.32	.26	.21	.32	.41	.54	.58					
12	Suuryritykset	.30	.14	.25	.20	.26	.21	.21	.27	.34	.31	.35				
13	Ymp.järjestöt	.25	.13	.10	.22	.18	.29	.22	.20	.26	.25	.27	.22			
14	Naisjärjestöt	.30	.19	.19	.20	.22	.32	.23	.22	.31	.27	.31	.22	.58		
15	Hyv.hum.järj.	.28	.23	.13	.24	.13	.19	.26	.23	.30	.27	.29	.23	.42	.41	
16	EU	.40	.21	.16	.19	.18	.22	.18	.24	.39	.41	.37	.31	.28	.30	.33
17	YK	.29	.22	.20	.11	.20	.25	.24	.20	.28	.30	.27	.23	.25	.27	.48

Luottamuksen määrä, laatu ja taustat: täydentäviä huomioita

On täysin kiistatonta, että instituutiota kohtaan tunnettua luottamusta koskeva WVS-aineistojen kysymyksenasettelu on ylimalkainen. Kun lisäksi kysymykseen liittyvät yksityiskohdat ovat muuttuneet vuosien varrella, on tuloksia tulkittava varoen.

Toisaalta tulokset sekä yleisen luottamuksen määrästä että luottamusten välisistä riippuvuuksista ovat olleet melko johdonmukaisia. Seuraavassa tuloksista keskustellaan aluksi joistakin luottamuksen perusteiden keskeisistä näkökulmista. Sen jälkeen luottamusta taustoja ja yhteyksiä täsmennetään instituutiokohtaisesti joillakin erillisanalyysillä.

Organisaatiojäsenyys ja koettu luottamus

Yleistä luottamusta kartoittavan kysymyspatteriston yksittäiset luottamuskysymykset esitetään kaikille haastateltaville riippumatta siitä millä tavalla he ovat olleet elämänsä aikana sidoksissa tai tekemisissä arvioitavan instituution kanssa. Kirkollinen tai seurakunnallinen toiminta tai osallistuminen puolueiden, ammattiliittojen tai muiden järjestöjen toimintaan antanee aktiiville vankemman tietoperustan arvioilleen. On luultavaa mutta ei tietenkään täysin itsestään selvää, että aktiivinen mukanaolo instituution toiminnassa lisää yleistäkin luottamusta organisaatioon. Onhan instituutio arvioijalleen silloin myös tavallaan enemmän ”oma” instituutio kaikkien arvioitavien instituutioiden joukossa. Muutamin kohdin tätä asiaa voidaan arvioida myös tutkimusaineistolla.

Vuoden 2005 WVS-aineistossa tiedusteltiin vastaajien toiminta-aktiivisuutta joissakin organisaatiotyypeissä. Luottamustarkastelun kannalta tärkeitä olivat toiminta kirkossa tai seurakunnallisessa toiminnassa, puolueissa, ammattiliitossa, ympäristöjärjestöissä sekä humanitaarisissa järjestöissä. Kuviossa 2.4 on tarkastelu näissä eriasteisesti mukana olevien luottamusta nimenomaiseen organisaatiotyyppiin.

Kaikkiin viiteen instituutioon erikseen laaditut ristiintaulukoinnit osoittivat samansuuntaisia ja tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja luottamuksen eroja jäsenyyden asteen eri ryhmissä (χ^2 -riippumattomuustesti). Ei-jäsenistä korkeintaan joka toinen luotti instituutioon erittäin tai melko paljon, aktiivijäsenistä vähintään kaksi kolmesta.

Puolueluottamuksen erityispiirteenä näyttää olevan, että jopa kolmannes aktiivijäsenistäkään ei tunne kovinkaan suurta luottamusta yleensä puolueita kohtaan. Kysymys ei tosin koskenut luottamusta omaan puolueeseen vaan puolueisiin yleensä. Myös ammattiliittojen toiminnassa aktiivisesti mukana olevista melko merkittävä osa, joka neljäs, ei luota liittoihin. Toisaalta kuvio 2.4 myös raportoi kaikkein vähäisimmän instituutioluottamuksen hyvin harvinaiseksi aktiivijäsenten joukossa.

Kirkkojen ja seurakuntien toiminnassa aktiivisesti mukana olevat sekä ympäristöön tai humanitaariseen apuun liittyvissä järjestöissä vireimmin toimivat tuntevat sitä vastoin hyvin suurella todennäköisyydellä vähintään melko korkeaa luottamusta instituutiotaan kohtaan.

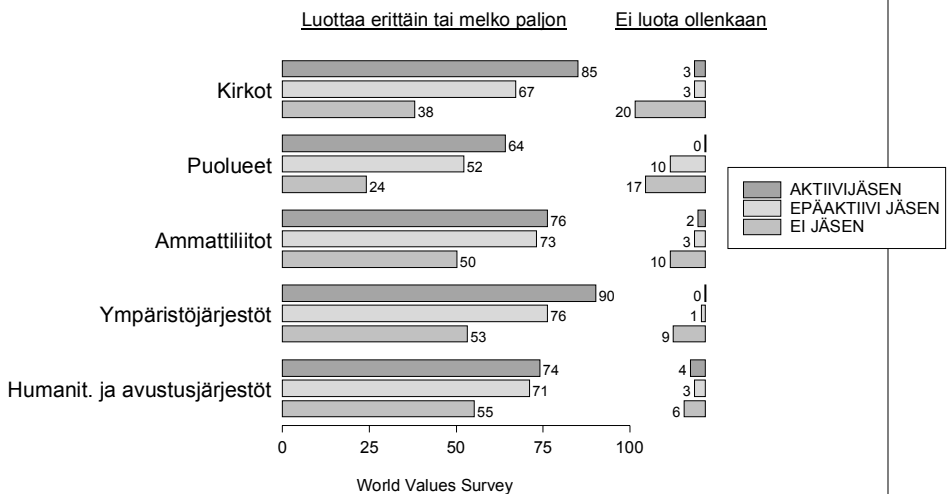
Vertailussa pitää myös muistaa faktat instituutioiden kokoeroista ja joistakin tutkimusaineiston edustavuuteen liittyvistä kysymyksistä. Suomessa uskonnollisten yhdyskuntien jäseniä

oli koko väestöstä vuoden 2004 lopussa yhteensä 4,5 miljoonaa eli noin 86 prosenttia koko väestöstä (STV 2005, 75). Seuraavaksi eniten tarkastelluista neljästä organisaatiotyypistä jäseniä on ammattiliitoilla, joihin kuuluu Suomessa nykyisin laskutavasta riippuen 70–80 prosenttia työvoimaan kuuluvasta, noin runsaasta kahdesta miljoonasta henkilöstä. Koko aikuisväestöstä ammattiyhdistysten jäseniä on noin joka toinen.

Puolueiden jäsenmääristä ei ole tarjolla täysin luotettavaa rekisteritietoa, koska kaikilla suurillakaan puolueilla ei ole kunnollista, keskitettyä ja ajantasaista jäsenrekisteriä (Suomen Keskuksista). Eri aineistolähteiden perusteella on ilmeistä, että puoluejäsenten osuus aikuisväestöstä on alle kymmenen prosenttia, nykyisin enää ehkä noin 5–8 prosenttia. Puolueiden omien rekistereiden mukaan eduskuntapuolueilla oli jäseniä vuonna 2006 yhteensä noin 350 000 (Wiiberg 2006, 61), eli vajaat yhdeksän prosenttia äänioikeutetuista. Puolueisiin tosin kuuluu jonkin verran myös alle 18-vuotiaita jäseniä.

Aikaisempien tutkimusten perusteella suurin piirtein saman verran suomalaisia kuuluu jäsenenä ympäristöjärjestöihin (ESS2002/2003; Borg 2005, 41). Kaikkiaan näiden tietojen nojalla voidaan päätellä, että järjestöjen jäsenet ovat hieman yliedustettuina vuoden 2005 WVS-aineistossa, ja ovat luultavasti olleet vähän yliedustettuja aikaisemmissakin tutkimussarjan aineistoissa.

Kuvio 2.4. INSTITUUTION TOIMINNASSA ERIASTEISESTI MUKANA OLEVIEN LUOTTAMUS "OMAAN" INSTITUUTIOON: ESIMERKINÄ KIRKOT, PUOLUEET, AMMATTILIITOT, YMPÄRISTÖJÄRJESTÖT JA HUMANITAARISET JÄRJESTÖT (%).

Turva- ja järjestysinstituutioihin kohdistuvan luottamuksen taustoja

Äskeisessä analyysissä tarkasteltiin instituution läheisyyttä toiminnassa mukana olemisen perusteella. Läheisyyden kriteereitä on muitakin, mutta luottamuksen ja likeisyyden välisten yhteyksien osoittamiseksi tutkimusaineistossa tulisi olla tietoa sekä instituutioluottamuksesta että nimenomaan samaan instituutioon liittyvistä muista tiedoista. Koska tämä ehto täyttyy valitettavan harvoin, on muiden instituutioiden osalta tyydyttävä esittämään epäsuorempia päätelmiä luottamukseen vaikuttavista tai sen taustalla mahdollisesti olevista tekijöistä. Kiinnostavaa on erityisesti se, mikä selittää suomalaisten korkean luottamuksen esimerkiksi poliisiin ja puolustusvoimiin.

Luottamuksen puolustusvoimiin todettiin edellä korreloivan melko vahvasti kirkko- ja poliisiluottamukseen ($r = .39$ ja $.37$), kun taas kirkkoja ja poliisia kohtaan tunnetulla luottamuksella ei ollut yhtä vahvaa riippuvuutta keskenään ($r = .22$). Puolustusvoimien ja kirkkojen osalta asiaan voidaan ajatella, ainakin tilastollisessa mielessä, liittyvän jonkinlaiseen arvokonservatismiin – auktoriteetin kunnioittamiseen sekä ”kodin, kirkon ja isänmaan” arvostamiseen. Asiaa testattiin joillakin WVS-aineiston sisältämällä, yleisillä auktoriteettiuskoon ja turvallisuushakuisuuteen liittyvillä osioilla. Analyysikeinona käytettiin muuttujien kahdenvälistä riippuvuutta (järjestyskorrelaatiokerroin).

Tulokset on esitetty taulukossa 2.3, jossa on tarkasteltu kirkkoihin, puolustusvoimiin, poliisiin ja tuomioistuimiin kohdistuvan luottamuksen yhteyksiä yleiseen auktoriteettiuskoon, ankarien rikosrangaistuksien kannattamiseen, yleiseen turvallisuushakuisuuteen elämässä sekä siihen, kuinka ylpeitä vastaajat olivat suomalaisuudestaan. Muuttujat on yksilöity taulukon 2.3 selitteessä.

Selitettävien luottamusmuuttujien ja selittävien asennemuuttujien riippuvuudet olivat kaikki odotetusti positiivisia mutta eivät kohonneet kovinkaan voimakkaiksi. Ainoastaan kansallista ylpeyttä mittaavalla asennemuuttujalla oli aivan selvä ja melko vahva yhteys puolustusvoimia kohtaan tunnettuun luottamukseen. Tarkastelluista neljästä selittävästä asennemuuttujasta luottamusta kirkkoon selittivät suhteellisesti eniten yleinen auktoriteettiushko ($r = .15$) ja turvallisuuden arvostaminen (.14), mutta eivät niinkään kovien rangaistusten kannattaminen ja kansallisylypeys. Luottamus poliisiin ja tuomioistuimiin selittyi sitä vastoin suhteellisesti eniten kansallisylypeydellä, mutta korrelaatiot jäivät tässäkin kohdin melko mataliksi.

Korrelaatioanalyysin tärkeimpänä tuloksena voitaneen pitää sitä, että se ei osoittanut stereotyyppisimpiä käsityksiä hierarkkisia instituutioita kohtaan tunnetun luottamuksen taustoista kovinkaan paikkansa pitäviksi.

Esimerkiksi suomalaisten vahva luottamus puolustusvoimiin ei tietenkään palaudu pelkästään kansallisylypeyteen, vaan sen taustalla lienevät ainakin laajan miespuolisen vastaajajoukon henkilökohtaiset ja läheiset kokemukset puolustusvoimista (yleinen asevelvollisuus), puolustusvoimien keskeinen rooli maamme itsenäisyyden säilyttämisessä historian murrosaikoina, sekä pääosin myönteiset käsitykset puolustusvoimien nykyisestä yhteiskunnallisesta roolista niin turvallisuuspolitiikassa kuin laajemminkin yhteiskunnallisena toimijana. Tällaista ajattelua tukevat myös monet muut tutkimustulokset, erityisesti Maanpuolustuksen suunnittelukunnan jo pitkään teettämät mielipidetutkimukset kansalaisten maanpuolustus- ja turvallisuusasenteista.

Taulukko 2.3

Neljän luottamusmuuttujan yhteydet auktoriteettiuskoon^a, ankarien rangaistusten kannattamiseen^b, turvallisuuden arvostamiseen^c ja kansallisyylpeyteen^d (Spearmanin rho, WVS2005)

	Auktoriteetti- usko (1-3)	Ankarien rangaistusten kannattaminen (1-10)	Turvallisuuden arvostaminen/ riskien min. (1-6)	Kansallis- ylpeys (1-4)
Luottamus				
- kirkkoihin	.15	.05	.14	.10
- puolustusvoimiin	.10	.11	.10	.23
- poliisiin	.08	.09	.10	.13
- tuomioistuimiin	.04	.02	.10	.14

Taulukkoselite: Alla olevat muuttujat mittasivat taulukon sarakkeilla olevia tausta-asenteita. Vaihtoehtojen koodaus muutettiin siten, että pienimmät arvot kuvasivat heikointa ja suurimmat voimakkainta ulottuvuuden nimen mukaista suhtautumista.

^aLuen seuraavaksi erilaisia elämäntapoihimme liittyviä muutoksia, joita saattaa tapahtua lähitulevaisuudessa. Sanokaa kunkin kohdalla, olisiko tällainen muutos mielestänne hyvä asia, yhden- tai kaksi vai huono asia: Arvioitava asia: *Auktoriteetteja kunnioitetaan enemmän*

^bMonet asiat voivat olla toivottavia, mutta ne kaikki eivät ole välttämättömiä demokratian ominaisuuksina. Kertokaa kunkin seuraavan kohdalla, miten välttämättömänä demokratian ominaisuutena Te sitä pidätte. Käyttäkää asteikkoa, jossa 1 tarkoittaa että se "ei ole lainkaan välttämätön demokratian ominaisuus" ja 10, että se on ehdottomasti "erittäin välttämätön demokratian ominaisuus". Arvioitava asia: *Rikollisia rangaistaan ankarasti*.

^cKuvailen seuraavaksi muutamia ihmisiä. Sanokaa kunkin kuvauksen kohdalla kortilla näkyvää asteikkoa käyttäen, onko tämä henkilö erittäin paljon Teidän kaltaisenne, Teidän kaltaisenne, jonkin verran Teidän kaltaisenne, hiukan Teidän kaltaisenne, ei Teidän kaltaisenne vai ei lainkaan Teidän kaltaisenne. Arvioitava asia: *Tälle henkilölle on tärkeää elää turvallisessa ympäristössä – välttää kaikkea, joka voi olla vaarallista*.

^dKuinka ylpeä olette suomalaisuudestanne? Erittäin ylpeä, melko ylpeä, ei kovin ylpeä, ei lainkaan ylpeä.

Näissä ns. MTS-tutkimuksissa on muun muassa havaittu, että nykyisinkin noin kolmannes aikuisväestöstä olisi valmis korottamaan puolustusvoimille myönnettäviä määrärahoja ja lähes 60 prosenttia olisi valmis säilyttämään ne ennallaan. Vähentämistä on kannattanut 2000-luvun useissa mittauksissa vain kymmenisen prosenttia vastaajista (MTS 2005, 37). Lisäksi yleisen asevelvollisuuden säilyttämisen kannalla on ollut 2000-luvun vuosittaisissa barometreissä 75–80 prosenttia vastaajista ja yhtä suuri osuus vastaajista on katsonut puolustuspolitiikkaa hoidetun erittäin tai melko hyvin (emt., 40 ja 44). Toisin sanoen kansalaiset kokevat puolustusvoimat perusrakenteiltaan toimivaksi ja niiden toiminnan ja aseman yleisesti legitimiiksi.

Myös poliisi-instituutiota koskevat muiden tutkimusten tulokset tukevat vahvasta yleisestä luottamuksesta nyt saatuja havaintoja. Valtakunnallisen poliisibarometrin mukaan poliisin työ koetaan nykyisin tärkeäksi ja kansalaisten mielestä poliisi selviytyy tehtävistään pääsääntöisesti hyvin (Poliisibarometri 2005; FSD2224). Toisaalta alueellisesti rajatummissa, mutta laajoihin aineistoihin perustuneissa analyyseissa tyytyväisyys poliisipalveluihin ei ole noussut keskitasoa korkeammalle verrattaessa asiaa tyytyväisyyteen muihin julkisiin palveluihin (Suominen 2005, 41).

Lisäksi WVS:n kaltaisessa kansainvälisessä vertailuaineistossa suomalaisella poliisilla valtakunnallisena organisaationa on myös se ”etu”, että instituutiota kuvaava, englannin ’The Police’ kääntyy suomeksi luontevimmin Poliisiksi. Kielellisesti se viittaa samanaikaisesti poliisi-instituutioon sekä tahon palveluksessa oleviin yksittäisiin työntekijöihin. Tästä on tuskin ollut poliisille haittaa luottamusarvioissa.

Keskeisiä havaintoja

Artikkelista voidaan nostaa muutamia keskeisiä havaintoja yleisen instituutioluottamuksen tasosta ja muutoksista. Suomalaiset luottavat useimpiin keskeisiin yhteiskunnallisiin instituutioihinsa. Parin kymmenen instituution listalta luotettavimmiksi koetaan turva- ja oikeusorganisaatiot. Poliisiin, puolustusvoimiin ja oikeuslaitokseen luottaa kuhunkin vähintään neljästä viidestä täysi-ikäisestä. Suhteellisesti vähiten suomalaiset luottavat poliittisiin puolueisiin, Euroopan unioniin ja lehdistöön. Näihin kansalaisten enemmistö ei luota kovinkaan paljon tai ei lainkaan.

Medialuottamuksessa on yllättävää selvästi suurempi luottamus televisioon kuin lehdistöön: televisioon luottaa joka toinen mutta lehdistöön vain joka kolmas viimeisimmän World Values Surveyn vastaaja. Lehdistö on ”instituutiona” hajanaisempi ja toimijoita on televisiokanavien lukumäärään verrattuna moninkertaisesti. Ilmeisesti skandaali- ja juorulehdet madaltavat nykyisinkin lehdistön yleistä luotettavuuskuvaa. Heikohko yleinen luottamus lehdistöön on jatkunut koko tarkasteluajanjakson 1980-luvun alusta tähän päivään.

World Values -tutkimuksen pitkätaimaineistot vuodesta 1981 vuoteen 2005 osoittivat, että suomalaisten luottamus keskeisiin poliittisiin instituutioihin on noussut lama-ajan epäluottamuksesta takaisin kohtuutasoiseksi luottamukseksi. 1980-luvun alussa eduskuntaan luotti kaksi kolmesta mutta 1990-luvun alkupuoliskolla enää yksi kolmesta suomalaisesta. Epäsuotuisat kansantalouden olosuhteet vaikuttivat lama-aikana laajasti koko demokratian toimivuutta koskeviin arvioihin. Nykyisin luottamus eduskuntaan ja hallitukseen on palannut yli 50 prosentin tason.

Kirjallisuus

Anttonen, Anneli & Sipilä, Jorma 2000. Suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Tampere: Vastapaino.

Borg, Sami 2005. Kansalaisena Suomessa. Kansalaisvaikuttaminen Pohjoismaissa ja European Social Survey 2002. Oikeusministeriön julkaisuja 2005:3. Helsinki : Oikeusministeriö.

Bäck, Maria 2006. Socialt förtroende och politisk orientering. Meddelanden från ekonomisk-statsvetenskapliga fakulteten vid Åbo Akademi. Statskunskap Ser A:550. Åbo: Åbo Akademi.

Grönlund, Kimmo & Setälä, Maija 2007. Sosiaalinen pääoma ja luottamus julkisiin instituutioihin. Teoksessa Ervasti, Heikki & Kouvo, Antti & Virtanen, Minna (toim.), Hyvinvoinnin sillat ja siteet. (tulossa)

Mattila, Mikko & Sänkiäho, Risto 2005. Luottamus poliittiseen järjestelmään. Teoksessa Paloheimo, Heikki (toim.), Vaalit ja demokratia Suomessa, 73–87. Helsinki: WSOY.

MTS 2005. Suomalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta 2005. Tiedotteita ja katsauksia, marraskuu 2005. Helsinki: Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta MTS.

Norris, Pippa 2002. Democratic Phoenix. Reinventing political activism. Cambridge: Cambridge University Press.

Nurmela, Sakari, Pehkonen, Juhani ja Sänkiäho, Risto 1997. Viiltoja suomalaisen yhteiskuntaan. Katsaus suomalaisten asenteiden ja arvojen kehitykseen. Teoksessa Suomen tulevaisuus – taloudesta arvoihin. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle, osa II. VNK:n julkaisusarja 1997/6. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Paloheimo, Heikki (toim.) 2005. Vaalit ja demokratia Suomessa. Helsinki: WSOY.

Paloheimo, Heikki 2006. Asenteet poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan. Teoksessa Borg, Sami (toim.), Suomen demokratiaindikaattorit. Oikeusministeriön julkaisu 1/2006, 128–153.

Piironen, Ossi 2006. Suomi kansainvälisissä demokraatiavertailuissa. Teoksessa Borg, Sami (toim.), Suomen demokratiaindikaattorit. Oikeusministeriön julkaisu 1/2006, 22–50.

Poliisibarometri 2005. Poliisin ylijohdon julkaisusarja 3/2006. Helsinki : Sisäasiainministeriön poliisiosasto. [verkkodokumentti].

Ruostetsaari, Ilkka & Borg, Sami 2004. Sukupolvien valta-asemien muutokset eliiteissä ja eduskunnassa. Hyvinvointikatsaus 2/2004, 147–158.

STV 2005. Suomen tilastollinen vuosikirja 2005. Helsinki: Tilastokeskus.

Suominen, Petteri 2005. Turvallisuustutkimus 2004 Etelä-Suomen läänissä. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 90. Hämeenlinna: Etelä-Suomen lääninhallitus.

Wiberg, Matti 2006. Poliitiikka Suomessa. Helsinki: WSOY.

Tutkimusaineistot

Tutkimuksessa käytetyt kyselyaineistot on arkistoitu Yhteiskuntatieteelliseen tietoaarkistoon (FSD). Aineistojen tarkat viittaustiedot löytyvät tietoaarkiston aineistosivujen linkeistä osoitteessa <http://www.fsd.uta.fi/aineistot/>

FSD0154 World Values Survey 2000 : Suomen aineisto
FSD2118 World Values Survey 2005 : Suomen aineisto
FSD0151 World Values Survey, 1981–1984 ja 1990–1993

FSD2134 Puolueiden ajankohtaistutkimus lokakuu 2003
FSD2135 Puolueiden ajankohtaistutkimus helmikuu 2004

FSD2136 Puolueiden ajankohtaistutkimus maaliskuuhuhtikuu 2005

III Suomalaisten eriytyvät ja muuttuvat arvot

Pertti Suhonen

Tässä artikkelissa tarkastelen suomalaisten arvomaailmaa kahdesta näkökulmasta. Aluksi kuvaan WVS-aineiston avulla arvojen eriytymistä ja sitä selittäviä tekijöitä. Artikkelin loppuosassa tarkastelen arvojen muuttumista 1980-luvun puolivälistä nykypäivään.

Arvot ovat monimerkityksisyydessään hankala käsite. Tässä artikkelissa tarkoitan niillä ihmisten ajattelussa sekä yhteiskunnan ja sen osayhteisöjen kulttuureissa vallitsevia käsityksiä yksilöiden, yhteiskunnan ja ihmiskunnan keskeisistä päämääristä. Ne ovat siis käsityksiä hyvästä elämästä, hyvästä yhteiskunnasta ja hyvästä maailmasta.

Määrittely on sama, jonka varassa tutkin suomalaisten arvoja ja niiden muuttumista 1980-luvulla (Suhonen 1988, 31). Se on synteesi useiden tunnettujen arvotutkijoiden määrittelyistä (Kluckhohn 1951; Rokeach 1973; Hofstede 1980; Allardt 1983).

Näin määriteltynä arvot tarkoittavat samaa kuin arvostukset. Käsitteiden välille tehdään toisinaan selvä ero. Arvoilla viitataan arvostuksen kohteisiin, esimerkiksi niihin piirteisiin, jotka tekevät elämästä tai yhteiskunnasta hyvän. Yksilöiden ja yhteisöjen suhtautumistapoja noihin kohteisiin nimitetään arvostuksiksi. Arkikieltä ja tutkijoidenkin varsin yleistä kielenkäyttöä mukaillen puhun arvoista ja arvostuksista toistensa synonyymeinä. Tässä luvussa arvot ovat yksilöiden suhtautumista tutkimushaastatteluissa nimettyihin kohteisiin.

Arvojen mittaaminen ja niiden yleisyyden kuvaaminen yhteiskunnan tasolla on aina enemmän tai vähemmän suhteellista ja epätäsmällistä. Mahdollisten arvojen joukko on niin laaja, että yhteen tutkimukseen voidaan ottaa niistä vain osa. Tästä tekee poikkeuksen avointen kysymysten käyttö, jolloin arvoja ei nimetä etukäteen, vaan vastaajat saavat itse nimetä arvostamansa asiat.

Riippumatta siitä, nimetäänkö arvioitavat arvot etukäteen vai ei, vastaaja yleensä mielessään määrittelee yhden asian arvon suhteessa muihin. Ilmeisintä tämä suhteuttaminen on silloin, kun tehtävänä on panna arvoja tärkeysjärjestykseen annetulta listalta tai ilman sitä. Silloinkin, kun yksittäisiä kohteita arvotetaan yksitellen ja näennäisesti toisistaan riippumatta, vastaaja todennäköisesti lähtee siitä, että kaikki arvot eivät voi olla yhtä arvokkaita ja saada maksimipistemäärää. Myös arvostusasteikon portaiden lukumäärä ja niiden sanalliset kuvaukset tuovat oman lisänsä suhteellisuuteen.

Yhteiskunnan tai sen osaryhmien tasolla tulokset ovat niin ikään suhteellisia. Tietyn arvostuksen prosenttiosuus johtuu osaltaan juuri mittavälineiden suhteellisuudesta, esimerkiksi arvoitettavien asioiden ja arviointiluokkien määrästä. Kysymystyyppillä on ratkaiseva vaikutus. Avoimet, tärkeysjärjestyksestä koskevat ja yksitellen arvoja pisteyttävät kysymykset saattavat tuottaa hyvinkin erilaisia tuloksia.

Arvojen yleisyyden suhteellisuus korostuu tutkimuksissa, joissa mittareita tarkoituksellisesti painotetaan siten, että eri arvostusryhmät saadaan samansuuruisiksi. Esimerkiksi RISC Monitor ja Valuegraphics -tutkimusohjelmien viitetutkimuksissa muodostetaan kymmenkunta yhtä suurta arvosegmenttiä, joiden muuttumista ja osuuksia eri maissa ja kansallisissa osaryhmissä sitten seurataan (Suhonen 2006, 152–158; RISC Monitor 2001; Zetterberg 1998)

Kymmenen arvoa ja niiden eriytyminen

World Values Surveyn vuoden 2005 kyselyssä kattavimmin arvojen moniulotteista kenttää kuvasi kysymyssarja, jossa vastaajaa pyydettiin vertaamaan itseään kymmeneen eri asiaota tärkeänä pitävään ihmiseen seuraavaan tapaan:

”Tälle henkilölle on tärkeää keksiä uusia asioita ja olla luova – tehdä asioita omalla tavallaan. Onko hän 1) erittäin paljon Teidän kaltaisenne, 2) Teidän kaltaisenne, 3) jonkin verran Teidän kaltaisenne, 4) hiukan Teidän kaltaisenne, 5) ei Teidän kaltaisenne vai 6) ei lainkaan Teidän kaltaisenne?”

Nimeän tämän arvon **luovuudeksi**.

Muita arvoja olivat:

Rikkaus

”Tälle henkilölle on tärkeää olla rikas – omistaa paljon rahaa ja kalliita esineitä.”

Turvallisuus

”Tälle henkilölle on tärkeää elää turvallisessa ympäristössä – välttää kaikkea, joka voi olla vaarallista.”

Nautinnot

”Tälle henkilölle on tärkeää pitää hauskaa ja hemmotella itseään.”

Lähimmäiset

”Lähialueen ihmisten auttaminen ja heidän hyvinvoinnistaan huolehtiminen on tärkeää tälle henkilölle.”

Tunnustuksen saaminen

”Tälle henkilölle on tärkeää menestyä erittäin hyvin, niin että ihmiset tunnustavat hänen saavutuksensa.”

Jännitys

”Tälle henkilölle on tärkeää seikkaillla ja ottaa riskejä – elää jännittävää elämää.”

Sovinnaisuus

”Tälle henkilölle on tärkeää käyttäytyä aina asianmukaisesti – välttää kaikkea, josta ihmiset voisivat sanoa, että se on väärin.”

Ympäristönsuojelu

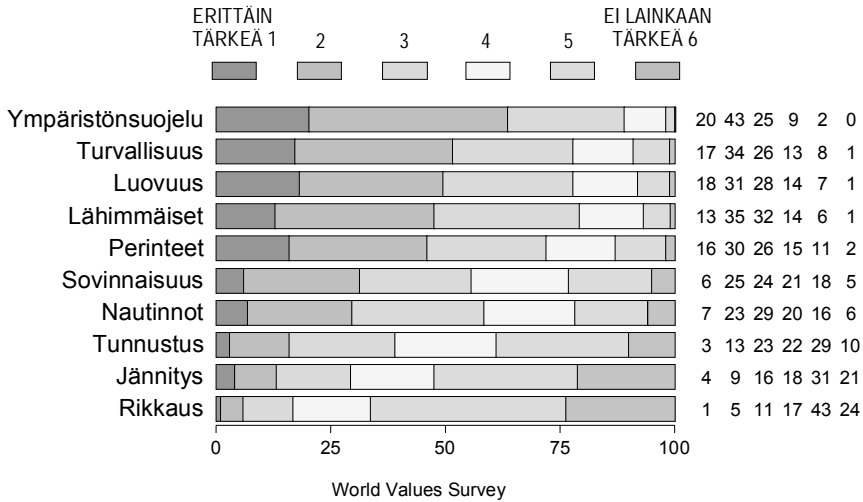
”Ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen on tärkeää tälle henkilölle.”

Perinteet

”Tälle henkilölle ovat tärkeitä perinteet – oman uskonnon tai perheen perinnöksi jättämien tapojen noudattaminen.”

Tässä arvojen joukossa on samoja piirteitä kuin monien muidenkin tutkimusten arvoulottuvuuksissa. (Suhonen 1988; Puohiniemi 1995; Pohjanheimo 1997; Mikkola 2003) Myös laajat

Kuvio 3.1. KYMMENEN ARVON TÄRKEYS SUOMALAISILLE VUONNA 2005 (%; n=1014).

Kuvion lukuohje: 20 prosenttia vastaajista pitää erittäin paljon itsensä kaltaisina ihmisiä, joille ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen on tärkeää. Vastaavasti 0 prosenttia ajattelee, että tällaiset ihmiset eivät ole lainkaan heidän kaltaisiaan.

kaupalliset tutkimukset, kuten RISC Monitor ja Valuegraphics, ovat löytäneet samantapaisia asenne- ja arvoryhmittymiä (Suhonen 2006, 141–160; RISC Monitor 2001; Zetterberg 1998).

Eniten samankaltaisuutta koettiin sellaisten ihmisten kanssa, joille ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen on tärkeää. Lähes kaikki loputkin samastuivat ainakin hiukan näihin ympäristöä arvostaviin. Turvallisuus, luovuus, lähimmäisten auttaminen ja perinteet olivat keskeisiä arvoja noin puolelle haastatelluista. Näitä asioita hyvin vähän tai ei lainkaan arvostavia oli vain noin kymmenen prosenttia.

Symmetrisimmin jakautuivat sovinnaisuutta ja nautintoja koskevat arvostukset, jotka sisältään ovat melko etäällä toisistaan. Edellisessä on kyse asiallisesta käyttäytymisestä ja paheksunnan välttämisestä. Jälkimmäisessä annetaan arvoa itsensä hemmottelemiselle ja hauskanpittämiseksi. Lähes puolet sijoittui kahteen keskimäiseen luokkaan, joissa nautintojen arvostus on maltillista.

Kysymyssarjan kymmenestä arvostuksen kohteesta vähiten positiivisia valintoja keräsivät rikkaus, jännittävä ja seikkailurikas elämä sekä tunnustusta herättävä menestyminen. Tulos kuvastaa suomalaisen kulttuurin perinteisten arvojen: kohtuullisuuden, turvallisuuden ja vaatimattomuuden vahvaa asemaa vielä 2000-luvullakin.

Arvojen keskinäissuhteet

Eri arvojen liittymistä toisiinsa suomalaisten ajattelussa voidaan eritellä korrelaatiokertoimien avulla. Ne ovat tilastomatemattisia mittavälineitä, joiden suuruus vaihtelee välillä +1 ja -1. Mitä suurempi kerroin kahden arvomuuttujan välillä on sitä yhdenmukaisemmin niiden arvot vaihtelevat tutkitun joukon mielissä. Kun vastaaja pitää toista arvoa tärkeänä, myös toinen saa todennäköisesti korkean lukeman. Vastaavasti toisen saadessa matalan pistemäärän, myös toisen arvostus on todennäköisesti alhainen.

Kuvatessaan arvojen yhteisvaihtelua korrelaatiot yhdessä kertovat suomalaisen arvojärjestelmän rakenteesta sellaisena kuin se on ihmisten mielissä. Mediajulkisuudessa, kulttuurissa ja viihtessä arvojen väliset kytkennät – samoin kuin eri arvojen arvostuskin – saattavat olla toisenlaisia kuin yksilöiden ajattelussa.

Taulukko 3.1

Kymmenen arvon keskinäiset korrelaatiot (n=1014)

	Tunnustus	Jännitys	Nautinnot	Luovuus	Sovinnaisuus	Turvallisuus	Perinteet	Lähimmäiset	Ympäristö
Rikkaus	.41	.28	.27	.17	.17	.07	-.02	-.07	-.11
Tunnustuksen saaminen		.34	.34	.12	.24	.15	.14	.16	.01
Jännitys			.42	.23	-.02	-.15	-.04	.13	-.01
Nautinnot				.21	.09	.14	.03	.16	-.00
Luovuus					-.02	.03	.11	.11	.12
Sovinnaisuus						.40	.28	.14	.15
Turvallisuus							.33	.20	.20
Perinteet								.28	.28
Lähimmäiset									.34

Taulukossa 3.1 arvot on järjestetty niiden keskinäisten korrelaatioiden mukaan. Rikkaus on arvo, jonka korrelaatiot muiden arvojen kanssa vaihtelevat voimakkaimmin. Rahan arvostaminen tai sen arvon torjuminen näyttääkin virittävän tutkittujen kymmenen arvon avaruuden perusulottuvuuden. Siksi arvot järjestettiin taulukossa sen mukaisesti miten voimakkaasti

ne korreloivat rikkauden arvostamiseen. Sen kanssa voimakkain yhteisvaihtelu on tunnustuksen saamisella, ja seuraavina tulevat jännittävä elämä ja nautinnot. Toisessa laidassa ovat ympäristö, lähimmäiset ja perinteet, joiden suhdetta rahan arvostamiseen kuvaavat matalahkot negatiiviset korrelaatiot.

Myös suhde ympäristöön ja luontoon jäsentää vahvasti arvojen kenttää. Se näkyy taulukon oikeanpuoleisesta sarakkeesta, jossa ympäristön arvostuksen korrelaatiot kasvavat systemaattisesti siirryttäessä rikkaudesta lähimmäisiin.

Taulukosta 3.1 voidaan todeta kolme arvokimppua, joiden sisällä korrelaatiot ovat voimakkaita verrattuna taulukon muihin itseisarvoltaan varsin alhaisiin kertoimiin. Niistä selkein on rikkauden, tunnustuksen, jännityksen ja nautintojen muodostama kimppu, jossa korrelaatiokerrointen keskiarvo ovat 0.34.

Toinen erillinen ryväs muodostuu perinteiden, turvallisuuden ja sovinnaisuuden arvoista. Myös siinä keskimääräiset korrelaatiot ovat 0.34. Kolmas kimppu rakentuu sellaisten arvojen varaan kuin ympäristö, lähimmäiset ja perinteet, joiden keskimääräiset korrelaatiot ovat 0.3. Kaikkiaan voidaan sanoa, että menestyksen ja nautintojen arvoryhmittymällä on kaksi toisistaan erottuvaa vastakohtaa: yhtäällä konservatiiviset arvot ja toisaalla vastuullisuuden arvot.

Selvästä sisällöllisestä vastakohtaisuudesta huolimatta negatiivisia korrelaatioita on vähän ja ne ovat itseisarvoiltaan pieniä. Korkein negatiivinen korrelaatio kahden jyrkästi vastakkaisen arvostuksen – turvallisuuden ja jännityksen – välillä on vain -0.15. Voimakkaampaa vastakohtaisuutta olisi odottanut kaikkea vaarallista välttävän turvallisuushakuisuuden ja riskejä ja seikkailuja kaipaavan jännittävän elämän arvostuksen välille.

Negatiivisten korrelaatiokerrointen pienuus kertonee mittaustavan ongelmista. Käytetty kysymystyyppi mittaa arvostusten ohella myös vastaajien samastumista toisiin ihmisiin. Osalla vastaajista lienee vahvempi taipumus kokea toisten ihmisten ajatukset omien kaltaisiksi. Osa vastaajista sen sijaan on mieluummin eri mieltä muiden kanssa. Näin korrelaatiota syntyy riippumatta arvostusten sisällöstä. Vastaava kysymystyyppistä johtuva korrelaatioiden positiivinen vinoutuminen on todettu usein muulloinkin (esim. Suhonen 2006, 152–161 ja Borgin artikkeli tässä kirjassa).

Mistä arvojen vaihtelu johtuu

Yhteiskunnan, sen osayhteisöjen ja yksilöiden arvoilla ja arvojärjestelmillä on syynsä ja syntyensä. Eräs arvotutkimuksen kiintoisimpia kysymyksiä koskeekin juuri sitä, miksi arvot vaihtelevat ihmisten välillä niin paljon, ja mitkä tekijät vaikuttavat arvojen erilaistumiseen.

Monet tekijät, kuten ikä, sukupuoli, koulutus, elinympäristö ja sosiaalinen tausta sitovat ihmisiä yhteiskunnallisiin asemiin, joilla on merkitystä heidän arvojensa muotoutumiselle. Asemiin liittyy erilaisia normistoja ja intressejä, ja niiden kulttuurit muodostavat sen ympäristön, jossa arvoja pidetään yllä ja sosiaalistetaan.

Yksinkertaisin tapa selittää arvojen vaihtelua onkin vertailla sosiaaliselta ja kulttuuriselta taustaltaan erilaisia ihmisiä. World Values Surveyn haastatteluaineistosta poimittiin kuusi muuttujaa, joiden suhteen arvojen on todettu aiemmissa tutkimuksissa vaihtelevan. Taulukossa 3.2 tarkastellaan kymmenen arvostuksen vaihtelua sukupuolen, iän, asuinpaikan, koulutuksen, puoluekannan ja uskonnollisuuden suhteen. (aiempia tutkimuksia esim. Suhonen 1988;

Taulukko 3.2
Arvojen vaihtelu ryhmien välillä (%).

	<i>Rikkaus</i>	<i>Tunnust. saam.</i>	<i>Jännitys</i>	<i>Nautinnot</i>	<i>Luovuus</i>	<i>Sovinnaisuus</i>	<i>Turvallisuus</i>	<i>Perinteet</i>	<i>Läheimmät</i>	<i>Ympäristö</i>	(n)
Kaikki	34	39	47	59	49	55	51	46	48	63	(1014)
Naiset	28	33	45	57	52	53	53	46	52	66	(525)
Miehet	38	44	51	60	45	57	48	45	44	59	(489)
18–24-vuotiaat	49	56	75	84	59	48	47	34	49	48	(116)
25–34-vuotiaat	34	39	64	69	57	47	47	35	38	48	(152)
35–49-vuotiaat	34	34	44	62	50	51	42	42	42	62	(294)
50–64-vuotiaat	24	32	43	48	43	56	52	46	54	75	(252)
yli 64-vuotiaat	34	43	32	44	43	70	66	64	56	70	(199)
Asuinpaikka:											
Pääkaupunkiseutu	35	40	45	59	52	55	46	42	40	63	(196)
Kaupunkimainen kunta	33	39	54	59	54	52	51	42	49	61	(423)
Taajaan asuttu kunta	35	39	49	54	40	59	49	53	49	64	(181)
Maaseutumainen kunta	29	38	40	60	43	56	56	50	51	67	(214)
Koulutus:											
Ei ammatillista koulut.	31	37	42	58	46	60	56	50	54	64	(367)
Ammattikoulu	34	38	51	60	47	56	54	48	47	64	(389)
Opisto, amk.	34	40	51	57	53	46	40	36	41	61	(147)
Akateeminen	36	40	56	60	61	46	39	36	43	61	(110)
Puoluekanta:											
Keskusta	38	41	46	55	46	64	65	58	52	67	(199)
SDP	29	40	47	63	43	58	53	44	51	60	(227)
Kokoomus	49	43	55	60	55	60	43	49	39	58	(142)
Vasemmistoliitto	26	31	46	58	41	47	43	34	40	61	(56)
Vihreät	22	32	42	62	66	33	31	21	43	81	(89)
Rukoilee:											
Vähint. kerran viikossa	27	33	41	47	52	56	60	59	56	71	(375)
Harvemmin	38	43	53	67	46	54	49	44	46	62	(397)
Ei koskaan	37	38	52	63	49	50	40	23	38	53	(215)
Prosentteissa mukana arvoluokat	1–4	1–3	1–4	1–3	1–2	1–3	1–2	1–2	1–2	1–2	

Nurmela & Pehkonen & Sankiaho 1997; Suhonen 1997; Mikkola 2003; Haikonen & Kiljunen 2003).

Taulukkoa 3.2 luettaessa on otettava huomioon, että prosenttiluvut eivät ole vertailukelpoisia arvojen kesken. Se johtuu kuusiluokkaisten arvomuuttujien katkaisukohtien vaihtelusta arvosta toiseen. Muuttujat jaettiin kahtia mahdollisimman läheltä kunkin muuttujan mediaaniluokkaa. Näin esimerkiksi rikkautta arvostaviksi luokiteltiin kaikki, jotka edes vähän (luokat 1–4) samaistuivat rahaa ja omaisuutta tärkeänä pitäviin ihmisiin.

Rikkauden arvostaminen vaihtelee selvimmin iän ja puoluekannan mukaan sekä jossakin määrin myös sukupuolen ja rukoilemisella mitatun uskonnollisuuden suhteen. Kun nuorten ryhmässä noin puolet arvostaa rahaa ja kalliita esineitä ainakin vähän, 50–64-vuotiaiden keskuudessa näin ajattelevia oli vain neljäsosa. Muut ikäryhmät, mukaan lukien eläkeikäiset, sijoittuvat näiden puoliväliin. Iän ja Rikkauden arvostaminen ei siis kasva iän mukaan suoraviivaisesti.

Eri puolueiden kannattajista suurin ero on Vihreiden ja Kokoomuksen välillä. Jälkimmäisistä ainakin hiukan rahan perään tunnustaa olevansa puolet, edellisistä vain noin viidesosa. Vasemmistoliittoa kannattavat poikkeavat seuraavaksi eniten keskiarvosta – vihreiden suuntaan.

Sekä naisten ja miesten että vähintään kerran viikossa rukoilevien ja muiden välillä on kymmenen prosenttiyksikön ero oletettavaan suuntaan: naisten ja useammin rukoilevien keskuudessa on vähemmän materialisteja. Uskonnollisuuden ja sukupuolen yhteisvaikutus on kuitenkin yllättävä. Ahkerien rukoilijoiden joukossa sukupuolten välillä ei ole eroa. Miesten keskuudessa materialismi yleistyy selvästi siirryttäessä rukoilevista (27 %, n=116) ei rukoileviin (43 %, n=147). Naisten kohdalla tilanne on päinvastainen. Rikkautta arvostavia on vähiten siinä ryhmässä, joka sanoo ettei koskaan rukoile (22 %, n=68).

Sukupuolen ja iän yhteisvaikutus on johdonmukainen ja kärjistää arvostuseroja. Kun miesten nuorimmassa ikäryhmässä (n=52) rahan arvostus on 62 prosenttia, se on 50–64-vuotiaiden naisten kohdalla (n=125) vain 17 prosenttia.

Koulutustaso ja asuinpaikkakunnan kaupunkimaisuus näyttävät selittävän varsin vähän rikkauden arvostamista. Koulutustason noustessa rahan arvostus hieman yleistyy. Maaseudulla asuvien keskuudessa se on vähäisintä.

Suhtautuminen menestymiseen ja **tunnustuksen saamiseen** vaihtelee ryhmien välillä samansuuntaisesti kuin suhtautuminen rahaan. Tunnustuksen arvostaminen on yleisintä nuorimmassa ja vanhimmassa ikäryhmässä sekä miesten ja satunnaisten rukoilijoiden keskuudessa. Vähäisintä se on naisten, 50–64-vuotiaiden, säännöllisesti rukoilevien ja vasemmistoliittolaisten ja vihreiden keskuudessa.

Seikkailujen ja riskien sävyttämä **jännittävä elämä** on vahvasti ja johdonmukaisesti ikäsidonainen arvo. Alle 25-vuotiaista 75 prosenttia myöntää arvostavansa sitä ainakin vähän, mutta eläkeikäisistä vain 32 prosenttia.

Koulutustaso näyttää lisäävän jännittävän elämän kaipuuta. Sen sijaan asuinympäristön merkitys on yllättävä. Jännitystä arvostetaan vähiten maaseudun ohella pääkaupunkiseudulla ja yleisimmin sekä muissa kaupungeissa että maaseudun taajamissa.

Seikkailunhalu on puoluekannan mukaan tarkasteltuna yleisintä kokoomuslaisten ja harvinaisinta vihreiden keskuudessa. Säännöllisesti rukoilevat eivät kaipaa jännitystä yhtä yleisesti kuin muut.

Arvostusten korrelaatioista voimakkain on jännityksen ja **nautintojen** välillä. Suurelta osin se selittyy sillä, että molemmat arvot liittyvät vahvasti ikään. Hauskan pitämistä ja itsensä hemmottelemista arvostaa 84 prosenttia nuorimmasta mutta vain 44 prosenttia vanhimmassa ikäryhmästä. Korrelaatiota voimistaa myös uskonnollisuuden sekä nautinnon halua että jännityksen kaipuuta hillitsevä vaikutus.

Luovuus on arvostetuimpia tarkastelluista kymmenestä arvosta. Se korreloi heikoimmin muiden kanssa. Halu keksiä uusia asioita tai tehdä niitä omalla tavallaan on yleisintä vihreiden,

nuorten ja akateemisesti koulutettujen keskuudessa. Vähiten luovuutta arvostetaan maaseudulla, vasemmistopuolueiden joukoissa ja vanhimmissa ikäryhmissä.

Sovinnaisuus, turvallisuus ja perinteet muodostavat kolmen arvon kimpun, jossa keskinäiset korrelaatiot ovat melko voimakkaat. Ikä, koulutus, uskonnollisuus ja puoluekanta selittävät kaikkia kolmea yhdenmukaisesti. Nämä konservatiiviset arvot yleistyvät voimakkaasti iän myötä ja vähenevät koulutuksen lisääntyessä ja rukoilemisen harvetessa. Poliittisten ryhmien kesken suurimmat erot ovat keskustan ja vihreiden kannattajien välillä: 31–37 prosenttiyksikköä. Keskustalaiset arvostavat yleisimmin perinteitä, turvallisuutta ja asianmukaista käyttäytymistä. Vasemmistoliiton kannattajat ovat koko aineiston keskiarvojen ja vihreiden välissä.

Ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen sekä lähialueen ihmisistä ja heidän hyvinvoinnistaan välittäminen muodostavat keskenään korreloivan arvoparin. Sen keskeinen piirre on vastuullinen suhde toisiin ihmisiin ja ympäristöön. Sekä ympäristön että lähimmäisten arvostaminen korreloi negatiivisesti itsekkeisen rikkauten arvostamisen kanssa.

Lähimmäisistä huolehtimisen arvostus on vähimmillään nuorten aikuisten (25–34-vuotiaiden) keskuudessa, mutta lisääntyy siitä iän myötä. Myös pääkaupunkiseudun asukkaat, koulutetut henkilöt sekä kokoomuksen, vasemmistoliiton ja vihreiden kannattajat välittävät lähiympäristönsä ihmisistä vähemmän kuin muut. Eläkeläisten ohella eniten rukoilevat ja vähiten koulutetut rakastavat lähimmäistään muita yleisemmin.

Ympäristö on laajimmin tunnustettu arvo. Sen arvostaminen on vähimmillään alle 35-vuotiaiden keskuudessa (48 %, n=268) ja laajinta 50–64-vuotiaiden ryhmässä (75 %, n=252). Sukupuoli, asuinpaikka ja koulutustaso eivät näytä vaikuttavan ympäristön ja luonnon arvostamiseen.

Ideologista taustaa kuvastavilla puoluekannalla ja uskonnollisuudella näyttää sen sijaan olevan vaikutuksensa. Ymmärrettävästi vihreät poikkeavat selvimmin keskiarvosta ympäristöä arvostavaan suuntaan. Päinvastaiseen suuntaan poikkeavat eniten Kokoomuksen kannattajat: 23 prosenttiyksikköä vihreistä ja viisi koko aineiston tasosta. Rukoilemisen harvetessa myös ympäristön arvostus vähenee.

Parhaat selittäjät

Edellä käsiteltiin arvo kerrallaan tekijöitä, jotka vaikuttavat niiden eriytymiseen. Taulukon 3.2 tuloksia voi tarkastella myös toiseen suuntaan kiinnittämällä huomio siihen, kuinka hyvin eri tekijät selittävät arvojen vaihtelua. Selittäjiä on kahden tasoisia. Pääosa niistä kytkee ihmiset yhteiskunnan sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, kokemuksiin ja intresseihin. Puoluekanta ja uskonnollisuus, jota säännöllinen rukoileminen kuvastaa, ovat subjektiivisia mielen kategorioita ja näin lähempänä arvostuksia. Niiden vaihtelu on osaltaan selitettävissä objektiivisemmilla taustamuuttujilla – samaan tapaan kuin arvostustenkin.

Sukupuolen merkitys arvojen, asenteiden ja mielipiteiden selittäjänä on herättänyt paljon keskustelua. Yhtäältä on korostettu naisten ja miesten kokemusmaailmojen oleellista eroa ja sen väistämätöntä vaikutusta ajattelun erilaisuuteen. Toisaalta on kuitenkin todettu empiiristen tutkimusten osoittavan, että sukupuolten väliset erot Suomessa koskevat melko harvoja aihepiirejä ja ovat silloinkin suhteellisen vähäisiä. Sukupuolten sisäinen vaihtelu on yleensä

suurempi kuin sukupuolten välinen. (Jallinoja 1989; 1997; Suhonen 1988, 92–105; 2006, 304–311)

Edellä todettu pätee myös nyt tarkasteltujen arvojen vaihteluun. Sukupuoli on heikoin arvojen selittäjä taulukossa 3.2. Naisten ja miesten välinen ero nousee kymmeneen prosenttiyksikköön vain kahden arvon suhteen. Rikkautta ja tunnustuksen saamista arvostetaan miesten keskuudessa naisia yleisemmin. Hieman pienemmät erot joidenkin arvojen kohdalla ovat kyllä tilastollisesti merkitseviä, mutta silti vähäisiä.

Ikä on puoluekannan ohella vahvin arvojen selittäjä. Useimmiten iän ja arvostuksen suhde on suoraviivainen siten, että arvo yleistyy tai vähenee johdonmukaisesti iän myötä. Rikkauden, tunnustuksen, jännityksen, nautintojen ja luovuuden arvostus vähenevät. Arvojen perusulottuvuuden toisen pään viiden arvon: ympäristön, lähimmäisten, perinteiden, turvallisuuden ja sovinnaisuuden kohdalla suhde on päinvastainen. Elinkeinoelämän valtuuskunnan asennetutkimukset kertovat samansuuntaisista eroista (Haikonen & Kiljunen 2003, 341–343).

Suurimmillaan nuorimpien ja vanhimpien ikäryhmien väliset arvostuserot ovat jännityksen (43 prosenttiyksikköä) ja nautintojen (40 prosenttiyksikköä) suhteen. Arvojen johdonmukaisesta ikäriippuvuudesta on muutama poikkeus epälineaariseen suuntaan. Eläkeikäiset arvostavat rikkautta ja tunnustusta laajemmin ja ympäristöä vähemmän kuin heitä edeltävä ikäluokka.

Iän vahva selityskyky johtuu sen kaksoisluonteesta. Ikä muokkaa ihmisten maailmankatsomusta ja arvomaailmaa kahdella eri tavalla. Yhtäältä se kytkee yksilön määräpaikkaan elämänkaarella, tiettyyn elämänvaiheeseen, joita ovat esimerkiksi lapsuus, nuoruus, aikuistuminen, työelämään siirtyminen, perheen perustaminen, ikääntyminen jne. Toisaalta se sijoittaa hänet määräkohtaan historiassa, tiettyyn sukupolveen. Nämä kaksi puolta liittyvät toisiinsa. Jokainen kokee kunkin elämänvaiheen joissakin nimenomaisissa historiallisissa oloissa. Tärkeää maailmankatsomuksen kannalta on se, millaisissa kulttuurisissa ja yhteiskunnallisissa oloissa lapsuuden ja nuoruuden sosialisatio tapahtuu. (Suhonen 1988, 69–91)

Asuinpaikka kytkee suomalaiset varsin erilaisiin kulttuuriympäristöihin. Tuntuu luonteelta olettaa, että pääkaupunkiseudun ja maaseudun asukkaiden arvot poikkeaisivat huomattavasti toisistaan. Näin ei kuitenkaan ole. Asuinpaikkakunnan tyyppi on varsin heikko ja epäjohdonmukainen arvojen selittäjä. Samansuuntaisia tuloksia on saatu muissakin tutkimuksissa (esim. Haikonen & Kiljunen 2003, 355–360). Maaseudulla turvallisuus, lähialueen ihmisten tukeminen ja perinteet ovat vain kymmenisen prosenttiyksikköä yleisempiä arvoja kuin pääkaupunkiseudulla. Jännittävä elämä ja luovuus, joiden usein ajatellaan kuuluvan metropolin elämään, saavatkin yleisemmin arvostusta pääkaupunkiseudun ulkopuolella asuvien kaupunkilaisten mielissä.

Arvojen vähäiset erot saattavat katkeä sen seikan, että näennäisesti samoilla arvoilla on erilainen lähtökohta ja sisältö eri kulttuureissa. Esimerkiksi luontoa ja ympäristöä arvostetaan pääkaupunkiseudulla osittain siksi, että niiden tila on huonontunut. Maaseudulla näiden arvojen taustalla voivat olla päinvastoin positiiviset kokemukset luonnosta ja ympäristön tilasta. Nautinnot, ”hauskan pitäminen ja itsensä hemmottelu”, saattavat tarkoittaa eri asioita Suomenjoella ja Helsingissä.

Asuinpaikan heikko selityskyky kertoo kulttuuriympäristön yhdenmukaistumisesta. Selkeintä se on joukkoviestinnän alueella. Asuinympäristöstä riippumatta ihmiset ympäröi sama

mediakulttuuri ja mainosmaailma – yhä tehokkaammin ja jatkuvammin. Maaseudun ja kaupungin välisiä eroja ovat varmaankin vähentäneet myös yhteiskunnan rakenteelliset muutokset. Yhteiskunnan ammattirakenteen keskiluokkaistuminen ja varsinkin viljelijäväestön voimakas supistuminen ovat loiventaneet kulttuurisia eroja. Toisaalta suurella osalla kaupunkilaisista on vielä juuret maalla.

Koulutuksen merkitys arvojen muotoutumiselle on kahtaalla. Ensinnäkin koulutustaso liittyy usein tuloihin, hyvinvointiin, statukseen ja muihin yhteiskunnallisen aseman kriteereihin. Ne puolestaan saattavat tukea erilaisia arvoja. Toiseksi korkea koulutus on yleensä monipuolisempaa, abstraktimpaa ja myös enemmän arvoihin puuttuvaa kuin pelkkä peruskoulutus tai suppeat ammatilliset opinnot.

Mitä alhaisempi koulutustaso sitä suurempi todennäköisyys on arvostaa turvallisuutta, sovinnaisuutta, perinteitä ja lähimmäisistä huolehtimista. Koulutustason noustessa yleistyy luovuuden ja jännittävän elämän arvostaminen. Perusolottuvuuden ääripäiden arvot, rikkaus ja tunnustus yhtäällä ja ympäristö ja luonto toisaalla, eivät näytä liittyvän koulutustasoon.

Koulutuksen vaikutusta arvoihin näkyisi ilmeisesti vieläkin selkeämmin ja eriytyneemmin, jos otettaisiin huomioon myös koulutusala. Esimerkiksi humanistisen ja yhteiskunnallisen alan koulutus vahvistaa eri arvoja kuin teknillisen ja kaupallisen alan opinnot. Tulkintaa koulutuksen vaikutuksesta arvoihin vaikeuttaa myös iän ja koulutustason mutkikas suhde. Koulutustaso on noussut sukupolvesta toiseen, mutta tutkimuksen nuorimmista ikäluokasta vasta harvat ovat ehtineet suorittaa akateemisen loppututkinnon.

Puoluekanta ja poliittinen sitoutuminen ovat kognitiivisia kategorioita arvojen tapaan. Siksi ne eivät selitä arvoja kausaalisesti samassa mielessä kuin vaikkapa sukupuoli ja ikä. Joittenkin arvojen vahva omaksuminen saattaa päinvastoin johtaa tiettyihin poliittisiin valintoihin. Toisaalta on perusteltua olettaa, että vahva poliittinen sosiaalistuminen merkitsee samalla puoluekantaan sopivan arvomaailman hyväksymistä.

Poliittisten ryhmien välillä on runsasta vaihtelua lähes kaikkien arvojen suhteen, ja erot ovat usein suurempia kuin minkään muun selittäjän kohdalla. Arvomaailmaltaan etäimpänä toisistaan ovat Kokoomuksen ja Vihreiden kannattajat. Jälkimmäiset poikkeavat koko aineiston prosentteista keskimäärin 13 prosenttiyksikköä ja edustavat useimpien arvojen kohdalla pienintä kannatusta. Ympäristö ja luovuus ovat ainoat, joiden arvostus vihreiden keskuudessa on muita laajempaa.

Kokoomuslaisten arvomaailmassa on muiden puolueiden kannattajia yleisemmin sija-rikkaudella, tunnustuksen saamisella ja jännityksellä. Vastaavasti luonnosta ja ympäristöstä huolehtimisen ja lähimmäisistä välittämisen arvostus on vähäisempää kuin neljässä muussa puolueessa. Näiden kahden arvonsuhteen Vasemmistoliiton kannattajat ovat jokseenkin samoissa lukemissa. Useimpien muiden arvojen kohdalla vasemmistoliittolaiset olivat lähimpänä Vihreiden kannattajia.

Keskustalaiset arvostavat toisia poliittisia ryhmiä yleisemmin turvallisuutta, perinteitä ja sovinnaisuutta, mutta ovat muiden arvojen suhteen lähellä koko aineiston keskimääräisiä prosentteja. Sosiaalidemokraatit ovat useimmiten muita lähempänä keskiarvoa.

Säännöllinen **rukoileminen** kertoo aktiivisesta, henkilökohtaisesta ja vahvasti sisäistetystä uskonnollisuudesta (Kääriäinen & Niemelä & Ketola 2005, 120–122). Tällainen uskonnollisuus on osa yksilön maailmankatsomusta ja läheisessä suhteessa hänen arvoihinsa. Uskontoon

sosiaalistumisen myötä hän omaksuu sekä rukoilemisen että käsityksiä hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä, siis arvoja.

Rukoilemisella mitattu uskonnollisuus selittää kaikkien muiden arvojen paitsi luovuuden ja sovinnaisuuden arvostamisen vaihtelua. Vähintään kerran viikossa rukoilevat ihmiset arvostavat muita yleisemmin ympäristöä, lähimmäisiä, perinteitä ja turvallisuutta, mutta muita vähemmän rikkautta, tunnustuksen saamista, jännitystä ja nautintoja.

Säännöllisesti rukoilevat ihmiset muistuttavat Vihreiden ja Vasemmistoliiton kannattajia yhtäältä suhteessaan rikkauteen, tunnustuksen saamiseen ja jännitykseen sekä toisaalta ympäristön ja luonnon suojelemiseen. Lähimmäisten, perinteiden ja turvallisuuden arvostamisessa he ovat lähimpänä keskustalaisia.

Ihmiset, jotka tutkimushaastattelussa vastaavat etteivät koskaan rukoile, ottavat tietoisesti etäisyyttä uskuntoon. Tämä etäisyys näkyy selvästi eräiden arvojen kohdalla. Kun satunnaiset rukoilijat ovat lähes kaikkien arvojen suhteen lähellä koko aineiston keskimääräisiä prosentteja, uskonnosta etäällä olevat arvostavat muita vähemmän perinteitä, turvallisuutta, lähimmäisiä ja ympäristöä. Kolmen viimeksi mainitun arvon kohdalla he ovat lähellä Kokoomuksen kannattajia. (Laajemmin uskonnollisuuden ja arvojen suhdetta käsittelevät Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen ja Kati Niemelä tämän kirjan artikkelissaan: Näkykö usko elämässä.)

Arvojen muutoksia 1984–2006

Runsaat parikymmentä vuotta sitten suomalaiset yhteiskuntatieteilijät ennustivat arvojen muuttumista. Minäkeskeisten arvojen nähtiin leimaavan 1980-luvun suomalaista arvomaailmaa. Kansalaisten ajattelussa omien tarpeiden tyydyttämisellä ajateltiin olevan keskeisempi sija kuin kansallisilla tai globaaleilla päämäärillä. Seuraavan vuosikymmen uskottiin tuovan takaisin 1960-luvun lopun yksilölliset tarpeet ylittäneen arvomaailman. (Allardt, 1986, 20–25; Karisto 1985, 116–118; Sipilä 1985, 62–64; 1987)

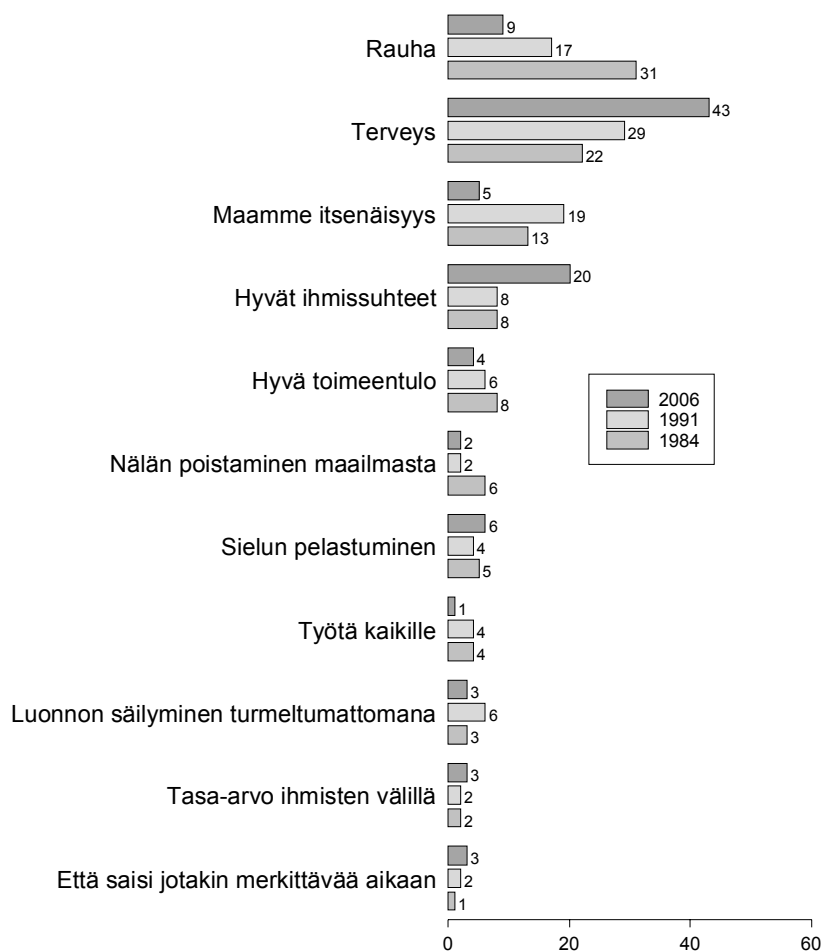
Yhteistä näille ennusteille oli ajatus arvojen heilahtelusta minäkeskeisyyden ja kollektiivisuuden ulottuvuudella. Idea oli lainattu lähinnä yhdysvaltalaiselta Albert Hirschmanilta (1982). Itse suhtauduin epäillen sekä ennustuksiin arvojen muuttumisesta että Hirschmanin sykliteoriaan (Suhonen 1988, 184; 1989).

On todennäköistä, että lähivuosina tiedotusvälineissä yhä uudelleen ja uudelleen kerrotaan tutkijoiden ideaa noudattaen individualismin ja itsekeskeisyyden jääneen 80-luvulle ja uuden vuosikymmenen nostavan solidaarisuuden arvot uuteen kukoistukseen. Tätä julkista kuvaa saattavat vahvistaa yksityisten ihmisten näkyvät kannanotot tai yhteiskunnallisten liikkeiden esiintyminen universaalien arvojen puolesta. Sitten yhteiskuntatieteilijät voivatkin todeta arvojen subdannevaihteluja koskevan teorian saaneen oleellista vahvistusta. (Suhonen 1988, 184)

Seuraavassa tarkastellaan arvojen muuttumista kahden vuosikymmenen kuluessa. Lähtöpiste on vuosi 1984, jolloin kehittelemäni arvomittaria käytettiin sekä *Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunnan* että *Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitoksen* tutkimuksissa (Suhonen 1986; Suhonen & Vesa & Virtanen 1985).

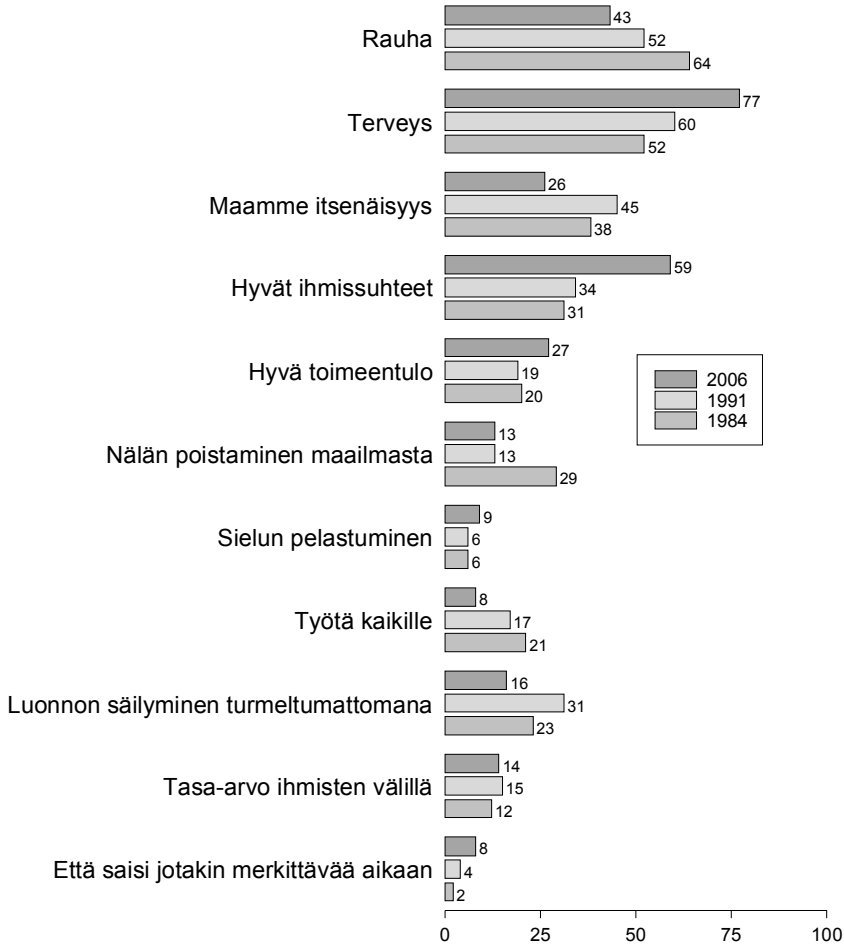
Päädyin soveltamaan varsin laajasti omaksuttua ajatusta arvoista asioiden keskinäisenä paremuus-, tärkeys- tai arvojärjestyksenä. Milton Rokeach on idean merkittävimpiä edustajia. Hän rakensi Yhdysvaltoja koskevaa tutkimustaan varten mittarin, jossa vastaajan tehtävänä oli asettaa 18 vaihtoehtoista arvoa tärkeysjärjestykseen. (Rokeach 1973) Arvojen preferenssimitauksesta on useita muitakin sovelluksia, joissa vaihtoehtoisten arvojen määrä ja sisältö sekä vertailun tekniikka vaihtelevat (esim. Kahle 1983; Inglehart 1977; Uusitalo 1986; Kehälinna & Melin 1985). Samaa kysymystekniikkaa on käytetty myös poliittisten preferenssien tutkimiseen monipuoluejärjestelmissä (Pesonen 1965; Suhonen 1970).

Kuvio 3.2.1. SUOMALAISTEN ARVOPREFERENSSIT 1984, 1991 JA 2006: TÄRKEIN ARVO (%)

Lähteet: Vuoden 1984 osalta Suhonen 1988, 37 ja vuoden 1991 osalta Pesonen & Sänkiäho & Borg 1993, 147.

Kuvio 3.2.2. SUOMALAISTEN ARVOPREFERENSSIT 1984, 1991 JA 2006: KOLMEN TÄRKEIMMÄN JOUKOSSA (%).

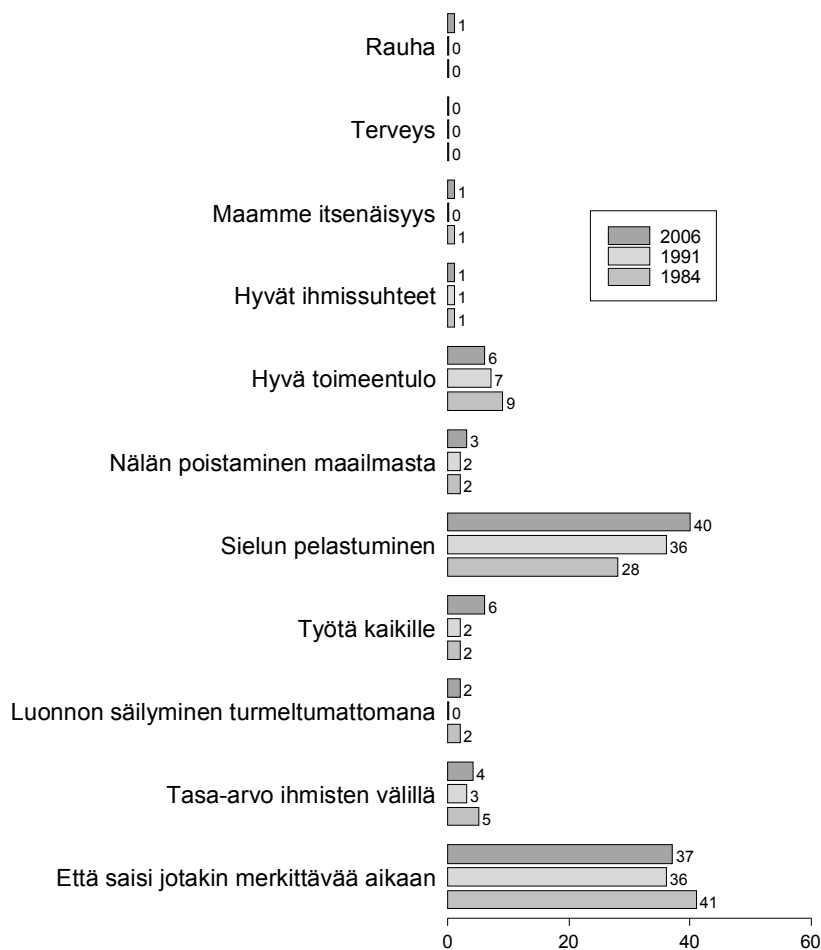

Lähteet: Vuoden 1984 osalta Suhonen 1988, 37 ja vuoden 1991 osalta Pesonen & Sänkiaho & Borg 1993, 147.

Suomeen sovellettavaan preferenssimittariin poimin Rokeachilta kuusi arvoa, joista osan muotoilin uudelleen. Loput viisi valitsin siten, että ne vastaisivat mahdollisimman hyvin suomalaista kulttuuria ja yhteiskunnan tilaa. Toinen tavoite oli saada kysymys kattamaan ulottuvuus ihmisten omaan elämään liittyvistä minäkeskeisistä arvoista globaaleihin arvoihin. Päädyin 11 arvon mittariin osin siksi, että Rokeachin arvoluettelo oli todettu laajuutensa vuoksi melko hankalaksi panna järjestykseen (esim. Kahle 1983, 62–63).

Preferenssimittaria käytettiin seitsemän vuotta myöhemmin laajassa vaalitutkimuksessa, jonka haastatteluaineisto koottiin vuonna 1991 (Pesonen & Sänkiaho & Borg 1993, 146–

Kuvio 3.2.3. SUOMALAISTEN ARVOPREFERENSSIT 1984, 1991 JA 2006: VÄHITEN TÄRKEÄ (%)

Lähteet: Vuoden 1984 osalta Suhonen 1988, 37 ja vuoden 1991 osalta Pesonen & Sänkiäho & Borg 1993, 147.

149). Uusin aineisto koottiin vuoden 2006 lopussa tätä artikkelia varten TNS Gallupin Suomi-kanavalla joulukuussa 2006. Pitkä aikajänne tarjoaa hyvän mahdollisuuden arvojen muutosten tarkasteluun. Aineistonkeruumenetelmien ja otosten ikärajojen erot saattavat aiheuttaa pientä epätarkkuutta vertailuun.

Suomalaisten arvopreferensseissä on tapahtunut huomattavan suuria muutoksia kolmen tutkimusajankohdan välillä. **Rauha** oli vastaajista lähes kolmanneksen ensisijainen valinta vuonna 1984. Seitsemän vuoden kuluessa sen osuus oli pudonnut lähes puolella ja vuoteen

2006 mennessä yhdeksään prosenttiin. Rauhan arvostaminen kolmen tärkeimmän joukkoon on sekin laskenut johdonmukaisesti, joskaan ei niin jyrkästi.

Syyt rauhan preferenssien muutoksille ovat ymmärrettäviä. Vuonna 1984 elettiin vielä kylmän sodan loppuvaiheita. Suurvaltojen välinen jännitys, ydinasekilpailu ja Suomen asema Neuvostoliiton ja läntisen maailman rajalla pitivät sodan uhkaa monien mielissä ja rauhan säilymistä arvoista tärkeimpänä. Neuvostoliiton hajoaminen ja suurvaltojen välisen jännityksen lieentyminen vähensivät suursodan uhkaa ja rauhanliikkeiden laajuutta ja näkyvyyttä. Kuitenkin Persianlahden sota sekä useat pienemmät paikalliset selkkaukset vaivasivat monien suomalaisten mieliä vielä 1990-luvun alussa ja pitivät rauhan arvostamista yllä.

Jyrkästi laskeneet preferenssivalinnat eivät siis välttämättä kerro siitä, että rauha olisi menettänyt merkityksensä kansalaisten mielissä. Muutos kertoo pikemminkin sodan uhkan väistymisestä näköpiiriin ulkopuolelle. Rauhasta on tullut monien muiden välttämättömyyksiensä tapaan itsestäänselvyys, jota ei tarvitse ajatella. Se saa preferensseissä väistyä uhatumpien arvojen tieltä.

Toiseksi suurin muutos oli **terveyden** nouseminen suosiolistan kärkeen. Vuonna 1984 noin viidennes vastaajista piti terveyttä tärkeimpänä yhdestätoista vaihtoehdosta. Vuoteen 2006 mennessä tuo osuus oli noussut 43 prosenttiin ja terveys oli ylivoimaisesti suosituin valinta. Puolelle suomalaisista terveys oli jo sarjan ensimmäisessä tutkimuksessa kolmen tärkeimmän joukossa. Uusimmassa tutkimuksessa osuus oli kasvanut jo reiluun kolmeen neljäsosaan.

Terveyden voimakas nousu kansalaisten arvopreferensseissä on selitettävissä monella tapaa, joista pari on varsin ilmeistä. Sodan ja rauhan kysymysten väistyessä taka-alalle ihmisten mielissä muille arvoille tuli lisää tilaa. Sen käytti tehokkaimmin terveys, joka oli vahvassa kakkosarjassa jo 1980-luvun puolivälissä. Toinen tekijä on terveyden ihanteiden vahvistuminen suomalaisessa kulttuurissa ja yhteiskuntapolitiikassa. Se on näkynyt yhtäällä valtiovallan ja kuntien terveysvalistuksen lisääntymisenä ja toisaalla monimuotoisen terveysviestinnän ja terveyden markkinoinnin kasvuna.

Maamme itsenäisyys oli kolmanneksi korkeimmalla preferenssivalinnoissa vuonna 1984. Tärkeimpänä sitä piti kuitenkin vain 13 prosenttia, mutta yhdeksi kolmesta tärkeimmästä sen nimesi 38 prosenttia haastatelluista. Johtuneeko Suomen EU-jäsenyydestä ja sen herättämästä keskustelusta, että itsenäisyyden arvostus oli jonkin verran yleistynyt vuoteen 1991 mennessä. Ilman tuota EU-vaikutusta kehitys olisi saattanut olla jopa päinvastainen. Kun osa suomalaisista piti sosialistista Neuvostoliittoa uhkana maaillemme, tuon järjestelmän hajoaminen merkitsi uhan lievenemistä. Vakaaksi koettu kansallinen turvallisuus siirsi itsenäisyyden taka-alalle joidenkin ihmisten mielissä samaan tapaan kuin kansainvälisen jännityksen lieentyminen vähensi rauhan ajattelua. Seuraavan viidentoista vuoden kuluessa itsenäisyyden arvostuspreferenssit romahtivat. Pahimmat pelot EU:n ja Euron vaikutuksesta itsenäisyyteen eivät toteutuneetkaan.

Hyvien ihmissuhteiden arvostus on lisääntynyt jyrkimmin viimeksi kuluneen viidentoista vuoden aikana. Se on noussut neljänneltä sijalta toiseksi tärkeimmäksi arvoksi terveyden jälkeen. Viidennes pitää hyviä ihmissuhteita tärkeimpänä yhdestätoista vaihtoehdosta ja 59 prosenttia mainitsee sen kolmen tärkeimmän joukossa.

Hyvä toimeentulo sai vuonna 1984 saman verran ensisijaisia valintoja kuin ihmissuhteetkin. Viidennesvuosisadan kuluessa rahan asema ensisijaisena arvona oli pudonnut neljään prosenttiin, mutta vahvistanut asemaansa kolmen tärkeimmän joukossa. Vähiten tärkeäksi hyvän toimeentulon nimesi kaikilla kerroilla jokseenkin sama määrä kuin tärkeimmäksi.

Maailmanlaajuiseen solidaarisuuteen viittaava arvo **nälän poistaminen maailmasta** oli tutkimusjakson alussa keskimäisenä tärkeimpien arvojen listalla kuuden prosentin valintaosuudella. Seuraavilla kerroilla se putosi vähiten arvostettujen tasolle. Sama kehitys näkyi tarkasteltaessa arvolistan kolmen kärkeä.

Sielun pelastumisen nostaminen tärkeimmäksi arvoksi kertoo vahvasta kristillisestä vakaumuksesta. Näin valinneiden osuus oli kaikilla tutkimuskerroilla viiden prosentin luokkaa. Merkillepantavaa on, että toisen ja kolmannen valinnan huomioiminen lisäsi joukkoa vain muutaman prosenttiyksikön verran. Vähiten tärkeänä sielun pelastumista piti vuonna 1984 28 prosenttia, ja osuus kasvoi vuoteen 2006 mennessä 40 prosenttiin.

Täystyöllisyys eli **työtä kaikille** ei pysty kilpailemaan edellä kuvattujen arvojen kanssa. Vuonna 2006 sen kannatus sekä tärkeimpänä että kolmen tärkeimmän joukossa oli alhaisin kaikista yhdestätoista arvosta. Tulos näyttää yllättävältä, kun sitä verrataan muihin mielipidetutkimuksiin. Niin viimeisten presidentin- kuin eduskuntavaalienkin alla tehdyissä kyselyissä lähes 90 prosenttia piti työllisyyttä keskeisenä vaaliteemana. (Helsingin Sanomat 21.1.2007; 5.11.2005; Suhonen 2007)

Ero kertoo arvojen suhteellisuudesta ja mittaustapojen vaikutuksesta tuloksiin. Toisten työllisyys ei pysty kilpailemaan suosituimmuudesta omien tarpeiden tyydyttämisen kanssa. Sen sijaan on luonnollista, että työllisyydellä on paikkansa yleisistä ja yhteisistä asioista huolehtivassa politiikassa. Tämä pätee varsinkin silloin, kun ei aseteta kysymysteknisesti työllisyyttä kilpailemaan muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden kanssa.

Turmeltumattoman luonnon asema arvopreferensseissä nousi vuoteen 1991. Toisten tutkimusten mukaan vastaava kehitys tapahtui ympäristöongelmien osuudessa suomalaisten huolenaiheissa vuodesta 1982 vuosikymmenen loppuun. Näiden kognitiivisen tason muutosten taustalla on ympäristöasioiden käsittelyn lisääntymistä viestimissä (Suhonen 1994, 174–176). Kolmen tärkeimmän arvon joukkoon hyvän ympäristön sijoitti 23 prosenttia vuonna 1984 ja 31 prosenttia vuonna 1991, mutta enää 16 prosenttia vuoden 2006 lopussa. Hyvin samanlainen arvojen muutoskaari löytyy EVA:n mielipidetutkimussarjasta. Väittämän *Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään omasta elintasostani* kanssa oli täysin samaa mieltä 21 prosenttia vuonna 1984, 37 prosenttia vuosina 1990 ja 1992 ja 19 prosenttia vuonna 2002. (Haikonen & Kiljunen 2004, 82)

Tasa-arvo ihmisten välillä, joka liittyy sukupuolten välisen tasa-arvon ohella myös yhteiskunnan sosiaaliryhmien välisiin eroihin, säilytti vakaasti asemansa preferenssien häntäpäässä koko tutkimusjakson.

Se, **että saisi jotakin merkittävää aikaan**, jäi kaikilla tutkimuskerroilla viimeiseksi. Yhdestätoista vaihtoehdosta viimeisenä sitä piti noin 40 prosenttia. Aikaansaamisen arvostuksessa on kuitenkin havaittavissa kohoamista. Vuonna 2006 sen sijoitti kolmen tärkeimmän arvon joukkoon jo kahdeksan prosenttia, eli yhtä moni kuin sielun pelastumisen ja täystyöllisyydenkin.

Minäkeskeisten arvojen nousu

Arvotutkimuksen piirissä on perinteisesti luokiteltu arvoja sen mukaan, miten etäällä kohde on arvostavasta yksilöstä. Nicholas Rescher (1969) jakaa tällä ulottuvuudella arvot neljään luokkaan. Minäorientoituneet arvot liittyvät yksilön tarpeisiin fyysisistä tarpeista itsensä toteuttamiseen (Maslow 1969). Ryhmäorientoituneet arvot koskevat perhettä ja sosiaalisia suhteita. Yhteiskunta- ja kansakuntaorientoituneet arvot ovat kansallisvaltion tasoisia. Laajin kehä arvostavan yksilön ympärillä muodostuu ihmiskuntaorientoituneista arvoista. (Suhonen 1988, 25–29)

Tiivistetyn kuvan saamiseksi arvojen muutoksista 1984–2006 sovelsin Rescherin tyyppitelystä jakamalla yksitoista arvoa kolmeen ryhmään.

Globaalit arvot:

- rauha
- nälän poistaminen maailmasta
- luonnon säilyminen turmeltumattomana

Kansalliset arvot:

- maamme itsenäisyys
- työtä kaikille
- tasa-arvo

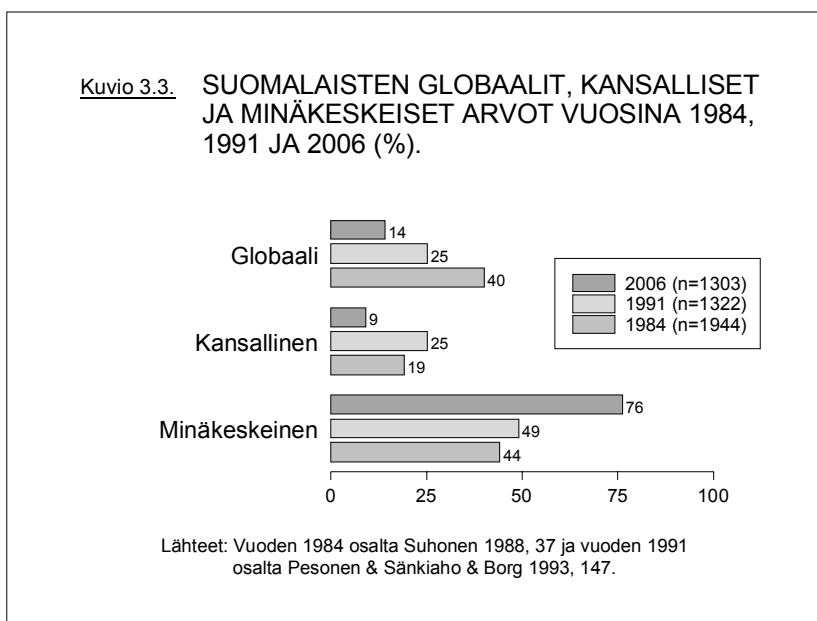
Minäkeskeiset arvot:

- terveys
- hyvät ihmissuhteet
- hyvä toimeentulo
- sielun pelastuminen
- merkittävän aikaansaaminen

Jako poikkeaa Rescherin luokituksesta kahdessa suhteessa. Sijoitin hyvät ihmissuhteet minäkeskeisten arvojen joukkoon. Sinne ne kuuluvatkin varsin luontevasti jo sen perusteella, että ihmissuhteet liittyvät oleellisesti yksilön tarpeiden tyydyttämiseen. Toinen ero on siinä, että globaalien arvojen ala ei rajoitu vain ihmiskuntaan, vaan pitää sisällään myös ihmisten ulkopuolella olevan ekosysteemin (Mikkola 2003, 50–56).

Vuonna 1984 suunnilleen yhtä moni nimesi tärkeimmäksi jonkin globaalien ja minäkeskeisten arvon. Arvosuuntausten keskinäisistä voimasuhteista tietynä ajankohtana ei voi tehdä kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä, koska ne riippuvat valittaviksi asetetuista arvoista. Esimerkiksi jonkin kansallisen arvon lisääminen minäkeskeisen tilalle olisi vaikuttanut arvosuuntausten voimasuhteisiin.

Sen sijaan arvosuuntausten muutoksista voidaan tehdä luotettavampia johtopäätöksiä. Tällä tasolla muutokset ovatkin suuria ja varsin johdonmukaisia. Minäkeskeisten ensisijaisten arvovalintojen osuus kasvoi tutkitun runsaan parin vuosikymmenen kuluessa 44 prosentista

76 prosenttiin. Muutos koostuu pääasiassa terveyden ja ihmissuhteiden lisääntyneestä arvotuksesta.

Minäkeskeisten arvojen nousulle teki tilaa ensisijaisesti globaalien arvojen romahtaminen 40 prosentista 14 prosenttiin. Suurin osa tästä muutoksesta oli tapahtunut jo vuoteen 1991 mennessä. Kansallisiin arvoihin kohdistuvien ensisijaisten valintojen osuus lisääntyi ensimmäisellä tutkimusjaksolla, mutta väheni toisella vielä jyrkemmin kuin globaalit arvovalinnat.

Suomalaisten arvojen kehitys on siis kulkenut aivan päinvastaiseen suuntaan kuin yhteiskuntatieteilijät ennustivat 1980-luvun puolivälissä. Muutosten suuntaan vaikuttivat ehkä voimakkaimmin kokemukset sodan uhkan vähenemisestä ja kansallisen turvallisuuden vahvistumisesta. Viime aikoina laajasti esillä olleet uhkakuvat ilmastonmuutoksesta ja sen dramaattisista seurauksista samoin kuin kansainvälisen jännityksen vähittäinen kiristyminen saattavat lähivuosina kääntää arvojen kehitystä minäkeskeisistä globaaliin suuntaan.

Keskeiset tulokset

Suomalaisten arvot ovat kehittyneet 1980-luvun puolivälin jälkeen päinvastaiseen suuntaan kuin yhteiskuntatieteilijät ennustivat. Globaaleihin arvoihin (rauhaan, nälän poistamiseen ja luonnon säilymiseen) kohdistuvat ensisijaiset arvovalinnat vähenivät 40 prosentista 14 prosenttiin. Kansallisiin arvoihin (itsenäisyys, työllisyys ja tasa-arvo) kohdistuneiden valintojen osuus laski 19 prosentista 9 prosenttiin. Minäkeskeisten valintojen (terveys, ihmissuhteet, toimeentulo, sielun pelastuminen ja merkittävän aikaansaaminen) osuus kasvoi 44 prosentista 76 prosenttiin.

World Values Surveyssä kysytyistä kymmenestä arvosta kolme laajimmin arvostettua olivat ympäristöstä ja luonnosta huolehtiminen, turvallisuus ja luovuus. Kolme vähiten arvostettua olivat rikkaus, jännittävä elämä ja tunnustuksen saaminen.

Ihmisten ajattelussa arvot liittyivät toisiinsa kolmeksi kimpuksi. Menestyksen arvokimpuun sisältyivät rikkaus, tunnustuksen saaminen, nautinnot ja jännitys. Menestyksen vastakohtaksi rakentuivat vastuullisuuden (ympäristö ja lähimmäiset) sekä konservatiivisuuden (perinteet, turvallisuus ja sovinnaisuus) arvokimput.

Arvojen vaihtelua selittivät parhaiten ikä ja puoluekanta. Naiset ja miehet poikkesivat arvoiltaan vain vähän. Myöskään asuinpaikkakunnan tyyppillä ei näyttänyt olevan suurta vaikutusta arvoihin. Koulutustaso ja uskonnollisuus selittivät joitakin arvoja.

Rikkaus, tunnustuksen saaminen, menestys ja nautinnot olivat leimallisesti nuorten arvoja. Ympäristön, perinteiden, turvallisuuden ja sovinnaisuuden arvostus lisääntyivät iän myötä.

Kokoomuksen ja Vihreiden kannattajat olivat arvoiltaan etäimpänä toisistaan. Vihreät arvostivat muita harvemmin menestyksen ja konservatiivisuuden arvoja, mutta muita enemmän ympäristöä ja luovuutta. Kokoomuksen kannattajien keskuudessa rikkauden ja jännityksen arvostus oli yleisempää ja ympäristön ja luonnon arvostaminen vähäisempää kuin muissa puolueissa.

Kirjallisuus

- Allardt, Erik 1983. *Sosiologia I*. Helsinki: WSOY.
- Allardt, Erik 1986. Elämäntapa, harkinta ja muoti ihmisen valintojen perustana. Kirjassa Heikkinen, Kale (toim.) *Kymmenen esseetä elämäntavasta*. Helsinki: Yleisradio.
- Haikonen, Jyrki & Kiljunen, Pentti 2003. Mitä mieltä suomalainen? Evan asennetutkimuksien kertomaa vuosilta 1984–2003. Helsinki: Taloustieto Oy
- Hirschman, Albert O. 1982. *Shifting Involvements. Private Interests and Public Action*. Princeton: Princeton University Press.
- Hofstede, Geert 1980. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. Beverly Hills: SAGE.
- Inglehart, Ronald 1977. *The Silent Revolution*. Princeton: Princeton University Press.
- Jallinoja, Riitta 1989. Naiset 90-luvun kynnyksellä. Kirjassa Oletko valmis? Seitsemän puheenvuoroa suomalaisten kriittisyydestä. Helsinki: EVA.
- Jallinoja, Riitta 1997. Naiset, miehet, mielipiteet. Kirjassa Suhonen, Pertti (toim.) *Yleinen mielipide 1997*. Helsinki: Tammi.
- Kahle, Lynn R. 1983. *Social Values and Social Change. Adaptation to Life in America*. New York.
- Karisto, Antti 1985. Elinolojen muutossuunnat Suomessa. *Sosiaalihalituksen julkaisuja* 3/85.
- Kehälinna, Heikki & Melin, Harri 1985. Tarpeista toimintaan. Jäsenten suhde ja käsitykset SAK:laisesta ammattiyhdistysliikkeestä. Helsinki: SAK.
- Kluckhohn, Clyde 1951. *Values and Value-Orientations in the Theory of Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo 2005. *Religion in Finland. Decline, Change and Transformation of Finnish Religiosity*. Tampere: Church Research Institute.
- Maslow, Abraham 1959. Psychological Data and Value Theory. In Maslow, Abraham (ed.) *New Knowledge in Human Values*. New York: Harper.
- Mikkola, Teija 2003. Muuttuvat arvot ja uusi keskiluokka. Tutkimus arvojen mittaamisesta ja monitasoisuudesta. Helsingin yliopiston sosiologian laitoksen tutkimuksia No. 241.
- Nurmela, Sakari & Pehkonen, Juhani & Sänkiaho, Risto 1997. Viiltoja suomalaisen yhteiskuntaan – katsaus suomalaisten asenteiden ja arvojen kehitykseen. Teoksessa Löppönen, Paavo & Vanne, Reijo (toim.) *Suomen tulevaisuus – taloudesta arvoihin*. Valtioneuvoston tulevaisuusselonteko eduskunnalle osa II, oheisjulkaisu 2. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 6/97.
- Pesonen, Pertti 1965. *Valtuutus kansalta*. Tutkimus Tampereen vaalioikeutetuista, vaalikampanjasta ja äänestyskäyttäytymisestä. Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Pertti & Sänkiaho, Risto & Borg, Sami 1993. *Vaalikansan äänivalta*. Tutkimus eduskuntavaaleista ja valitsijakunnasta Suomen poliittisessa järjestelmässä. Helsinki: WSOY.
- Pohjanheimo, Esa 1997. Arvojen muutos, työ ja sosiaalinen tausta. Tutkimus työikäisistä pyhtäläisistä 1982–1993. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen julkaisuja.
- Puohiniemi, Martti 1995. *Values, Consumer Attitudes and Behaviour*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitoksen tutkimuksia 3/95.
- Rescher, Nicholas 1969. What is Value Change? A Framework for Research. In Baier, Kurt & Rescher, Nicholas (eds.) *Values and the Future*. New York.
- RISC Monitor 2001. *Perus- ja trendiraportti*. Espoo: MDC RISC International Oy.
- Rokeach, Milton 1973. *The Nature of Human Beliefs*. New York: The Free Press.
- Sipilä, Jorma 1985. *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Helsinki: Tammi.

- Sipilä, Jorma 1987. Jäähvyäiset solidaarisuudelle? Ryhmätyö (16)4.
- Suhonen, Pertti 1970. Puolueiden välisten etäisyyksien ilmeneminen äänestäjien poliittisissa preferensseissä. Tampereen yliopiston tutkimuslaitos, Tiedotteita DN:o 28.
- Suhonen, Pertti 1986. Arvot ja turvallisuuspoliittinen ajattelu. Kirjassa *Suomalaiset ja turvallisuuspolitiikka*. Helsinki: Maanpuolustustiedotuksen suunnittelukunta.
- Suhonen, Pertti 1988. *Suomalaisten arvot ja politiikka*. Helsinki: WSOY.
- Suhonen, Pertti 1989. Privaatista kollektiiviseen ja takaisin. Kirjassa *Suhonen, Pertti (toim.) Suomi – muutosten yhteiskunta*. Helsinki: WSOY.
- Suhonen, Pertti 1994. *Mediat, me ja ympäristö*. Helsinki: Hanki ja Jää.
- Suhonen, Pertti 2006. *Mielipidetutkimukset ja yhteiskunta*. Tampere: Tampere University Press.
- Suhonen, Pertti 2007. *Mielipidetutkimukset presidentinvaaleissa*. Kirjassa *Isotalus, Pekka & Borg, Sami (toim.) Presidentinvaalit 2006*. Helsinki: WSOY.
- Suhonen, Pertti & Vesa, Unto & Virtanen, Hannu 1985. *Suomalaisten rauhankäsitykset ja tulevaisuudenodotukset. Rauhan- ja konfliktitutkimuslaitos, Tiedotteita No. 27*.
- Uusitalo, Liisa 1986. *Suomalaiset ja ympäristö. Tutkimus taloudellisen käyttäytymisen rationaalisuudesta*. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis, Series A:49.
- Zetterberg, Hans 1998. *Cultural Values in Market and Opinion Research*. In McDonald, Colin & Vangelder, Phyllis (eds.) *ESOMAR Handbook of Marketing and Opinion Research*, 4th edition. Amsterdam: ESOMAR.

IV Suomalaisien uskonnollisuuden muutokset

Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen ja Kati Niemelä

Valtaosa suomalaisista on jonkin uskonnollisen yhdyskunnan jäsen. Vuoden 2006 lopussa suomalaisista evankelis-luterilaiseen kirkkoon kuului 82 %. Muihin uskonnollisiin yhteisöihin kuului yhteensä noin kolme prosenttia suomalaisista. 15 % ei kuulunut mihinkään uskonnolliseen yhteisöön. Suomessa on poikkeuksellisen tarkat tiedot kaikista rekisteröityneihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista. Jäsenyys on näin ollen tarkka mittari, jolla voidaan seurata uskonnollisten yhdyskuntien kannatuksen muutoksia vuosittain haluttaessa vaikka yhden jäsenen tarkkuudella. Uskonnollisten yhdyskuntien jäsenyydestä on myös käytettävissä hyvin pitkät aikasarjat jopa vuosisatojen takaa. Jäsenyyslukujen perusteella Suomi näyttäisi olevan uskonnollisesti hyvin homogeeninen, yksi maailman luterilaisimpia maita. Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluminen on kuitenkin vain yksi uskonnollisuuden ulottuvuus.

Uskontososiologisessa tutkimuksessa on pyritty tunnistamaan uskonnon eri ulottuvuuksia. Tämän lähestymistavan pioneereja olivat yhdysvaltalaiset tutkijat Charles Y. Glock ja Rodney Stark, jotka jakoivat uskonnon viiteen ulottuvuuteen jo 1960-luvulla tekemiensä tutkimusten pohjalta. Heidän mukaansa uskonto on jaettavissa ideologiseen, tiedolliseen, rituaaliseen, elämykselliseen ja seuraamukselliseen ulottuvuuteen. Ideologinen ulottuvuus viittaa uskon sisältöön, eli henkilön uskonnollisiin käsityksiin. Tiedollinen ulottuvuus liittyy oppiin – kuitenkin siitä näkökulmasta missä määrin ihmiset tuntevat uskontonsa keskeiset opetukset, pyhät kirjoitukset ja uskonnollisen kulttuurin. Rituaaliseen ulottuvuuteen kuuluu uskonnon harjoitus – sekä julkisesti (esimerkiksi osallistuminen jumalanpalveluksiin) että yksityisesti (esimerkiksi rukoileminen). Elämyksellinen ulottuvuus muodostuu uskonnollisista tunteista ja kokemuksista, jotka liittyvät jumaluuteen tai muuhun tuonpuoleiseen. Seuraamuksellinen ulottuvuus puolestaan liittyy uskonnon vaikutukseen jokapäiväisessä elämässä (Glock & Stark 1969, 19–37).

Glockin ja Starkin jaottelua on sittemmin laajennettu, supistettu ja yhdistelty. Vaikka tutkijat eivät olekaan päässeet sillä tavoin yksimielisyyteen, että olisi olemassa jokin yleisesti hyväksytty käsitejärjestelmä, vallitsee eräistä perusulottuvuuksista kuitenkin melko suuri yksimielisyys (Glock 1973, 9–11; Stark & Bainbridge 1985, 9; Hinde 1999).¹

Samat uskonnon ulottuvuudet on tunnistettavissa useimmissa uskonnoissa. Koska eri uskontojen opit ja käytännöt kuitenkin poikkeavat toisistaan, kansainvälisissä vertailututkimuksissa on mahdollista käyttää vain varsin yleisluonteisia uskonnollisuuden mittareita. Tämä on tilanne myös World Values -tutkimusten yhteydessä. Erityisesti vuoden 2005 aineisto tarjoaa uskonnon osalta vain niukasti mahdollisuuksia eri maiden väliseen vertailuun.

¹ Glockin ja Starkin dimensioista on käyty runsaasti keskustelua. Tiedollista ulottuvuutta on kritisoitu siitä, että sitä ei yksin voida pitää luotettavana uskonnollisuuden mittarina, sillä myös ateisti voi tuntea hyvin jonkin uskonnon opetukset, pyhät kirjoitukset ja uskonnollisen kulttuurin. Seuraamuksellisen ulottuvuuden ongelmana puolestaan pidetään sitä, että toiminnan pohjimmallain motivaatio pitäisi tuntea, jotta voitaisiin arvioida miten uskonnollisuus vaikuttaa jokapäiväiseen elämään. Kriitikkissä on myös huomautettu, että todellisuudessa monet uskonnon ulottuvuudet ovat päällekkäisiä.

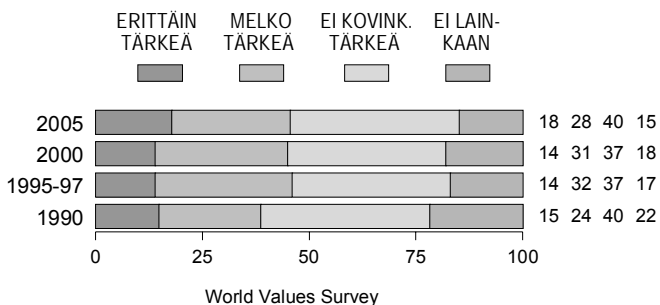
Suomessa toteutettuihin World Values -tutkimuksiin on liitetty joukko uskonnon eri ulottuvuuksia mittaavia kysymyksiä. Useiden kysymysten osalta on myös mahdollista tarkastella pidempiä aikasarjoja ja siten arvioida uskonnollisuudessa tapahtuneita muutoksia. Tässä artikkelissa suomalaisten uskonnollisuutta tarkastellaan seuraavista näkökulmista:

- missä määrin suomalaiset pitävät uskontoa ja Jumalaa tärkeänä?
- missä määrin suomalaiset harjoittavat uskontoa?
- millainen uskonnollinen identiteetti suomalaisilla on?
- missä määrin suomalaiset uskovat Jumalaan?

Uskonnon ja Jumalan tärkeys suomalaisten elämässä

Yksi tapa lähestyä uskonnollisuutta on tarkastella sitä, miten tärkeänä elämänalueena ihmiset itse pitävät uskontoa omassa elämässään. World Values -tutkimuksessa käytettiin mittaria, jossa vastaajien tuli arvioida onko uskonto heille ”erittäin tärkeä”, ”melko tärkeä”, ”ei kovinkaan tärkeä” vai ”ei lainkaan tärkeä”. Tämän mittarin perusteella suomalaiset voidaan karkeasti sijoittaa janelle jossa toisessa ääripäässä ovat uskontoa erittäin tärkeänä pitävät ja toisessa ne, joille usko on merkityksetön osa elämää. Enemmistö suomalaisista (67 %) sijoittuu janan keskivaiheille ja pitää uskontoa joko melko tärkeänä tai ei kovinkaan tärkeänä. Melko tärkeänä uskontoa pitää vajaa kolmannes (28 %) suomalaisista ja noin kahdelle viidestä (39 %) uskonto ei ole kovinkaan tärkeä elämänalue. Ääripäiden kannat ovat Suomessa vähemmistössä. Molempiin ääripääryhmiin kuuluu vajaa viidennes suomalaisista. Uskontoa tärkeänä pitävien osuudessa vuodesta 1990 vuoteen 2005 tapahtuneet vaihtelut ovat pieniä, joskin lievää uskon tärkeyden kasvua voidaan havaita. Niiden osuus, joille uskonnolla ei ole mitään merkitystä on vähentynyt ja vastaavasti uskontoa erittäin tärkeänä pitävien osuus hienvien kasvanut.

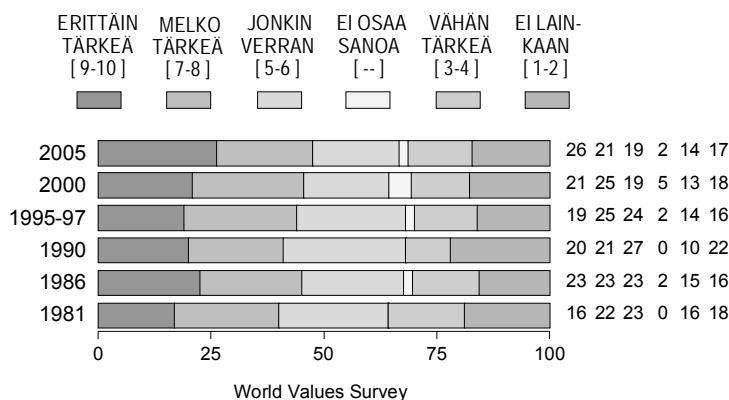
Kuvio 4.1. USKONNON TÄRKEYS SUOMALAISTEN KESKUUDESSA VUOSINA 1990-2005 (%).

Suomalaisessa kontekstissa kysymys uskonnon tärkeydestä kytkeytyy läheisesti kysymykseen Jumalan tärkeydestä. Jumalan tärkeyttä mitattiin niin, että vastaajien tuli arvioida Jumalan tärkeyttä asteikolla 1–10, jossa 1 tarkoittaa ”ei lainkaan tärkeä” ja 10 ”erittäin tärkeä”. Kysymyksessä Jumalan tärkeydestä muutoksia on mahdollista tarkastella neljännesvuosisadan mittaisella aikajatkumolla. Tämän kysymyksen perusteella päädytään samansuuntaiseen tulokseen kuin kysymyksessä uskonnon tärkeydestä. Vuosittaiset vaihtelut ovat vähäisiä eikä mitään mainittavaa laskua tai nousua ole tapahtunut. Vuonna 2005 suomalaista joka neljäs (26 %) piti Jumalaa hyvin tärkeänä (vastasi 9 tai 10). Lisäksi joka viides (21 %) antoi varsin suuren arvion Jumalan tärkeydestä vastaten 7 tai 8. Noin viidennes suomalaisista on kaikissa mittauksissa (17 % vuonna 2005) puolestaan antanut hyvin pienen arvion Jumalan tärkeyttä mittaavaan kysymykseen vastaten 1 tai 2.

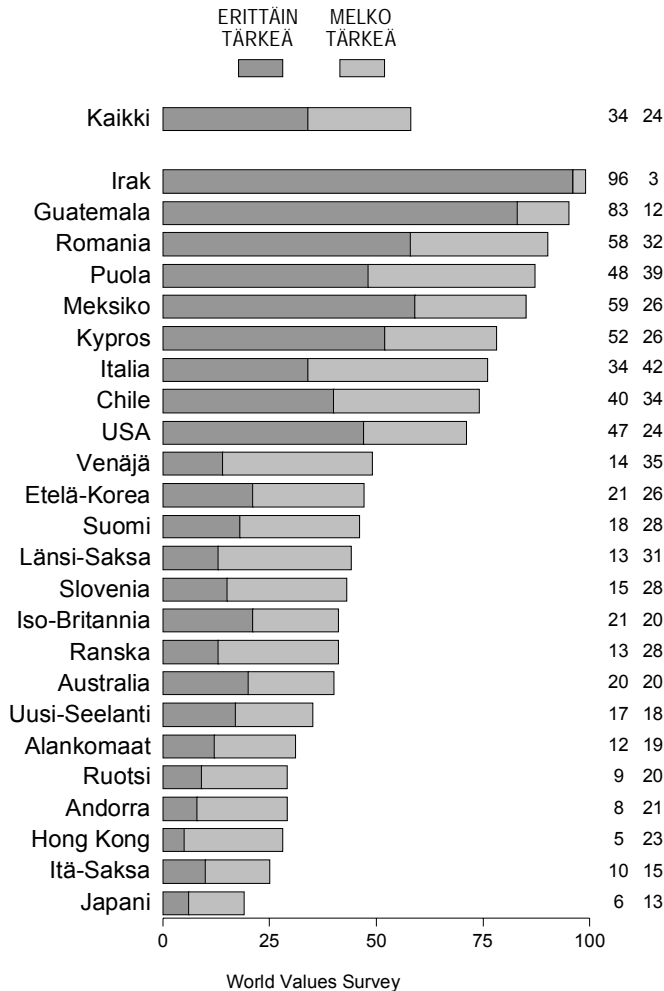
Kuvio 4.2. JUMALAN TÄRKEYS SUOMALAISTEN KESKUUDESSA VUOSINA 1981-2005 (%).

Verrattuna muihin World Values -tutkimukseen osallistuneisiin maihin suomalaiset ovat vähän keskitason alapuolella (ks. kuvio 4.3.). Uskontoa melko tai erittäin tärkeänä pitäviä on yhteensä lähes puolet suomalaista (46 %), kun kaikissa tutkituissa maissa uskoa tärkeänä pitäviä on keskimäärin 58 %. Tutkituista maista kaikkein uskonnollisimpana näyttäytyy Irak, jossa lähes kaikki pitävät uskontoa erittäin tärkeänä.

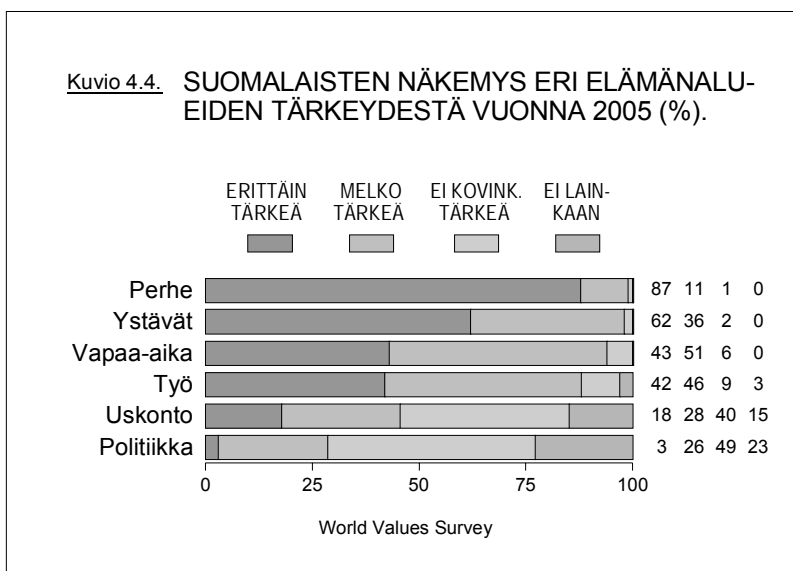
On syytä panna merkille, että suhtautumistavat uskontoon vaihtelevat maittain varsin voimakkaasti. Kansainvälisessä vertailussa suomalaisten laimean keskiverto asenneilmapiiri erottuu selkeästi. Monissa muissa maissa ääripäät korostuvat huomattavasti enemmän. Esimerkiksi Meksikossa ja Romaniassa lähes kaksi kolmasosaa (59 % ja 58 %) pitää uskontoa erittäin tärkeänä elämänalueena. Puolassa ja Yhdysvalloissakin uskontoa erittäin tärkeänä elämänalu-

Kuvio 4.3. USKONNON TÄRKEYS ERI MAISSA VUONNA 2005 (erittäin tai melko tärkeä, %).

ena pitää lähes puolet väestöstä, (47 % ja 48 %). Toiseen ääripäähän sijoittuvat esimerkiksi Itä-Saksa ja Japani, joissa noin puolet (53 % ja 45 %) ilmoittaa, että uskonto ei ole lainkaan tärkeä elämänalue. Myös Ruotsissa ja Ranskassa lähes kolmannes (30 % ja 28 %) ei pidä uskontoa lainkaan tärkeänä elämänalueena. Suomea lähelle puolestaan tulevat sellaiset maat kuin Länsi-Saksa ja Venäjä, joissa myös kansa jakaantuu lähes tasan uskontoa tärkeänä ja ei-tärkeänä pitäviin ja joissa enemmistö sijoittuu laimeasti suhtautuvien joukkoon.

Kysymys uskonnon ja Jumalan tärkeydestä elämässä asettuu selkeämmin mittasuhteisiin, kun sitä vertaa siihen, miten uskonto sijoittuu suhteessa muihin ihmisten elämänalueisiin.

World Values -tutkimuksessa kysyttiin uskonnon ohella viiden muun elämäalueen tärkeyttä elämässä. Nämä elämäalueet olivat perhe, ystävät, vapaa-aika, työ ja politiikka.

Kysytyistä elämäalueista kaikkein tärkeimpänä pidetään perhettä. Lähes kaikki suomalaiset arvostavat perhettä. Yhdeksän kymmenestä suomalaisista pitää perhettä erittäin tärkeänä osana elämää. Alle kaksi prosenttia suomalaisista ei pidä perhettä erittäin tai melko tärkeänä. Toiseksi tärkeimpinä pidetään ystäviä ja vapaa-aikaa, vasta sen jälkeen työtä. Perheen tavoin lähes kaikki suomalaiset pitävät ystäviä ja vapaa-aikaa vähintään melko tärkeinä. Poliitiikka on kysytyistä elämäalueista vähiten tärkeä, vain kolme prosenttia pitää sitä erittäin tärkeänä. Uskonto sijoittuu näiden kuuden elämäalueen joukossa toiseksi vähiten tärkeäksi.

Uskonnollinen osallistuminen

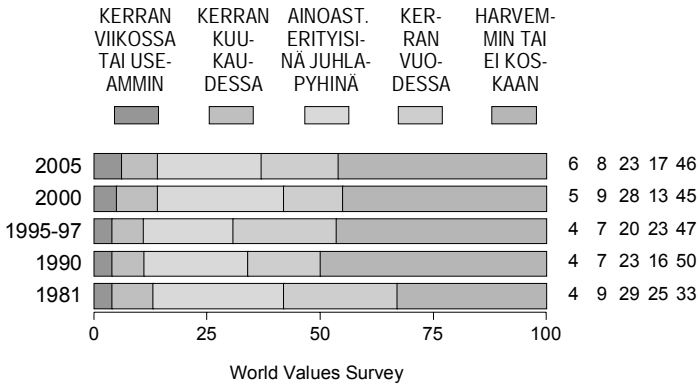
Suomalaisten osallistumisesta evankelis-luterilaisen kirkon jumalanpalveluksiin on saatavissa tarkat seurakuntakohtaiset tiedot kirkon tilastojen kautta. Vuonna 2005 jumalanpalveluskäyn-
tejä oli yhteensä yli seitsemän miljoonaa. Tilastot kertovat myös sen, että suosituimpia kirkos-
sakäyntiaikoja ovat joulukin ja pääsiäinen. Evankelis-luterilainen kirkko tilastoi myös osallistumi-
sen muihin uskonnollisiin tilaisuuksiin, kuten seurakuntien järjestämiin musiikkitilaisuuksiin,
seuroihin ja hartaustilaisuuksiin. Vuonna 2005 näissä tilaisuuksissa oli yhteensä lähes kuusi
miljoonaa osallistujaa (Kirkon tilastollinen vuosikirja 2005). Tilastojen perusteella ei kuiten-
kaan saada tietoa siitä minkälaiset ihmiset ovat aktiivisimpia osallistujia.

World Values -tutkimuksessa uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistumista tarkasteltiin ky-
symyksellä: ”Jos ei huomioida häitä ja hautajaisia, suunnilleen kuinka usein nykyään käytte
kirkossa/uskonnollisissa tilaisuuksissa?” Näin kysyttäessä suomalaisista 14 % osallistuu us-
konnollisiin tilaisuuksiin vähintään kerran kuukaudessa. Heistä vajaa puolet (6 %) on erittäin

aktiivisia, ja he osallistuvat uskonnollisiin tilaisuuksiin viikoittain tai useita kertoja viikossa. Erittäin aktiiviset ovat useammin naisia (60 %) ja melko tasaisesti kaikista ikäryhmistä lukuun ottamatta 18–25-vuotiaita, joista vain kolme prosenttia on uskonnollisessa osallistumisessa erittäin aktiivisia. Kaksi kolmasosaa (62 %) erittäin aktiivisista osallistujista kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon, muut lähinnä helluntaiseurakuntiin, Vapaakirkkoon tai Jehovan todistajiin.

Suomalaisista lähes puolet (46 %) osallistuu uskonnollisiin tilaisuuksiin harvemmin kuin kerran vuodessa. Valtaosa (73 %) heistä kuitenkin kuuluu evankelis-luterilaiseen kirkkoon. Uskonnollisessa osallistumisessa passiivisten osuus on kasvanut vuodesta 1981, jolloin vain joka kolmas ilmoitti käyvänsä uskonnollisissa tilaisuuksissa harvemmin kuin kerran vuodessa tai ei koskaan. Uskonnollisesti erittäin aktiivisten (vähintään kerran viikossa osallistuvien) ja aktiivisten osuus (vähintään kerran kuussa osallistuvien) sen sijaan on säilynyt ennallaan.

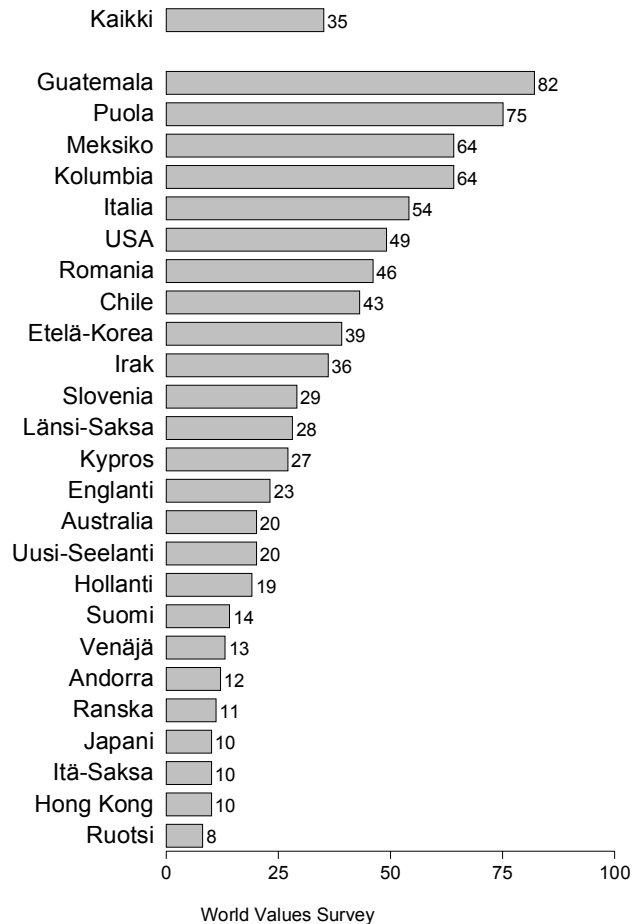
Kuvio 4.5. SUOMALAISTEN USKONNOLLISIIN TILAISUUKSIIN OSALLISTUMINEN VUOSINA 1981-2005 (%).

Kansainvälisessä vertailussa suomalaiset ovat varsin passiivisia uskonnollisiin tilaisuuksiin osallistujia (ks. kuvio 4.6). Vertailumaista aktiivisimmin uskonnollisissa tilaisuuksissa käyvät guatemalalaiset ja puolalaiset, joissa vähintään neljä viidestä käy kerran kuukaudessa tai useammin uskonnollisissa tilaisuuksissa. Kärjessä on ennen kaikkea katolisia maita, edellisten lisäksi Meksiko, Kolumbia ja Italia. Vertailumaista kaikkein vähiten uskonnollisissa tilaisuuksissa käyvät ruotsalaiset, joista vain kahdeksan prosenttia osallistuu uskonnolliseen tilaisuuteen vähintään kerran kuukaudessa. Lähes yhtä passiivia ovat hongkongilaiset, itäsakslaiset, japanilaiset ja ranskalaiset.

World Values -tutkimuksessa häät ja hautajaiset rajataan mitatun osallistumisen ulkopuolelle. Nämä tilaisuudet kokoavat kuitenkin vuosittain huomattavan määrän suomalaisia, sillä

Kuvio 4.6. USKONNOLLISIIN TILAISUUKSIIN VÄHINTÄÄN KERRAN KUUSSA OSALLISTUVIEN OSUUS ERI MAISSA VUONNA 2005 (%).

lähies kaksi kolmasosaa avioliittoon vihkimistä on kirkollisia vihkimisiä ja lähes kaikki vainajat (n. 98 %) siunataan kirkollisin menoin.

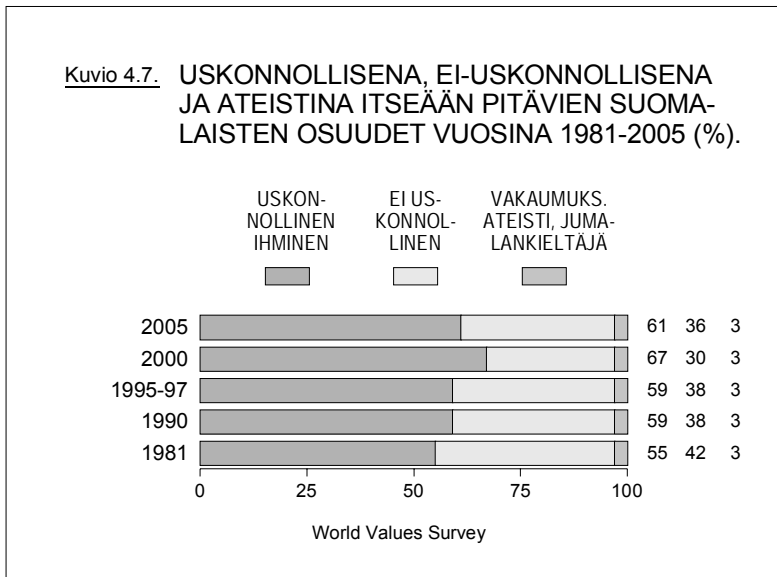
Uskonnollisten siirtymäriittien merkitys tuli esille World Values -tutkimuksessa kysyttäessä suomalaisilta onko tärkeää, että syntymän, avioliiton tai kuoleman yhteydessä järjestetään uskonnollinen toimitus. Uskonnollista toimitusta syntymän yhteydessä piti tärkeänä 82 % suomalaisista, avioliiton yhteydessä 79 % ja kuoleman yhteydessä 86 %. Eri sukupuolten ja ikäryhmien välillä ei ole suurta eroa näiden toimitusten kokemisessa tärkeänä. Odotusten mukaisesti näitä toimituksia tärkeänä pitäviä oli vähiten niiden joukossa, jotka eivät kuulu mihin-

kään uskonnolliseen yhdyskuntaan. Silti tässäkin joukossa noin puolet piti kaikkia mainittuja uskonnollisia toimituksia tärkeänä.

Suomalaisten uskonnollinen identiteetti

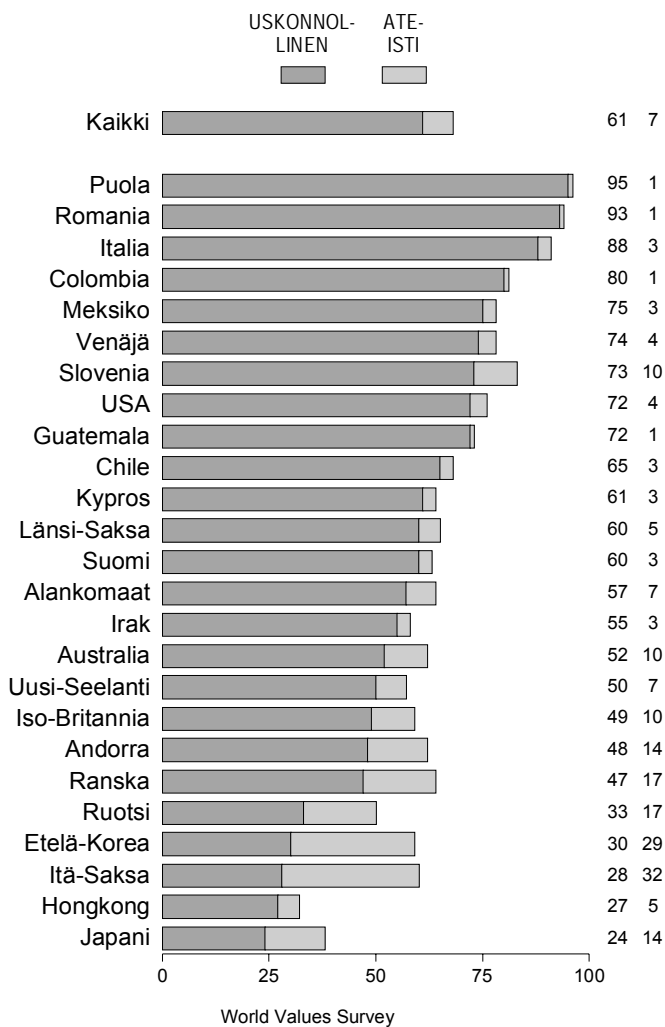
Uskonnollista identiteettiä voidaan mitata erilaisilla kysymyksillä, joissa vastaajia pyydetään itse arvioimaan pitävätkö he itseään uskonnollisena vai eivät. World Values -tutkimuksissa on vuodesta 1981 lähtien tiedusteltu sitä, identifioivatko vastaajat itsensä uskonnolliseksi, ei-uskonnolliseksi vai vakaumukselliseksi ateistiksi/jumalankieltäjäksi. Vastaajan tulee näistä kolmesta vaihtoehdosta valita se, johon hän katsoo parhaiten identifioituvansa. Kysymyksen muotoilua voi perustellusti kritisoida. Eron tekeminen uskonnollisen ja uskonnottoman ihmisen välille on viime kädessä käsitteellinen. Teoreettisesti käsitteistä voidaan tehdä monenlaisia keskenään ristiriitaisia erotteluja ja ihmiset tulkitsevat käsitteitä eri tavoin.

World Values 2005 -tutkimuksen mukaan 59 % suomalaisista pitää itseään uskonnollisena, 35 % ei-uskonnollisena ja kolme prosenttia vakaumuksellisena ateistina. Vuodesta 1981 uskonnollisena itseään pitävien osuus on hieman kasvanut. Ateistina itseään pitäviä on kaikissa mittauksissa 1981–2005 ollut noin kolme prosenttia. Uskonnollisena itseään pitävien osuus oli korkeimmillaan vuoden 2000 mittauksessa, alimmillaan vuonna 1981.

Uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomuus ei välttämättä tarkoita uskonnottomuutta tai uskonnonvastaisuutta. Peräti 40 % uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista pitää itseään uskonnollisena. Noin puolet (48 %) pitää itseään ei-uskonnollisena ja vain 11 % ateistina.

Kuvio 4.8. USKONNOLLISENA TAI ATEISTINA ITSEÄÄN PITÄVIEN OSUUDET ERI MAISSA VUONNA 2005 (%).

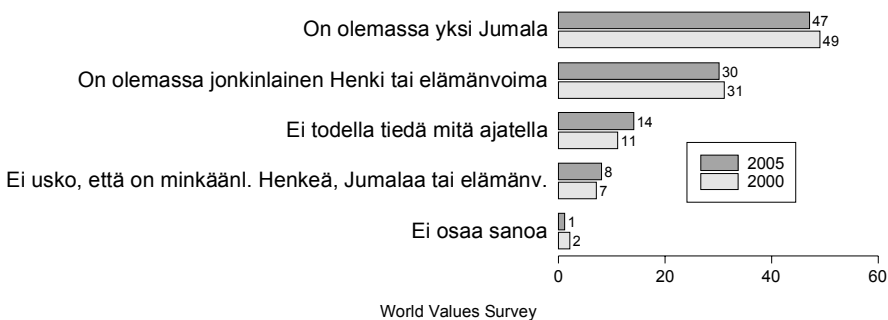
Kansainvälisessä vertailussa uskonnollisena itseään pitäviä on vertailumaista eniten Puolassa ja Romanissa (ks. kuvio 4.8). Ateistien osuus puolestaan on kaikkien korkein Itä-Saksassa (32 %) ja Etelä-Koreassa (29 %).

Usko Jumalaan

Uskoa Jumalaan on selvitetty useilla erityyppisillä kysymyksillä. Yleisesti käytetty mittari on yksinkertainen kyllä/ei -vaihtoehto. World Values -tutkimuksessa on pyritty jonkin verran tarkempaan erotteluun ottaen kuitenkin huomioon se, että kysymys toimisi erilaisten kulttuurien ja uskontojen piirissä. Jumalauskoa tutkittiin kysymyksellä: ”Mikä seuraavista väittämistä vastaa eniten uskomuksianne?” Vastausvaihtoina olivat ”On olemassa yksi Jumala” ja ”On olemassa jonkinlainen Henki tai elämänvoima”, sekä epävarmuutta ja epäuskoa kuvaavat vaihtoehdot.

Neljä suomalaista viidestä ilmoittaa uskovansa Jumalaan. Lähes puolet (47 %) uskoo yhteen Jumalaan ja lähes joka kolmas (30 %) jonkinlaiseen henkeen tai elämänvoimaan. Vain seitsemän prosenttia uskoo, ettei ole olemassa minkäänlaista Jumalaa, henkeä tai elämänvoimaa. Reilu kymmenesosa suomalaisista ei osaa sanoa tai tiedä, mitä ajatella Jumalan olemassaolosta.

Kuvio 4.9. SUOMALAISTEN USKO JUMALAAAN VUOSINA 2000 JA 2005 (%).

Enemmistö suomalaisista – kaikissa ikäryhmissä – kuitenkin suhtautuu uskonnolliseen perinteeseen relativistisesti ja katsoo, ettei ole olemassa vain yhtä oikeaa uskontoa. Vain joka viides on täysin (13 %) tai osittain (8 %) samaa mieltä väitteen ”on olemassa vain yksi oikea uskonto” kanssa. Lähes puolet (44 %) on täysin eri mieltä ja lisäksi joka viides (20 %) osittain eri mieltä.

Johtopäätöksiä

Viimeisen neljännesvuosisadan aikana suomalaisten uskonnollisuudessa ei ole tapahtunut dramaattisia muutoksia. Muutamilla uskonnollisuuden ulottuvuuksilla on pientä nousua, toisissa taas pientä laskua. Uskonnollisesti hyvin aktiivinen ja sitoutunut väestönosa on pysynyt samankokoisena, samoin se väestönosa jolle uskonnolla ei ole merkitystä. Suurin yksittäinen muutos on nähtävissä rituaalisella ulottuvuudella julkisessa uskonnonharjoittamisessa: yhä suurempi joukko ei osallistu lainkaan uskonnollisiin tilaisuuksiin. Silti huomattava osa tästäkin joukosta on jossain määrin uskonnollisen toiminnan piirissä kirkollisten toimitusten kautta.

Vaikka ajallinen pitkittäistarkastelu ei tuo esiin suuria eroja, niitä löytyy tarkasteltaessa demografisia tekijöitä. Riippumatta siitä, mitä uskonnollisuuden mittaria käytetään, naiset ovat uskonnollisempia kuin miehet. Niin ikään vanhemmat ihmiset ovat uskonnollisempia kuin nuoret. Pääkaupunkiseutu erottuu muusta Suomesta vähiten uskonnollisena. Uskontoa tärkeänä pitäviä on eniten maaseudulla pienissä kunnissa. Uskontoa tärkeänä pitävät äänestävät vaaleissa muita useammin keskustapuoluetta, harvemmin Vihreitä ja Vasemmistoliittoa.

Miten World Values -tutkimusten tulokset olisivat tulkittavissa? Uskonnon muutosta yhteiskunnassa on yhteiskuntatieteissä useimmiten lähestytty niin sanotusta sekularisaatioteoriasta käsin. Perinteiseen sosiologiseen modernisaatioteoriaan on kuulunut ajatus siitä, että modernisaatioon liittyisi elimellisesti sekularisaatio eli maallistuminen. Sillä tarkoitetaan laajasti ottaen prosessia, jossa uskonnon vaikutusvalta yhteiskunnassa vähenee ja uskonnollisten uskomusten ja käytänteiden kannatus heikkenee.²

World Values -tutkimusten ohella monet muutkin empiiriset havainnot viittaavat kuitenkin siihen, että tilanne ei ole näin yksioikoinen. On myös olemassa lukuisa joukko teoreetikkoja, jotka katsovat, että mitään merkkejä uskonnon katoamisesta ei ole nähtävissä. Esimerkiksi sosiologi Thomas Luckmann on argumentoinut, että kyseessä ei ole niinkään uskonnon heikkeneminen, vaan sen sosiaalisen muodon muutos, ”uskonnon metamorfoosi” (Luckmann 1967; 1999). Hänen teoriansa ydin on siinä, että uskonnon aikaisempi, institutionaalisesti eriytynyt muoto, jota kristillinen kirkko tyypillisimmillään edustaa, on korvautumassa uudella, privatisoituneella uskonnon muodolla. Teorian mukaan ihmiset ovat siis tänä päivänä yhtä uskonnollisia kuin aina ennenkin, sillä on vain aikaisempaan nähden toisenlainen merkitys heidän sosiaalisessa elämässään.

Sekä vahvassa muodossa esitetty sekularisaatioteoria, että uudemmat, uskonnon sosiaalisen muodonmuutosta korostavat teoriat ovat molemmat tilanteen kuvauksina voimakkaan yksinkertaistavia. Modernisaatiokehitys ei näytä johtavan uskonnon jatkuvaan heikkenemiseen sen kaikilla osa-alueilla, eikä myöskään sen täydelliseen metamorfoosiin. Institutionaalisesti eriytynyt uskonnon muoto, jota Suomessa edustaa evankelis-luterilainen kirkko, on säilyttänyt asemansa kansalaistensa uskonnollisuuden kanavojana monista ennustuksista poiketen hämmästyttävän hyvin.

2 Sekularisaatiosta laajemmin, ks. Kääriäinen 2003, 88–108.

Kirjallisuus

Glock, Charles 1973. *Religion in Sociological Perspective: Essays in the Empirical Study of Religion*. Belmont: Wadsworth.

Glock, Charles & Stark, Rodney 1969. *Religion and Society in Tension*. Chigaco: Rand McNally & Company.

Hinde, Robert 1999. *Why Gods Persist? A Scientific Approach to Religion*. London: Routledge.

Kääriäinen, Kimmo 2003. Teorioita uskonnon ja yhteiskunnan muutoksesta. – Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisen uskonnollisuus uudella vuosituhan-*

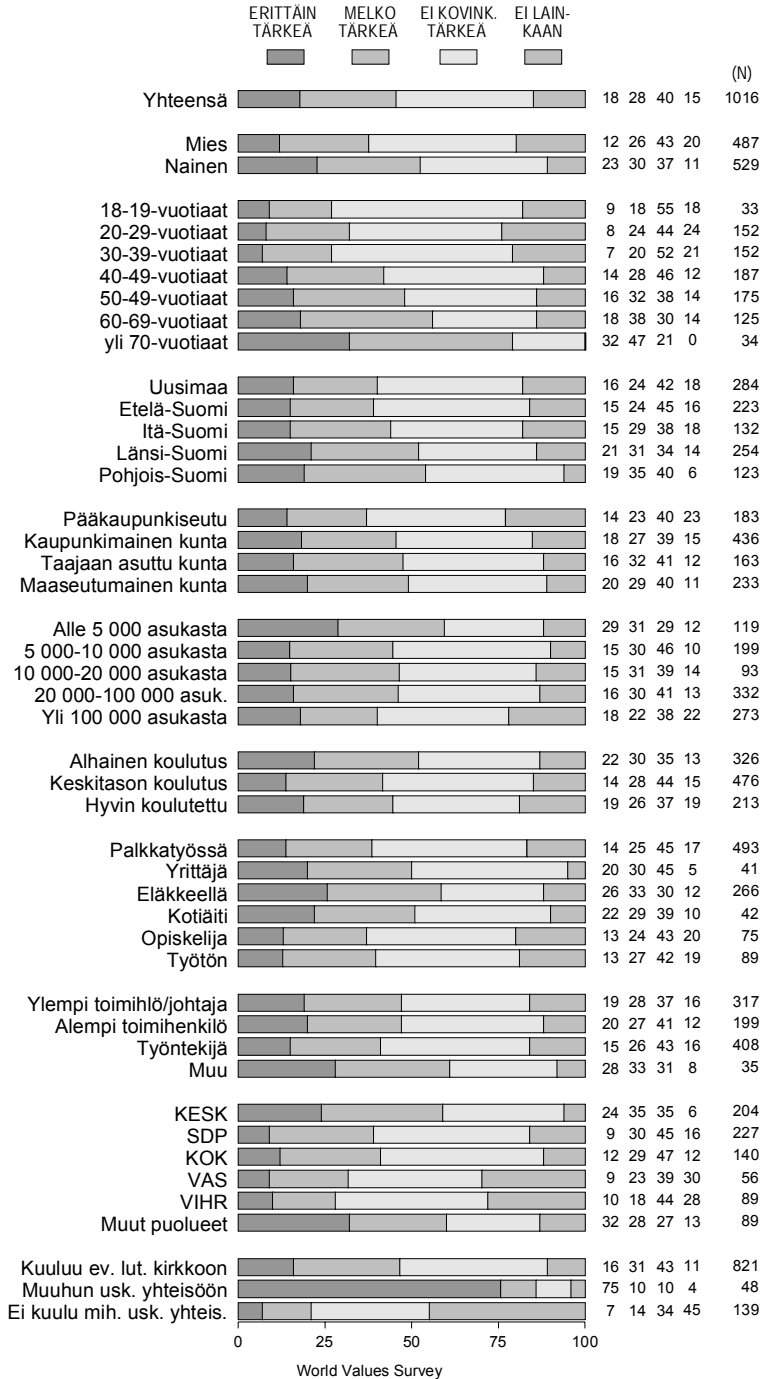
la. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Luckmann, Thomas 1967. *The Invisible Religion: the Problem of Religion in the Modern Society*. New York: Macmillan.

Luckmann, Thomas 1999. *The Religious Situation in Europe: The Background to Contemporary Conversions*. – *Social Compass* 46 (3): 251–258.

Stark, Rodney & Bainbridge, William 1985. *The Future of Religion. Secularization, Revival and Cult Formation*. Berkley: University of California Press.

Liitekuvio 4.1. USKONNON TÄRKEYS SUOMALAISILLE ERI VÄESTÖRYHMISSÄ (2005, %).

V Näkyykö usko elämässä? – Uskonnollisuuden vaikutus suomalaisten asenteisiin, arvomaailmaan ja moraalikäsitteisiin

Kimmo Ketola, Kimmo Kääriäinen ja Kati Niemelä

Edellisessä artikkelissa suomalaisten uskonnollisuutta tarkasteltiin uskonnon eri ulottuvuuksien näkökulmasta. Havaittiin, että mikäli uskontoa mitataan uskomuksien kannatuksena tai uskonnollisen identiteetin kannalta, suomalaiset vaikuttavat varsin uskonnollisilta, sillä noin puolet kansasta uskoo yhteen Jumalaan ja lähes kaksi kolmesta pitää itseään uskonnollisena ihmisenä. Tilanne näyttää kuitenkin varsin toisenlaiselta, mikäli uskonnollisuutta tarkastellaan julkisen uskonnollisen osallistumisen kannalta. Enimmillään noin joka seitsemäs ilmoittaa osallistuvansa uskonnollisiin tilaisuuksiin vähintään kerran kuussa tai useammin. Tulokset tukevat modernisaatioteorioiden ennustetta siitä, että uskonto pakenee yksityiselle elämänalueelle. Uskonto nähdään henkilökohtaisena asiana, eivätkä suomalaiset katso hyvällä voima-peräistä ja julkista uskonnollista vaikuttamista tai muuta uskonnollisten asenteiden ”tyrkyttämistä”. Tällaista pidetään herätyskristillisten piirien – ns. ”uskovaisten” – tunnuspiirteenä ja useimmat suomalaiset haluavat ottaa etäisyyttä tämänkaltaiseen uskonnollisuuteen. Ilmiö on samantyyppinen kuin suomalaisten varovaisessa suhtautumisessa feminismiin, mikä paljastuu usein kuullusta ilmaisusta, ”en ole feministi, mutta...” Samalla tavalla otetaan etäisyyttä herätyskristillisiin painotuksiin. Kun suomalainen paljastaa vieraalle uskovansa Jumalaan, hän mielellään toteaa samaan hengenvetoon ”...vaikken mikään uskovainen olekaan.”

Perinteisen suomalaisen uskonnollisuuden voimakas jakaantuminen valtaviiran kirkkokansan ja herätyskristillisten aktiiviuskoviin ryhmiin on luultavasti ollut tärkeä tekijä, joka vaikuttaa siihen, että suomalaisten enemmistön uskonnollisissa näkemyksissä painottuvat kohutuullisuus ja keskitien uskonnollisuus. Suomalainen uskoo kyllä Jumalaan, mutta on erittäin haluton tuomaan asiaa julki, puhumattakaan siitä, että hän haluaisi jotenkin vaikuttaa muiden ihmisten uskonnollisiin asenteisiin tai elämäntapoihin. Uskonnolliset ja moraaliset kysymykset nähdään yksityiseen elämäntapaan kuuluvina asioina, joihin ulkopuolisten ei toivota puuttuvan. Mikäli tällainen tulkinta pitää paikkansa, siitä voidaan johtaa hypoteesi, jonka mukaan suomalaisten uskonnollisuudella on hyvin minimaalinen vaikutus muihin elämänalueisiin.

Yhteiskuntatieteellisellä uskonnontutkimuksella on olemassa kaksi hyvin keskeistä tehtävää. Yhtäältä on selvitettävä väestön uskonnollisuutta huomioimalla uskonnon eri ulottuvuudet, mutta toisaalta on myös tärkeää selvittää uskonnollisuuden yhteys muihin elämänalueisiin. Mitkä ovat niitä elämänalueita, joissa uskonnollisella vakaumuksella on merkittävä vaikutus? Uskontososiologisessa tutkimuksessa ollaan pitkään oltu kiinnostuneita varsinkin uskonnollisuuden vaikutuksesta moraalisiin kysymyksiin ja ratkaisuihin. Eräs uskontososiologinen klassikotutkimus Yhdysvalloista aiheutti pienoisen sensaation sosiologipiireissä 1970-luvulla, koska sen tulokset osoittivat, että nuorten uskonnollisuudella ei ollut mitään yhteyttä rikolliseen käyttäytymiseen. Ne nuoret, jotka uskoivat Jumalaan ja kävivät ahkerasti kirkossa syyllistyivät yhtä todennäköisesti rikollisiin tekoihin kuin kaikki muutkin nuoret (Hirschi & Stark 1969).

Seuraavassa tarkastelemme uskonnollisuuden vaikutusta suomalaisten asenteisiin, arvo-maailmaan ja moraalikäsitteisiin laajemmin. Haemme vastauksia muun muassa siihen miten uskonnollisuus vaikuttaa yleisiin elämänarvostuksiin, moraalikäsitteisiin, perhearvoihin, suvaitsevaisuuteen sekä asenteisiin tiedettä ja teknologiaa kohtaan. Näkyykö uskonnollisuus ihmisten arvoissa ja asenteissa? Mitkä ovat niitä kysymyksiä, joihin uskonnollisuus eniten vaikuttaa? Edustavatko uskonnollisemmat ihmiset esimerkiksi moraalin saralla jollain tavoin ”korkeampaa” moraalialueita kuin muut, ja jos edustavat, niin missä kysymyksissä?

Tarkasteltaessa uskonnollisuuden yhteyttä muihin elämänalueisiin erottelevana muuttujana käytetään pääosin uskonnon tärkeyttä yksilön elämässä. Kuten edellisessä luvussa kävi ilmi, pelkkä Jumalaan uskomisen erottelee suomalaisia hyvin vähän. Myöskään jäsenyys tai uskonnollinen identiteetti eivät korreloi hyvin muiden uskonnollisuutta mittaavien muuttujien kanssa – lähes puolet kirkkoon kuulumattomista pitää itseään uskonnollisina ja valtaosa uskoo Jumalaan. Uskonnon ja Jumalan tärkeys elämässä ovat kuitenkin sellaisia muuttujia, jotka aidosti näyttävät mittaavan sitä, kuinka esiinpistävä asia uskonto yksilön elämässä on. Lisäksi uskonnon tärkeyttä mittaava muuttuja noudattaa varsin hyvin normaalijakaumaa.

Kuten edellisessä luvussa todettiin, ikä ja sukupuoli ovat voimakkaasti yhteydessä uskonnollisuuteen. Naiset ja vanhemmat ihmiset ovat miehiä ja nuorempia suomalaisia uskonnollisempia, mutta sukupuoli ja ikä erottelevat usein myös arvoja ja asenteita. Tämän vuoksi on tarpeen tarkastella näiden tekijöiden (ikä, sukupuoli ja uskonnon tärkeys) yhteisvaikutusta ja uskonnon itsenäistä merkitystä tarkasteltaviin kysymyksiin.

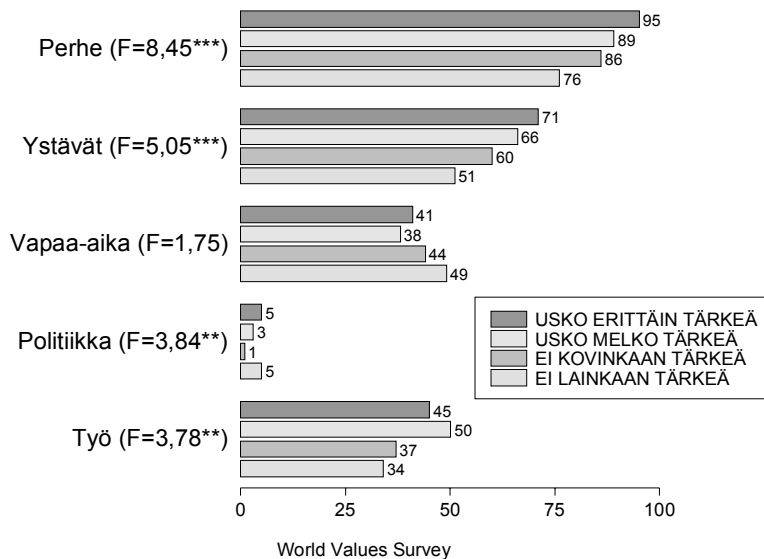
Usko ja elämänarvostukset

Uskonnon tärkeyttä elämässä mitattiin samassa kysymyssarjassa muiden elämänalueiden kanssa. Kysymyksessä mainittuja elämänalueita olivat 1) perhe, 2) ystävät, 3) vapaa-aika, 4) politiikka, 5) työ ja 6) uskonto. Jokaisen elämänalueen kohdalla haastateltavaa pyydettiin mainitsemaan, onko se erittäin tärkeä, melko tärkeä, ei kovinkaan tärkeä vai ei lainkaan tärkeä. Mikäli tarkastelun alle otetaan eri tavoin uskontoa tärkeänä pitävien ryhmät, voidaan saada karkea yleiskuva siitä, millaiset elämänarvostukset ovat suomalaisten keskuudessa tavallisimmin yhteydessä uskonnollisuuteen.

Kuviosta 5.1 nähdään, että uskonnollisuus erottelee elämänarvostuksia jossain määrin. Uskontoa tärkeänä pitävät arvostavat perhettä ja ystäviä muita enemmän. Uskontoa tärkeänä pitävistä peräti 94 % pitää perhettä erittäin tärkeänä, kun uskontoa ei lainkaan tärkeänä pitävistä näin ajattelee vain kolme neljästä (76 %). Varianssianalyysin perusteella eri tavoin uskontoa tärkeänä pitävien välillä on tilastollisesti erittäin merkitseviä eroja perheen ja ystävien merkityksessä. Uskontoa tärkeänä tai melko tärkeänä pitävillä myös työ ja politiikka ovat hivenen tärkeämpiä kuin muille. Tilastollisesti erot ovat merkitseviä. Vapaa-ajan tärkeydessä sen sijaan ei ole eroa.

Kuten edellä on todettu, uskontoa tärkeänä pitävät ovat tyypillisesti naisia ja iältään keskimääräistä vanhempia. Tämän vuoksi on syytä varmistaa, että erottelevana tekijänä on nimenomaan uskonnollisuus eikä esimerkiksi se, että uskonnolliset ihmiset näyttävät enemmän perhettä arvostavana vain siksi, että ovat useammin naisia tai iältään tietyn ikäisiä. Regressioanalyysin avulla tarkasteltiin uskonnon, iän ja sukupuolen itsenäistä vaikutusta elämänarvostuksiin. Analyysin perusteella uskonto on tosiasiallisestikin ihmisten elämänarvostuksia erotte-

Kuvio 5.1. TIETTYJÄ ELÄMÄNALUEITA ERITTÄIN TÄRKEÄNÄ PITÄVIEN OSUUS USKONTOA ERI TAVOIN TÄRKEÄNÄ PITÄVIEN KESKUUDESSA 2005 (% , ryhmien keskiarvojen erojen merkitsevyys F).

levä tekijä: kun iän ja sukupuolen vaikutus eliminoidaan uskonto selittää tilastollisesti erittäin merkittävästi niin perheen ja ystävien kuin työn ja politiikan tärkeyttä.

Nämä tulokset eivät ole mitenkään yllättäviä, kun ottaa huomioon, että suomalaisten enemmistön uskonnollisuus pohjautuu kristilliseen traditioon. Kristillinen perinne on kautta historian korostanut perheen ja avioliiton merkitystä ihmisen elämässä. Kristinuskon on myös vahvasti yhteisöllisiä arvoja korostava uskonto, joten ei ole yllättävää, että uskonnollisuus vaikuttaa myös perheen ulkopuolisten ystävyysverkostojen korostamisena. Viimeisten vuosikymmenien aikana evankelisluterilainen kirkko on myös alkanut yhä enemmän korostaa yhteiskunnallisissa puheenvuoroissaan yhteisöllisiä arvoja (Salonen, Kääriäinen & Niemelä 1999, 18–19). Niinpä yhteisölliset ja perhettä korostavat arvostukset eivät näytä modernisaation myötä muuttuneen suuresti, vaikka elämäntavan muutokset ravistelevatkin monia perhe- ja seksuaaliteitseä käsityksiä (Kääriäinen 2003; ks. myös Hytönen 2003).

Suhde työhön sen sijaan näyttää olevan murroksessa. Perinteinen ahkeruutta, ammattikutsusta ja kurinalaista työtä korostava ”protestanttinen etiikka” ei näytä enää kuuluvan uskonnollisiin arvostuksiin samassa määrin kuin modernisaation varhaisvaiheessa (Weber 1980; ks. Ketola 2003). Taustalla vaikuttanee työn luonteessa tapahtunut voimakas muutos (Melin, Blom & Kiljunen 2007). Työ nähdään entistä enemmän kilpailun ja lisääntyvien vaatimusten

areenana. Uskonnosta haetaan entistä useammin arjesta irtautumista, lepoa ja hiljentymistä – asioita, jotka auttavat työssä suoriutumisen paineissa. Uskonto on näin ollen ihmisille yhä enemmän voimavara tai resurssi, joka määrittyy pikemminkin työn vastapainona kuin sen käyttövoimana.

Suomalaisten moraalikäsitteet

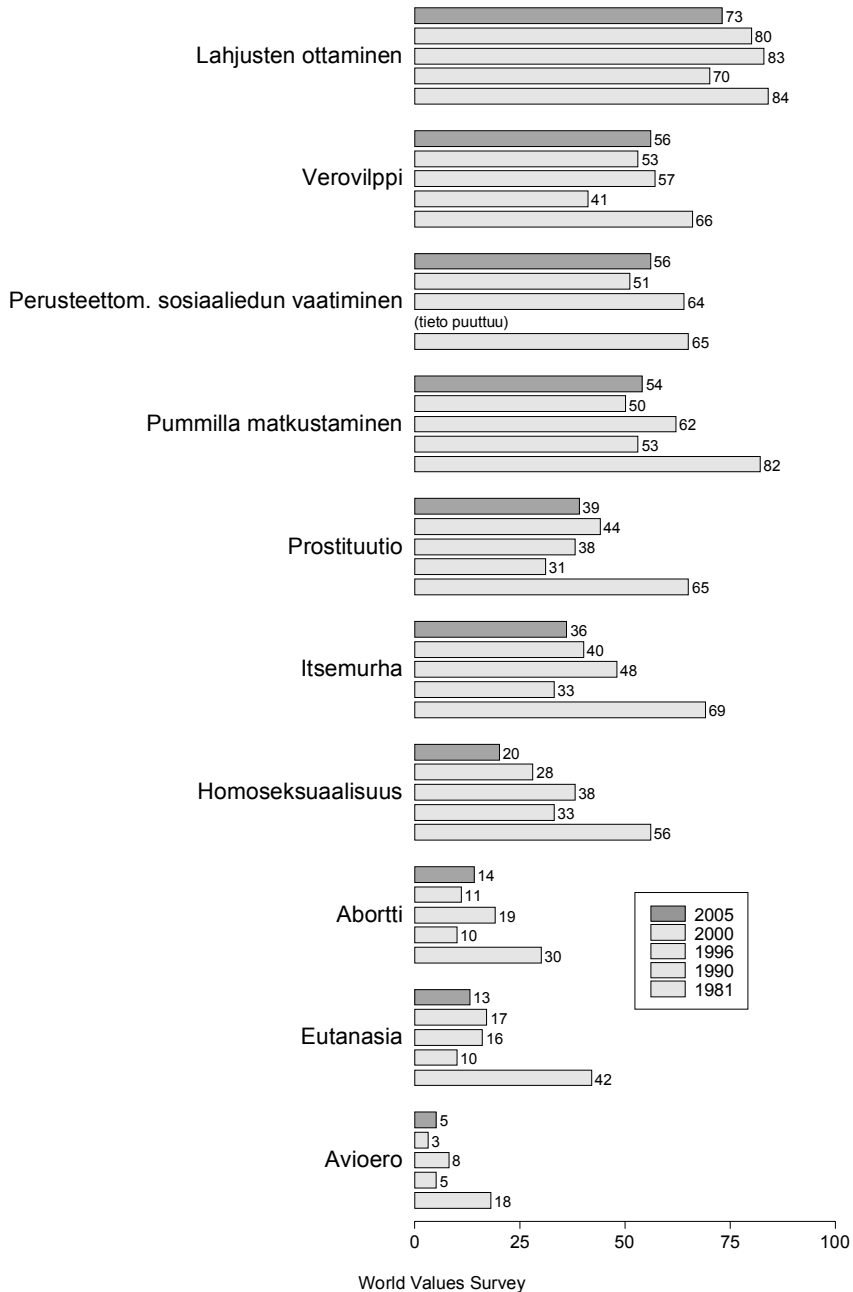
Elämänarvostuksia tarkemman kuvan uskonnon vaikutuksesta ihmisten valintoihin ja elämäntapaan voidaan saada tarkastelemalla suhtautumista moraalisiin kysymyksiin ja ongelmiin. Vuoden 2005 World Values -tutkimuksessa suomalaisten moraalikäsitteitä mitattiin kymmenellä kysymyksellä. Vastaaajia pyydettiin ottamaan kantaa kysymyksessä mainittuun asiaan kymmenportaisella asteikolla, jossa 1 merkitsi, että vastaaja ei pidä tekoa koskaan hyväksyttävänä, ja 10, että hän pitää tekoa aina hyväksyttävänä. Kysymyksissä pyydettiin ottamaan kantaa seuraaviin asioihin:

- vaatia sosiaaliavustuksia tai -etuuksia, joihin ei ole oikeutettu
- jättää maksamatta julkisessa kulkuneuvossa
- tehdä verovilppiä, jos tilaisuus sallii
- lahjusten vastaanottaminen virkatehtävien hoidossa
- homoseksuaalisuus
- prostituutio
- abortti
- avioero
- eutanasia, eli parantumattomasti sairaiden elämän lopettaminen
- itsemurha
- mies lyö vaimoaan

Samoja tai lähes samoja kysymyksiä on esitetty vastaavissa tutkimuksissa aikaisemminkin. Monien kysymysten osalta suomalaisten moraalikäsitteiden muutoksia on mahdollista tarkastella neljännesvuosisadan ajalta. Useimmissa kysymyksissä on nähtävissä laskeva trendi, eli moraalikäsitteiden liberalisoituminen (ks. kuvio 5.2a). Monissa kysymyksissä asenteet liberalisoituivat voimakkaasti 1980-luvulta 1990-luvun alkuun. Sen sijaan 1990-luvun alkupuolen lama-aika näyttöytyy useimpia kysytyjä moraalisia asenteita tiukentaneena aikana. 1990-luvun loppupuolelta vuoteen 2005 asenteet ovat jälleen muuttuneet sallivammiksi. Eri ikäryhmien väliset erot ovat myös huomattavia ja valtaosaltaan lineaarisia, niin että vanhemmat ikäluokat edustavat jyrkempiä käsitteitä ja nuorimmat puolestaan liberaaleimpia. Tarkastellun neljännesvuosisadan aikana erityisesti suhtautuminen homoseksuaalisuuteen, avioeroon, itsemurhaan, aborttiin ja eutanasiaan on muuttunut huomattavasti sallivammaksi.

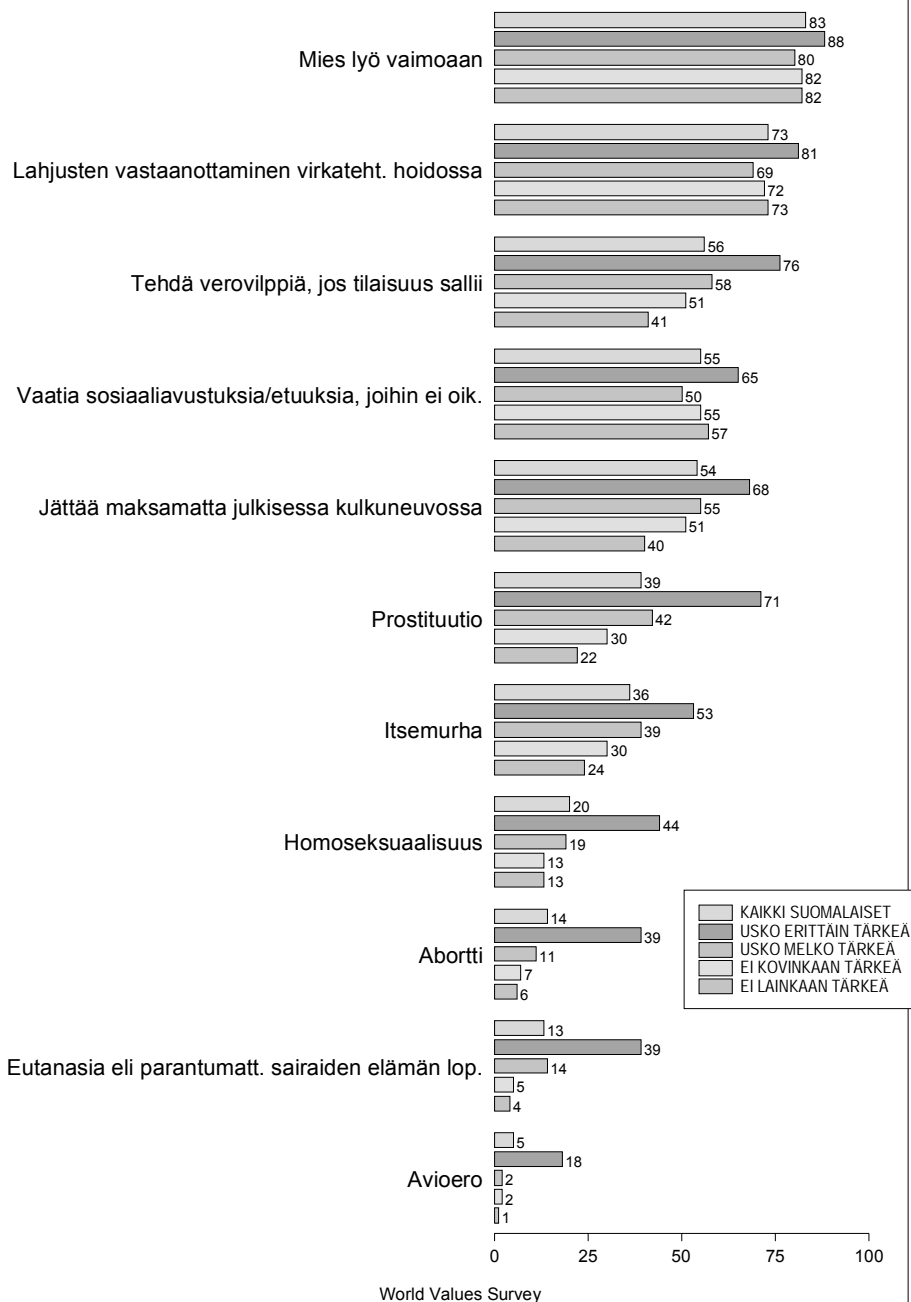
Tarkasteltaessa vuoden 2005 aineistoa eri tavoin uskontoa tärkeänä pitävien osalta, eri ryhmien välillä on nähtävissä selviä eroja. Uskontoa tärkeänä pitävissä oli lähes kaikkien moraalikysymysten osalta enemmän niitä, jotka eivät hyväksyneet mainittuja asioita missään olosuhteissa. Erot olivat erityisen selvät seksuaali- ja perhe-etiikkaan liittyvissä kysymyksissä eli suhtautumisessa avioeroon, homoseksuaalisuuteen ja prostituutioon. Uskontoa erittäin tärkeä-

Kuvio 5.2a. ERILAISTEN TEKOJEN HYVÄKSYTTÄVYYS VUOSINA 1981-2005. NIIDEN SUOMALAISTEN OSUUDET, JOTKA EIVÄT HYVÄKSYISI TEKOJA KOSKAAN (asteikolla 1-10 arvon 1 "ei koskaan hyväksyttävää" valinneet, %).

Kuvio 5.2b. ERILAISTEN TEKOJEN HYVÄKSYTTÄVYYS VUONNA 2005. TEKOA TAI ASIAA VASTUSTAVIEN OSUUDET ERI TAVOIN USKONTOA TÄRKEÄNÄ PITÄVIEN KESKUUDESSA (asteikolla 1-10 arvon 1 "ei koskaan hyväksyttävää" valinneet, %).

nä pitävistä joka viides ei hyväksy avioeroa missään tilanteessa, kun muista näin asennoituu alle kaksi prosenttia. Uskontoa erittäin tärkeänä pitävistä lähes puolet (44 %) ei hyväksy homoseksuaalisuutta missään tilanteissa, muista alle viidennes. Niin ikään uskonnon merkitys näkyvästi suhtautumisessa kuolemaan liittyviin kysymyksiin eli suhtautumisessa aborttiin, eutanasiaan ja itsemurhaan. Useampi kuin joka kolmas (39 %) uskontoa erittäin tärkeänä pitävistä ei hyväksy eutanasiaa ja aborttia missään tilanteessa.

Kaikissa kysymyksissä, joissa uskonto erottelee tilastollisesti merkitsevästi suhtautumista kysytyyn asiaan (ks. varianssianalyysin arvot taulukko 2), uskonnolla on regressioanalyysin perusteella myös tosiasiallisesti itsenäistä iästä ja sukupuolesta riippumatonta merkitystä (kaikissa $p \leq .001$).

Taulukko 5.1

Erilaisten tekojen hyväksyttävyyden vuonna 2005. Tekoa tai asiaa jyrkimmin vastustavien osuudet (asteikolla 1–10 arvon 1 "ei koskaan hyväksyttävää" valinneet) ja suhtautumisen tausta-analyysit

%	Kaikki suomalaiset (F)	Varianssianalyysi kuviin 5-2b (p)	Regressioanalyysin merkit.
Mies lyö vaimoaan	83	0,64	.591
Lahjusten vastaanottaminen virkatehtävien hoidossa	73	0,70	.552
Tehdä verovilppiä, jos tilaisuus sallii	56	9,15	<.001
Vaatia sosiaaliavustuksia tai -etuuksia, joihin ei ole oikeutettu	55	2,96	.031
Jättää maksamatta julkisessa kulkuneuvossa	54	10,86	<.001
Prostituutio	39	29,05	<.001
Itsemurha	36	17,23	<.001
Homoseksuaalisuus	20	31,76	<.001
Abortti	14	51,83	<.001
Eutanasia eli parantumattomasti sairaiden elämän lopettaminen	13	45,20	<.001
Avioero	5	55,04	<.001

Kuten edellä esitetty elämäntilanteiden tärkeyttä mittaava kysymys antoi olettaa, uskonnollisuudella on suurin merkitys juuri perhe- ja seksuaalietiikan piiriin kuuluvissa kysymyksissä. Tärkeä havainto on myös se, että juuri näissä kysymyksissä asenteet ovat 1980-luvun alkupuoleen verrattuna nopeimmin muuttuneet sallivammiksi. Niinpä kristillisen perinteen suurimmat muospaineet ja ristiriidat sijoittuvat juuri näihin kysymyksiin, kuten kirkon suhtautumiseen naisten tasa-arvoiseen asemaan yhteiskunnassa, avioerojen yleistymiseen sekä seksuaalisten vähemmistöjen kohteluun. Naisten emansipaatio kuului jo modernisaation varhaisvaiheeseen ja

miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta on tullut yhteiskunnan lainsäädännössä vaikuttava normi. Naisten pappisvirasta alettiin Suomessa käydä keskustelua jo 1900-luvun alussa ja vuonna 1986 tehtiin päätös, joka salli pappisvihkimyksen myös naisille.

Myös asenteet homoseksuaalisuutta kohtaan ovat tiedon lisääntymisen ja seksuaalisten vähemmistöjen emansipaation myötä alkaneet muuttua sallivammiksi viimeisten vuosikymmenien aikana, ja samalla tämäkin aihe on tullut kirkolle ajankohtaiseksi. Perhe-etiikan ollessa kristillisen perinteen keskeisimpiä sisältöjä, ei ole yllättävää, että tämänkaltaiset kehityskulut aiheuttavat kristillisille kirkkoille suuria tulkinnallisia haasteita, jotka jakavat ihmisiä eri tavoin ajatteleviin ryhmittymiin.

Perhearvot, tasa-arvo ja kasvatust

Perhearvoja käsiteltiin World Values 2005 tutkimuksessa kolmella mittarilla, jotka muodostuivat väitelauseista, joihin vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa ilmaisemalla olevansa joko samaa mieltä tai eri mieltä väittämästä. Väittämät olivat:

- Jos joku väittää, että lapsi tarvitsee kodin, jossa on sekä isä että äiti, kasvaakseen onnellisesti, oletteko samaa vai eri mieltä?
- Oletteko seuraavan väittämän kanssa samaa vai eri mieltä? ”Avioliitto on aikansa elänyt instituutio.”
- Onko mielestänne hyväksyttävää, että naimaton nainen hankkii lapsen, vaikka ei halua pysyvää suhdetta isään? (Vastausvaihtoehdot: hyväksyttävää / ei hyväksyttävää.)

Näillä mittareilla tarkasteltuna suomalaisten perhearvot ovat ylipäättään varsin perinteisiä. Paitsi perhettä, myös avioliittoa arvostetaan. Vain 19 % suomalaisista pitää avioliittoa aikansa eläneenä instituutiona. Yli puolet suomalaisista (55 %) kokee, että lapsi tarvitsee onnellisesti kasvaakseen kodin, jossa on sekä isä että äiti. Samalla kaksi kolmesta (63 %) suomalaisesta pitää hyväksyttävänä, että naimaton nainen hankkii lapsen, vaikka ei halua pysyvää suhdetta lapsen isään.

Uskonnon tärkeys jaottelee näissäkin kysymyksissä ihmisiä ennustettavalla tavalla. Uskontoa tärkeänä pitävät arvostavat avioliittoa kaikissa ikäryhmissä muita enemmän. Vain seitsemän prosenttia uskontoa erittäin tärkeänä pitävistä kokee avioliiton aikansa eläneenä instituutiona. Vastaavasti uskontoa merkityksettömänä pitävien keskuudessa avioliitto on kaikissa ikäryhmissä menettänyt merkitystään ja kaikissa ikäryhmissä vähintään neljännes pitää avioliittoa aikansa eläneenä.

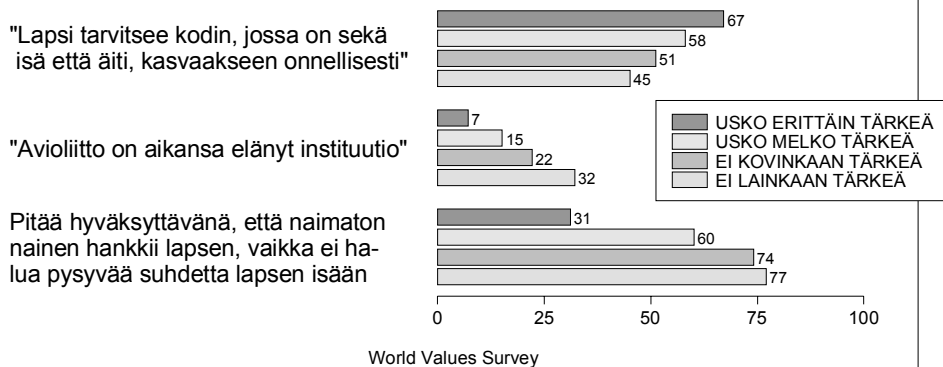
Logistisen regressioanalyysin avulla varmennettiin, että eroja selittää nimenomaan uskonnollisuus eivätkä erot johdu siitä, että uskonnolliset ovat korostetusti iältään ja sukupuoleltaan tietynlaisia. Analyysin perusteella asennoitumista avioliittoon selittää nimenomaan uskonnollisuus ($p \leq .001$), iällä ($p = .368$) ja sukupuolella ($p = .769$) ei sen sijaan ole uskonnollisuudesta riippumatonta itsenäistä vaikutusta.

Uskontoa tärkeänä pitävät näkevät myös lasten kannalta perinteisen ydinperheen muita tärkeämpänä. Eri tekijöiden yhteisvaikutuksen tarkastelu logistisen regressioanalyysin avulla osoittaa, että sekä sukupuoli, ikä että uskonnollisuus vaikuttaa asenteisiin tilastollisesti erittäin

merkitsevästi (kaikissa $p \leq .001$). Sukupuoli ja ikä kuitenkin selittävät suhtautumista enemmän kuin uskonnollisuus. Miehistä 67 % ja naisista 43 % on samaa mieltä, että lapsi tarvitsee kodin, jossa sekä isä että äiti. Ikä erottelee näkemyksiä lineaarisesti: mitä vanhempi, sitä tärkeämpänä pitää lapsen onnelliseksi kasvamisen kannalta sitä, että perheessä olisi molemmat vanhemmat. Yli 65-vuotiaista näin ajattelee kolme neljästä (76 %), 18–24-vuotiaista vain 39 %. Kuitenkin myös uskonnolla on tilastollisesti erittäin merkitsevästi itsenäistä vaikutusta siihen, miten suomalaiset suhtautuvat ajatukseen ydinperheestä.

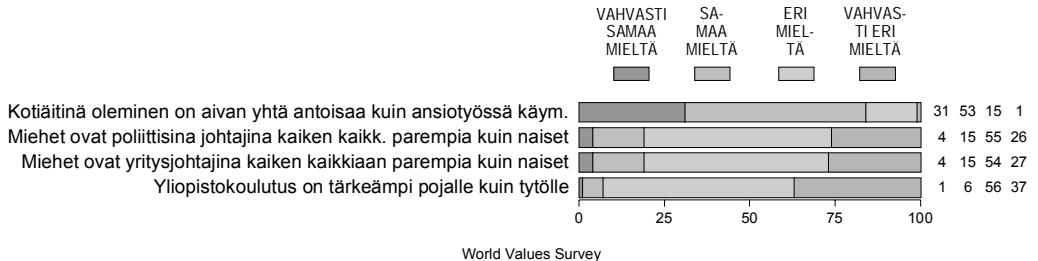
Naisista 65 % ja miehistä 60 % pitää kuitenkin hyväksyttävänä, että naimaton nainen hankkii lapsen ilman pysyvää suhdetta isään. Kaikkein hyväksyttävimpänä sitä pitävät 30-ikävuoden molemmin puolin olevat. Logistisen regressioanalyysin avulla jälleen varmennettiin, missä määrin iällä, sukupuolella ja uskonnollisuudella on itsenäistä vaikutusta ja missä määrin erot johtuvat näiden tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Mikäli tarkastellaan iän, sukupuolen ja uskonnollisuuden yhteisvaikutusta, uskonnon tärkeys ($t = -9,78$, $p \leq .001$) selittää enemmän kuin sukupuoli ($t = -3,60$, $p \leq .001$) ja ikä ($p = .586$). Vähemmän uskonnolliset hyväksyvät naisen hankkivan lapsen ilman pysyvää suhdetta lapsen isään yleisemmin kuin uskonnolliset. Uskontoa erittäin tärkeänä pitävistä hyväksyttävänä sitä pitää alle kolmannes (31 %), uskontoa merkityksettöminä pitävistä kolme neljästä (77 %).

Kuvio 5.3. ERI TAVOIN USKOA TÄRKEÄNÄ PITÄVIEN SUHTAUTUMINEN PERHETTÄ JA AVIOLIITTOA KOSKEVIIN VÄITTEISIIN VUONNA 2005 (samaa mieltä -osuudet, %).

Tutkimuksessa mitattiin myös miesten ja naisten rooleista ja tasa-arvosta vallitsevia käsityksiä. Haastateltaville esiteltiin väittämiä, joihin he saivat ottaa kantaa neliportaisella asteikolla (vahvasti samaa mieltä, samaa mieltä, eri mieltä, vahvasti eri mieltä). Väittämät olivat:

Kuvio 5.4. SUOMALAISTEN ASENNOITUMINEN KOTIÄITINÄ OLEMISEEN JA NAISTEN JA MIESTEN TASA-ARVOON LIITTYVIIN KYSYMYKSIIN VUONNA 2005 (%).

- Kotiäitinä oleminen on yhtä antoisaa kuin ansiotyössä käyminen
- Miehet ovat poliittisina johtajina kaiken kaikkiaan parempia kuin naiset
- Yliopistokoulutus on tärkeämpi pojalle kuin tytölle
- Miehet ovat yritysjohtajina kaiken kaikkiaan parempia kuin naiset

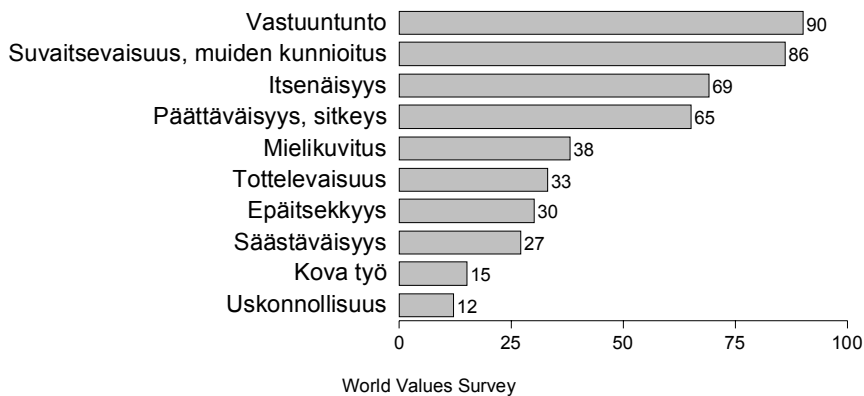
Valtaosa suomalaista arvostaa kotiäitiyttä. Kolmannes suomalaista (35 % naisista ja 25 % miehistä) on vahvasti samaa mieltä väitteen ”kotiäitinä oleminen on yhtä antoisaa kuin ansiotyössä käyminen” kanssa. Yli puolet (53 %) on lisäksi samaa mieltä. Vain yksi prosentti on vahvasti eri mieltä ja 15 % eri mieltä. Uskontoa tärkeänä pitävät ja naiset arvostavat kotiäitiyttä muita enemmän. Eri ikäisten vastauksissa ei ole mainittavia eroja. Iän, sukupuolen ja uskonnollisuuden yhteisvaikutuksen tarkastelu osoittaa, että myöskään sukupuolella ($p=.145$) ei ole itsenäistä tilastollisesti merkitsevää yhteyttä.

Kotiäitiyden arvostuksesta huolimatta tasa-arvon arvostus Suomessa on korkea. Kaikissa ikäryhmissä valtaosa pitää naisia ja miehiä yhtä hyvinä johtajina sekä politiikassa että yritysmaailmassa. Lähes kaikki pitävät tyttöjen kouluttautumista yhtä tärkeänä kuin poikien. Sukupuolella on kuitenkin merkitystä sukupuolten väliseen tasa-arvoon suhtautumisessa. Naiset näkevät – kuten olettaa saattaa – naisten tasa-arvon tärkeämmäksi kuin miehet. Myös uskonnollisuus vaikuttaa suhtautumiseen sukupuolten väliseen tasa-arvoon. Uskonnolliset ihmiset – iästä ja sukupuolesta riippumatta – kannattavat muita enemmän perinteisiä sukupuolirooleja.¹

¹ Regressioanalyysi: Selitettävä muuttuja: *Yliopistokoulutus on tärkeämpi tytölle kuin pojalle*. Selittävät muuttajat: uskonto ($t=3,70$, $p \leq .001$), sukupuoli ($t=5,04$, $p \leq .001$), syntymävuosi ($t=1,80$, $p=.072$). Selitettävä muuttuja: *Miehet ovat poliittisina johtajina kaiken kaikkiaan parempia kuin naiset*. Selittävät muuttajat: uskonto ($t=6,07$, $p \leq .001$), sukupuoli ($t=6,61$, $p \leq .001$), syntymävuosi ($t=-.88$, $p=.377$). Selitettävä muuttuja: *Miehet ovat yritysjohtajina kaiken kaikkiaan parempia kuin naiset*. Selitettävät muuttajat: uskonto ($t=3,37$, $p \leq .001$), sukupuoli ($t=6,23$, $p \leq .001$), syntymävuosi ($t=.16$, $p=.873$).

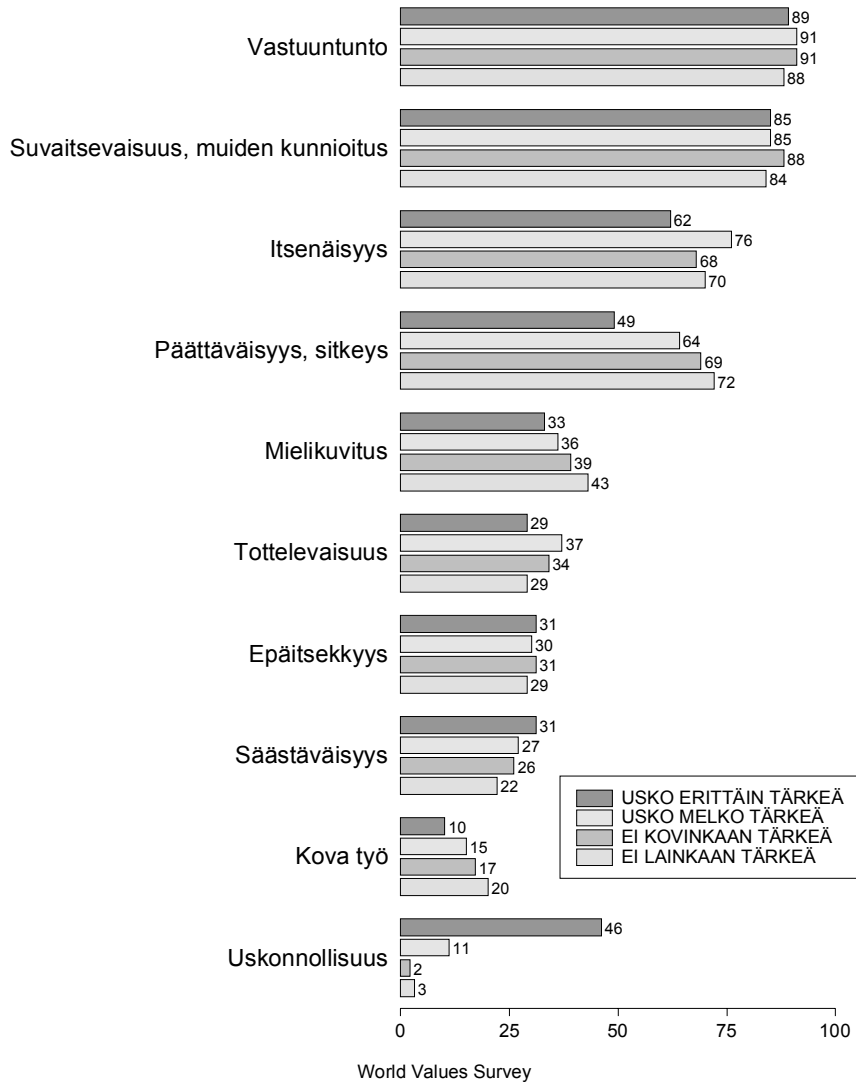
Entä mihin lapsia tulisi kasvatuksessa suomalaisten mielestä rohkaista? Tätä kysymystä käsitellään kuviossa 5.5. Tärkeimpänä pidetään vastuuntuntoon ja suvaitsevaisuuteen kasvatamista. Noin yhdeksän suomalaista kymmenestä pitää niitä tärkeinä. Kaksi kolmesta pitää tärkeänä itsenäisyyteen ja päättäväisyyteen rohkaisemista. Noin kolmannes pitää mielikuvituksen, tottelevaisuuteen ja epäitsekkyteen rohkaisemista tärkeänä. Eri ikäisten tärkeänä pitämistä asioissa on joitakin mainittavia eroja. Yli 65-vuotiaat korostavat säästäväisyyteen kasvattamisen tärkeyttä. Lähes puolet (46 %) yli 65-vuotiaista maininnut säästäväisyyden asiana, johon lapsia pitäisi rohkaista, alle 50-vuotiaista vain viidennes. Yli 65-vuotiaat pitävät myös uskonnollisuuden rohkaisemista tärkeämpänä kuin muut (20 % maininnut). Nuoremmat vastaajat sen sijaan korostavat mielikuvituksen ja epäitsekkyteen rohkaisemista kasvatuksessa.

Kuvio 5.5. SUOMALAISTEN NÄKEMYKSET SIITÄ, MIHIN LAPSIA TULISI KASVATUKSESSA ROHKAISTA (2005, tekijän maininneiden osuus, %).

Uskonnollisuus erottelee kasvatustavoitteita varsin heikosti. Joitain eroja on kuitenkin syytä nostaa esiin. Eniten uskontoa tärkeänä pitävät eroavat muista luonnollisesti siinä, missä määrin uskonnollisuuden rohkaisua pidetään tärkeänä kasvatustavoitteena (ks. kuvio 5.6). Uskontoa erittäin tärkeänä pitävistä puolet (46 %) pitää uskonnollisuutta tärkeänä kasvatustavoitteena, muissa ryhmissä 2–11 %. Uskontoa tärkeänä pitävät korostavat myös säästäväisyyttä – tämä kuitenkin selittyy uskontoa tärkeänä pitävien ikärakenteella. Muita vähemmän tärkeänä uskonnolliset ihmiset pitävät kovaan työhön ja päättäväisyyteen ja sitkeyteen kasvattamista.

Kuvio 5.6. ERI TAVOIN USKOA TÄRKEÄNÄ PITÄVIEN NÄKEMYKSET SIITÄ, MIHIN LASTA TULISI KASVATUKSESSA ROHKAISTA (%).

Suomalaisuus ja suvaitsevaisuus

Vieraiden uskontojen ja vieraiden etnisten ryhmien ilmaantuminen katukuvaan ja julkisuuteen ovat suomalaisessa yhteiskunnassa varsin tuoreita ilmiöitä (Martikainen 2006; Martikainen, Sintonen & Pitkänen 2006). Islam tuli osaksi suomalaista julkista keskustelua vasta 1990-luvulla tapahtuneen maahanmuuton seurauksena. Tästä syystä on mielenkiintoista tarkastella suomalaisten suhtautumista monikulttuurisuuteen sekä suvaitsevaisuutta erilaisia poikkeavia ryhmiä kohtaan. Koska uskonnon on perinteisesti ajateltu olevan suomalaisen yhteiskunnan konservatiivinen, pysyvyyttä edustava instituutio, on kiinnostavaa tarkastella suomalaisten uskonnollisuuden vaikutusta näitä ryhmiä kohtaan tunnettuihin asenteisiin. Ovatko uskonnollisemmat väestöryhmät torjувampia suhteessa toisiin uskoviin kuin muut? Miten uskonnollisuus vaikuttaa asenteissa maahanmuuttajia kohtaan?

World Values -tutkimuksissa suvaitsevaisuutta ja monikulttuurisuusasenteita onkin mitattu jo kauan ja monilla erilaisilla kysymyksillä. Eräs tällainen kysymyssarja muodostuu listasta erilaisia ihmisryhmiä. Vastaajia pyydetään arvioimaan, mitä niistä hän ei haluaisi naapurikseen. Vuoden 2005 tutkimuksessa mainittiin seuraavat ihmisryhmät:

- huumeiden väärinkäyttäjät
- eri rotuun kuuluvat ihmiset
- ihmiset, joilla on AIDS
- maahanmuuttajat/ulkomainen työvoima
- homoseksuaalit
- eri uskontoon kuuluvat ihmiset
- alkoholistit
- yhdessä asuvat naimattomat parit
- eri kieltä puhuvat ihmiset
- venäläiset

Lisäksi kysyttiin asennoitumista etniseen monimuotoisuuteen ylipäättään. Mittari koostui kahdesta väittämästä ja vastaajia pyydettiin arvioimaan kymmenportaisella asteikolla, kumpaa lähempänä hänen oma kantansa on. Väittämät olivat:

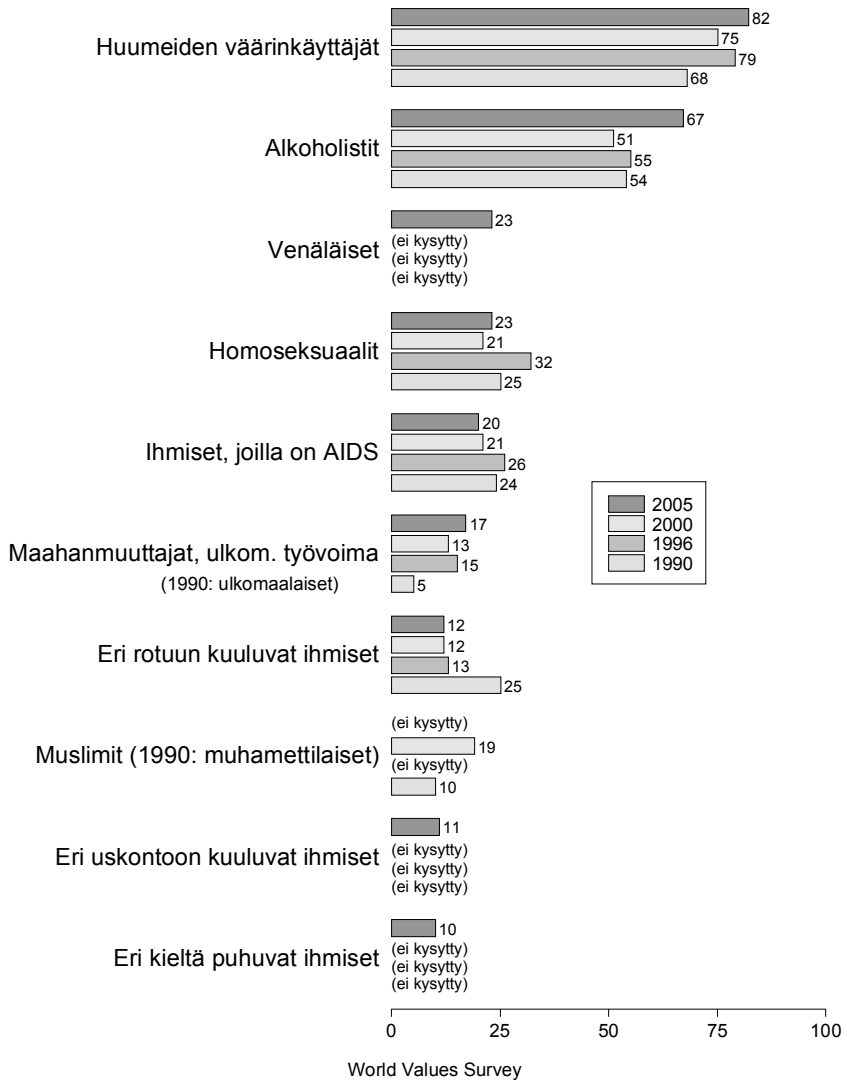
- Etninen monimuotoisuus rapauttaa valtion yhtenäisyyden
- Etninen monimuotoisuus rikastuttaa elämää

Myös kysymys eri ihmisryhmiin luottamisesta mittaa epäsuorasti suvaitsevaisuutta. Kysymyksessä eri ryhmiin luottamisesta mainittiin myös ”toiseen uskontoon kuuluvat ihmiset” sekä ”toiseen kansallisuuteen kuuluvat ihmiset”. Luottamusta näihin ryhmiin pyydettiin arvioimaan neliportaisella asteikolla (luotatte täysin, luotatte jonkin verran, ette luota kovinkaan paljoa, ette luota lainkaan).

Vuoden 2005 kyselyn mukaan suomalaiset suhtautuvat yleisesti ottaen varsin suvaitsevaisesti toisiin uskoviin ja muualta tulleisiin. Kun vastaajia pyydettiin mainitsemaan listalta määrättyjä ihmisryhmiä, joita he eivät haluaisi naapureikseen, listan kärjessä olivat päihitteiden väärinkäyttäjät. Jopa 82 % suomalaisista ei haluaisi huumeiden väärinkäyttäjii naapureikseen ja

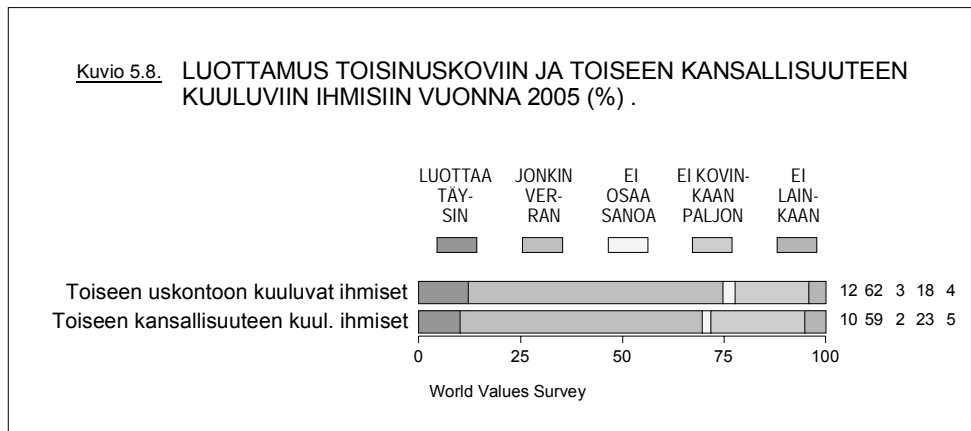
Kuvio 5.7. IHMISRYHMÄT, JOITA SUOMALAISET EIVÄT HALUAISI NAAPUREIKSEEN; ARVIOT VUOSINA 1990-2005 (%).

alkoholistikin torjui 67 %. Vasta listan häntäpäässä olivat eri rotuun, uskontoon tai kieliryhmään kuuluvat ihmiset, joita keskimäärin vain noin joka kymmenes ei haluaisi naapurikseen. Poikkeuksen tähän muodostavat kuitenkin venäläisten ryhmä, jota neljännes (23 %) suomalaisista ei haluaisi naapurikseen. Noin kuudesosa suhtautui kielteisesti maahanmuuttajiin mahdollisina naapureina (ks. kuvio 5.7).

Kuten taulukosta myös nähdään, kovin selkeitä kehityssuuntauksia ei tämän tyyppisissä asenteissa ole nähtävissä 1990-luvun jälkeen. Asenteet alkoholin ja huumeiden väärinkäyttäjää kohtaan näyttävät aavistuksen verran kiristyneen sitten vuoden 1990. Sen sijaan suhtautuminen homoseksuaaleihin ja AIDS:ia sairastaviin näyttäisi pysyneen suunnilleen ennallaan. Varsinkin maahanmuuttajiin, eri rotuun kuuluviin ja muslimeihin kohdistuvista asenteista on vaikea löytää selkeää trendiä. Siinä missä asenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat jyrkentyneet, eri rotuun kuuluminen on sinänsä heikentynyt torjunnan perusteena. Muutos tosin näyttää tapahtuneen jo 1990-luvun alussa. Ristiriitaisiin tuloksiin vaikuttanee osaksi se, että rasistisia perusteita suoraan kysyttäessä ne helpommin torjutaan. Sen sijaan venäläisten tai maahanmuuttajien kohdalla kysymyksen ollessa konkreettisempi, perusteita ei nähdä välttämättä rasistisina. Aiemmissa tutkimuksissa on kuitenkin havaittu, että suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin on muuttunut kaikissa väestöryhmissä myönteisemmäksi laman jälkeen (Jaakkola 2005).

Myös kysyttäessä luottamusta eri ryhmiin kuuluviin ihmisiin kävi ilmi, että vaikka täysin luottavia on vain joka kymmenes, noin kaksi kolmasosaa ilmoittaa luottavansa jonkin verran toisiin uskoviin sekä vierasta kansallisuutta edustaviin ihmisiin. Viidennes ilmoittaa, ettei luota kovinkaan paljon ja vain noin viisi prosenttia ilmoittaa, ettei luota näihin ryhmiin lainkaan (ks. kuvio 5.8).

Enemmistö suomalaisista kannattaa etnistä monimuotoisuutta eikä pidä sitä suurena uhkana kansakunnan yhtenäisyydelle. Kymmenportaisella asteikolla mitattaessa vastaajat yhtyivät jonkin verran enemmän väittämään ”etninen monimuotoisuus rikastuttaa elämää” (täysin samaa mieltä: 10) kuin siihen, että ”etninen monimuotoisuus rapauttaa valtion yhtenäisyyden” (täysin samaa mieltä: 1). Kaikkien vastaajien keskiarvo oli 6,8 (Mediaani = 7). Suomalaisten enemmistön mielestä etninen monimuotoisuus on siis pikemminkin elämää rikastuttava kuin yhteiskuntaa uhkaava tekijä.

Uskonnollisuus näkyy suomalaisten eri ihmisryhmiin kohdistuvissa asenteissa monien kysymysten kohdalla varsin heikosti. Esimerkiksi uskontoa erittäin tärkeänä pitävien keskuudessa

huumeiden väärinkäyttäjii ei haluaisi naapurikseen 78 % kun uskontoa ei lainkaan tärkeänä pitävien joukossa heitä on käytännössä identtinen määrä, 79 %. Myöskään alkoholistien ja venäläisten kohdalla erot uskonnollisuudessa eivät merkittävästi vaikuta asenteisiin. Vain homoseksuaalien ja AIDS:ia sairastavien kohdalla erittäin uskonnollisten ryhmä erottuu selkeästi. Heistä noin kolmannes (37%) ei haluaisi homoseksuaaleja naapurikseen ja lähes sama määrä (31 %) torjuisi AIDS:ia sairastavat kun kaikista suomalaisista vastaava luku on vain runsas viidennes (ks. kuvio 5.9).

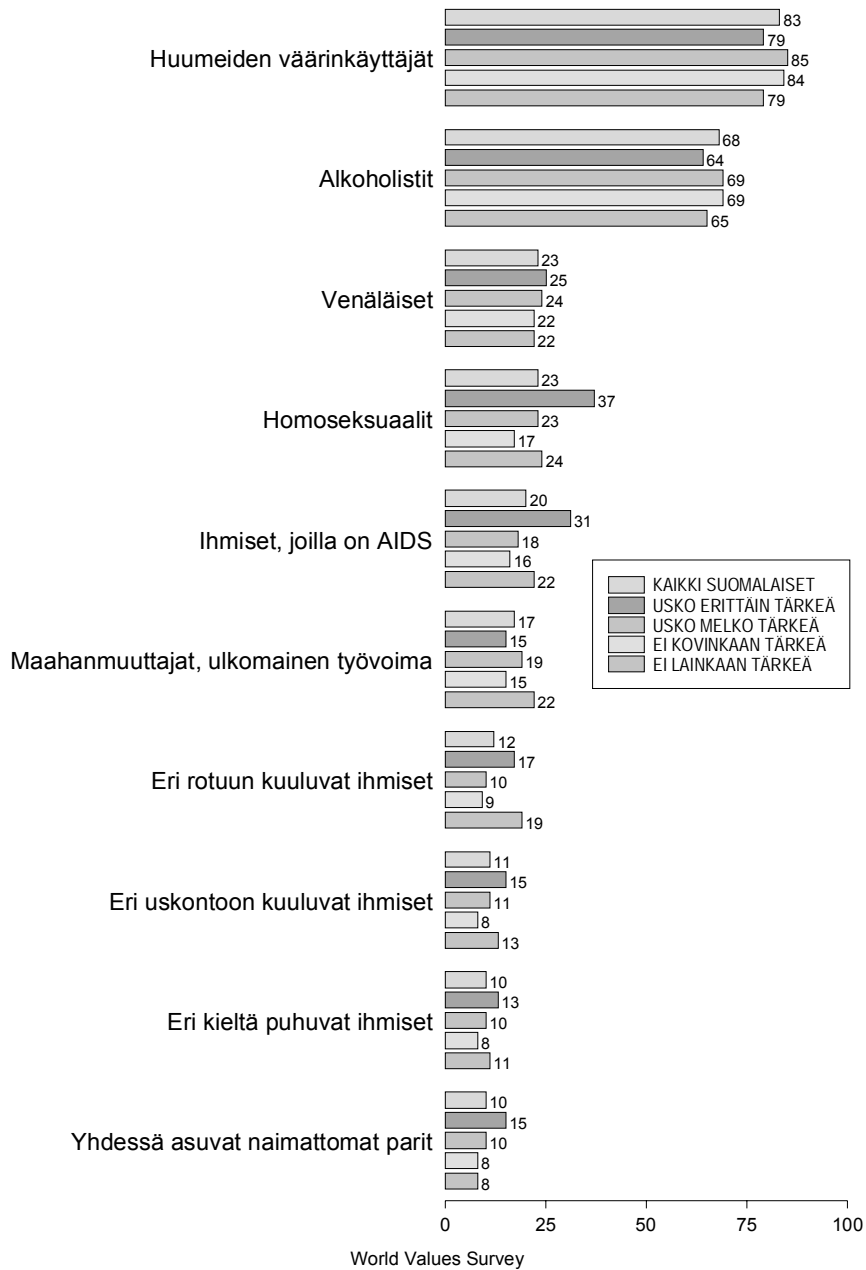
Kuitenkaan näissäkään kysymyksissä uskonnollisuus ei vaikuta lineaarisesti siten, että vähiten uskonnolliset olisivat myös vähiten torjuvia. Vähiten torjuvasti näihin ryhmiin asennoituvat ne, jotka eivät pidä uskontoa kovinkaan tärkeänä. Heistä vain noin joka kuudes ilmoittaa, ettei haluaisi homoseksuaaleja (17 %) tai AIDS:ia sairastavia (16 %) naapurikseen. Sen sijaan niistä, jotka eivät pidä uskontoa lainkaan tärkeänä, noin neljännes torjuisi nämä ryhmät. Vastaavasti maahanmuuttajiin ja eri rotuun kuuluviin ihmisiin torjuvimmin suhtautuvat ne, jotka eivät pidä uskontoa lainkaan tärkeänä. Heistä noin viidennes ilmoittaa, ettei haluaisi näitä ihmisryhmiä naapurikseen. Uskontoa erittäin tärkeänä pitävien joukosta vain noin joka seitsemäs ilmoittaa, ettei haluaisi maahanmuuttajia naapurikseen.

Sukupuolella on tilastollisesti merkitsevää vaikutusta vain suhtautumisessa homoseksuaaleihin ja AIDS:ia sairastaviin. Miehistä 27 % ja naisista 19 % mainitsi homoseksuaalit ei toivottavina naapureina. AIDS:in kohdalla vastaavat luvut olivat 23 % ja 18 %. Ikä vaikuttaa tilastollisesti merkitsevästi asenteisiin homoseksuaaleja, AIDS:ia sairastavia ja maahanmuuttajia kohtaan. Selvästi muista erottuva torjuva ryhmä löytyy yli 65-vuotiaista, joista homoseksuaalit torjuisi 37 %, AIDS:ia sairastavat 31 % ja maahanmuuttajat 27 %. Erot eri ikäryhmien välillä olivat nuorempien joukossa hyvin pienet.

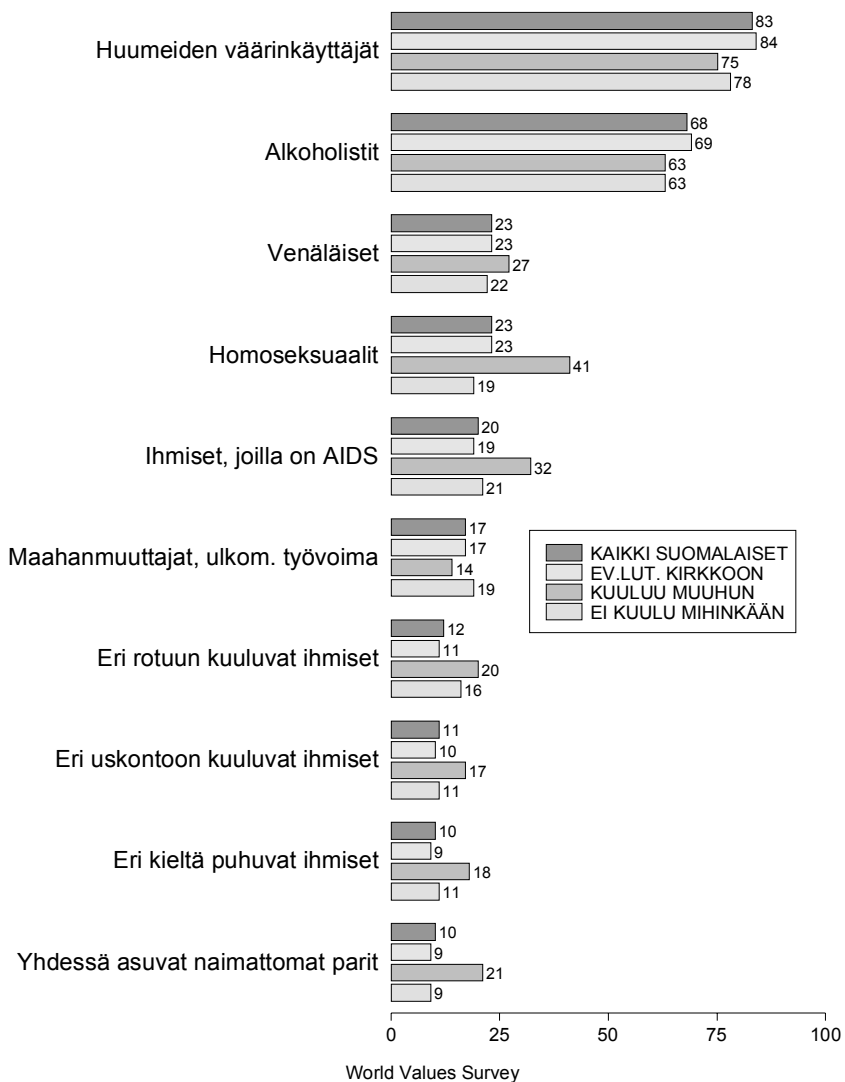
Kirkkoon kuuluvien ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien välillä vastauksissa ei ole juuri minkäänlaisia eroja. Sen sijaan muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvat erottuvat joissakin kysymyksissä selvästi näistä kahdesta ryhmästä. Esimerkiksi juuri homoseksuaaleja koskevan kysymyksen kohdalla kirkkoon kuuluvista 23 % ja uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomista 19 % mainitsi, ettei haluaisi heitä naapurikseen. Sen sijaan muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista näin ilmoitti 41 %. Sama ilmiö havaitaan kysymyksessä yhdessä asuvista naimattomista pareista. Tässäkin juuri muiden uskonnollisten yhdyskuntien jäsenet erottuvat torjuvammalla asenteellaan, viidesosa heistä ei haluaisi naimattomia pareja naapurikseen kun sekä kirkkoon kuuluvien että uskonnollisiin yhdyskuntiin kuulumattomien kohdalla vastaava luku on 9 %. Muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuuluvista suurin osa on helluntai- ja vapaaseurakuntien jäseniä, Jehovan todistajia sekä ortodokseja. On kuitenkin huomattava, että heitä on aineistossa vähän (6 %, n = 56), joten kovin pitkälle meneviä johtopäätöksiä luvusta ei voida tehdä.

Uskonnollisuus ei myöskään vaikuta tilastollisesti merkitsevästi luottamukseen toiseen uskontoon tai kansallisuuteen kuuluvia kohtaan, vaikka hienoisia eroja prosentteissa voidaankin havaita. Tässäkin uskonnollisesti orientoituneet osoittivat enemmän luottamusta kuin ei uskonnolliset. Uskontoa erittäin tärkeänä pitävien joukossa luottavaisia oli eniten, heistä 16 % ilmoittaa luottavansa täysin toisiin uskoviin. Uskontoa ei lainkaan tärkeänä pitävien joukossa näin ilmoittavia oli sen sijaan vähiten, vain 11 %. Vastaavasti erittäin uskonnollisten ryhmässä ei lainkaan luottavia oli 4 % ja vähiten uskonnollisten joukossa vastaava luku oli 8 %. Erot näiden ryhmien välillä olivat vielä pienempiä toisia kansallisuuksia kohtaan tunnettua luottamus-

Kuvio 5.9. NIIDEN SUOMALAISTEN OSUUS, JOTKA EIVÄT HALUAI SI TIETTYJÄ IHMISRYHMIÄ NAAPUREIKKSEEN USKONNON TÄRKEYDEN MUKAAN VUONNA 2005 (%).

Kuvio 5.10. NIIDEN SUOMALAISTEN OSUUS, JOTKA EIVÄT HALUAISI TIETTYJÄ IHMISRYHMIÄ NAAPUREIKSEEN USKONNOLLISIIN YHDYSKUNTIIN KUULUMISEN MUKAAN VUONNA 2005 (%).

ta mittaavan kysymyksen kohdalla. Täysin luottavia oli erittäin uskonnollisissa 12 % ja vähiten uskonnollisissa 11 %.

Uskonnon tärkeys elämänalueena ei vaikuta myöskään etnistä monimuotoisuutta koskeviin asenteisiin. Varianssianalyysin perusteella suhtautuminen uskonnon tärkeyteen elämänalueena ei vaikuta tilastollisesti merkitsevästi siihen, suhtaudutaanko etniseen monimuotoisuuteen rikkautena vai kansakunnan yhtenäisyyttä rapauttavana voimana.

Tulokset osoittavat, että uskonnollisuus ei Suomessa ole merkittävästi yhteydessä vierasmaalaisiin, maahanmuuttajiin tai toisuskoiisiin kohdistuviin asenteisiin. Hiukan yleistäen voidaan sanoa, että uskontoa erittäin tärkeänä pitävät suhtautuvat yhtä suvaitsevaisesti tai suvaitsemattomasti näihin ihmisryhmiin kuin muutkin suomalaiset. Kuten aikaisemmastakin on käynyt ilmi, uskonnollisuus vaikuttaa lähinnä asenteisiin, jotka kohdistuvat homoseksuaaleihin, AIDS:ia sairastaviin tai yhdessä asuviin naimattomiin pareihin.

Tiede ja tulevaisuus

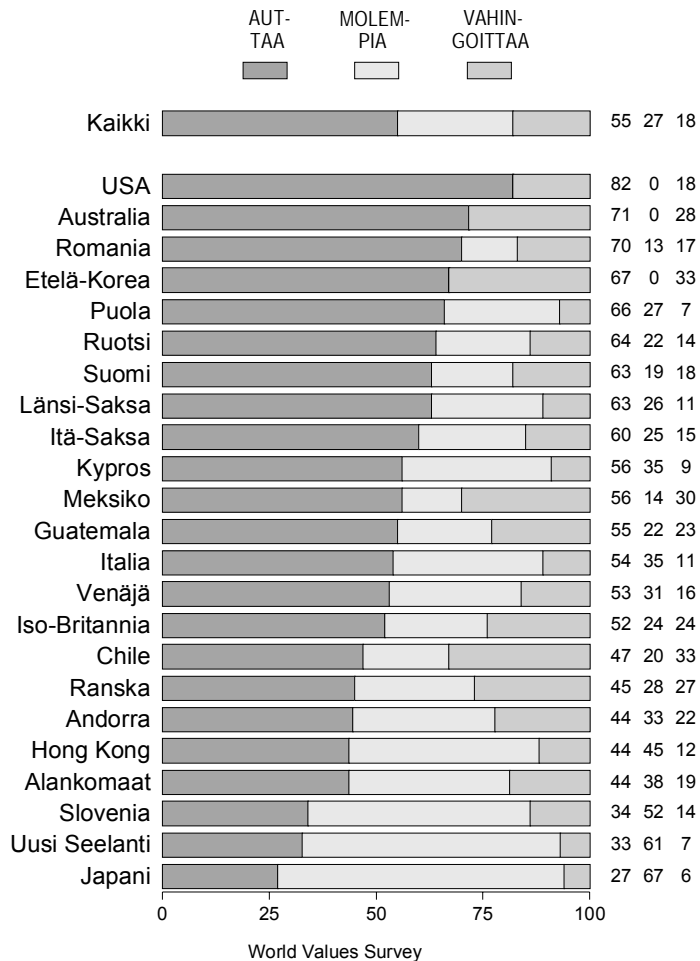
Tieteellisen tiedon kasvu ja tekniikan kehitys ovat muokanneet rajusti tavallisen ihmisen elinympäristöä ja elinolosuhteita viimeisten parin sadan vuoden aikana. Tekniikan kehitystä onkin pidetty keskeisenä yhteiskunnan modernisaation ulottuvuutena. Maailmansotien jälkeisenä aikana suhtautuminen tieteeseen ja teknologiaan on kuitenkin muuttunut ratkaisevasti kun on lisääntyvässä määrin tiedostettu tekniikan aiheuttamia riski- ja uhkatekijöitä. Atomisodan uhka, tuholaismyrkkujen ennakoimattomat vaikutukset ja luonnon saastuminen herättivät ihmisiä uuteen tietoisuuteen jo 1960-luvulla. Viimeaikainen biologisen tietämyksen kasvu geenitekniikan sovelluksineen on lisännyt entisestään ihmisten tietoisuutta erilaisista riskeistä, joita erilaisiin tieteellisen tiedon sovelluksiin voi liittyä. Tästä syystä on tärkeää saada tietoa suomalaisten asenteista tiedettä kohtaan. Lisäksi tiede on historiansa aikana joutunut useita kertoja uskonnollisten auktoriteettien kritiikin kohteeksi. Tiede ja uskonto asetetaan usein keskenään jännitteeseen suhteeseen ja siksi on hyvä tietää myös uskonnollisuuden vaikutuksesta tiedeasenteisiin.

World Values 2005 tutkimuksessa suhtautumista tieteeseen mitattiin lähinnä neljällä kysymyksellä. Nämä olivat asenneväittämiä, joihin vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa kymmenportaisella asteikolla (1 = ”täysin eri mieltä”, 10 = ”täysin samaa mieltä”). Väittämät olivat:

- Tiede ja teknologia tekevät elämästämme terveellisempää, helpompaa ja mukavampaa.
- Tieteen ja teknologian ansiosta tulevilla sukupolvilla tulee olemaan enemmän mahdollisuuksia.
- Elämäntapamme muuttuu liian nopeasti tieteen ja teknologian takia.
- Luotamme liikaa tieteeseen, emmekä tarpeeksi uskon.

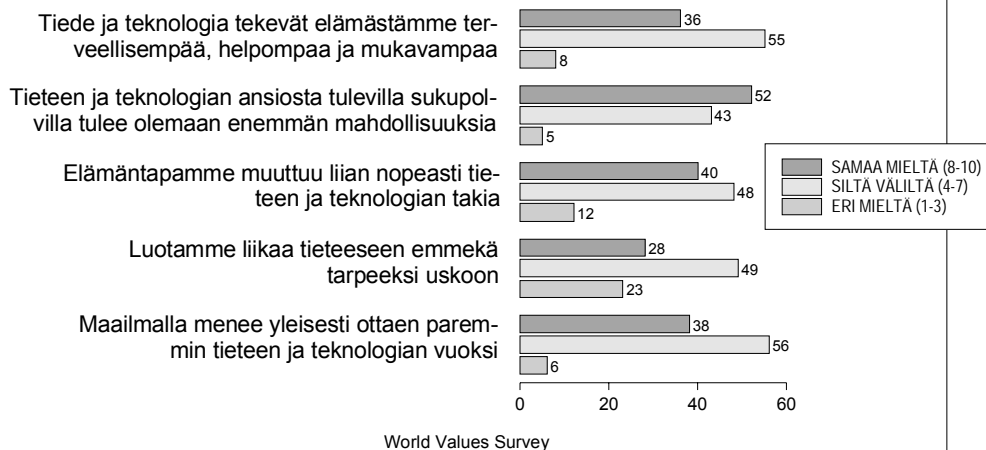
Lisäksi esitettiin kysymys ”Uskotteko, että tekemämme tieteelliset edistysaskeleet auttavat vai vahingoittavat ihmiskuntaa pitkällä aikavälillä?” Vastausvaihtoehdot tähän kysymykseen olivat: ”auttaa”, ”vahingoittaa”, ”jonkin verran kumpaakin”.

Kuvio 5.11. ERI MAIDEN KANSALAISTEN KÄSITYS SIITÄ, AUTTAVATKO VAI VAHINGOITTAVATKO TIE-TEELLISET EDISTYSASKELEET IHMISKUNTAA (2005, %; N = 32555)

Vastauksista käy ilmi, että suomalaiset luottavat keskimäärin varsin paljon tieteeseen. Kun vastaajilta kysyttiin, uskovatko he tieteellisten edistysaskeleiden auttavan vai vahingoittavan ihmiskuntaa pitkällä aikavälillä, noin kaksi kolmesta (63 %) ilmoitti niiden auttavan. Noin viidennes (18 %) ilmoitti tieteellisten edistysaskeleiden vahingoittavan ihmiskuntaa ja saman verran (19%) uskoi, että tiede jossakin määrin sekä auttaa että vahingoittaa ihmiskuntaa. Tutkimukseen osallistuneista maista suomalaiset sijoittuvat tässä suhteessa parhaiten luottavaan kolmannekseen. Kaikista kansainväliseen World Values -tutkimukseen osallistuneista maista

Kuvio 5.12. SUOMALAISTEN SUHTAUTUMINEN TIETEeseen VUONNA 2005
(vastausasteikko 1-10 luokiteltuna kolmeen luokkaan, %).

noin runsas puolet vastaajista (55 %) ilmoitti luottavansa tieteeseen ihmiskuntaa auttavana tekijänä. Ylivoimaisesti eniten luottamusta tieteeseen löytyi Yhdysvalloista, jonka kansalaisista 82 % ilmoitti luottavansa tieteen auttavaan voimaan.

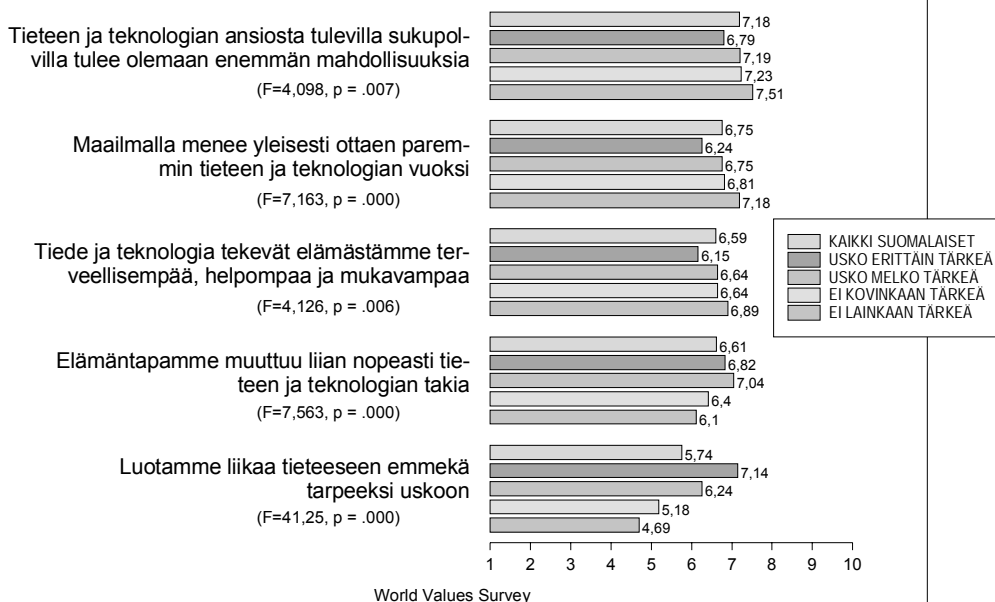
Neljästä asenneväittämästä Suomessa oltiin kaikkein eniten samaa mieltä siitä, että ”tieteen ja teknologian ansiosta tulevilla sukupolvilla tulee olemaan enemmän mahdollisuuksia” (ks. kuvio 5.12). Kaikkien vastaajien keskiarvo tässä kysymyksessä oli 7,19. Kysymyksessä ”meneekö maailmalla yleisesti ottaen paremmin vai huonommin tieteen ja teknologian vuoksi?” enemmistö kallistui vaihtoehdon ”paremmin” kannalle: vastaajien keskiarvo oli 6,75. Tieteen ja teknologian uskottiin myös tekevän elämästämme helpompaa ja mukavampaa. Vastaajien keskiarvo tämän kysymyksen kohdalla oli 6,59.

Täysin varaukseton suomalaisten suhde tieteeseen ei kuitenkaan ole. Kun vastaavalla tavalla kysyttiin kantaa väittämään, jonka mukaan ”elämäntapamme muuttuu liian nopeasti tieteen ja teknologian takia”, siinäkin vastaajien keskiarvo oli samaa luokkaa edellisten kysymysten kanssa: 6,61. Edelleen, kun vastaajia pyydettiin ottamaan kantaa väittämään, jonka mukaan ”luotamme liikaa tieteeseen emmekä tarpeeksi uskoon”, siinäkin vastaajien keskiarvo oli lievästi enemmän samalla kannalla kuin eri mieltä keskiarvolla 5,75.

Näitä lukuja on hyödyllistä tarkastella suhteessa uskonnon merkitykseen elämässä. Varsinkin viimeksi mainittu väittämä, ”luotamme liikaa tieteeseen emmekä uskoon”, asettaa tieteen ja uskonnollisen uskon vastakkain. Tuloksia verrattaessa huomataankin, että uskontoa tärkeänä pitävät ilmaisivat varauksellisempia kantoja tieteeseen ja teknologiaan. Ero on myös kaikissa kysymyksissä tilastollisesti merkitsevä. (Ks. taulukko 5.13)

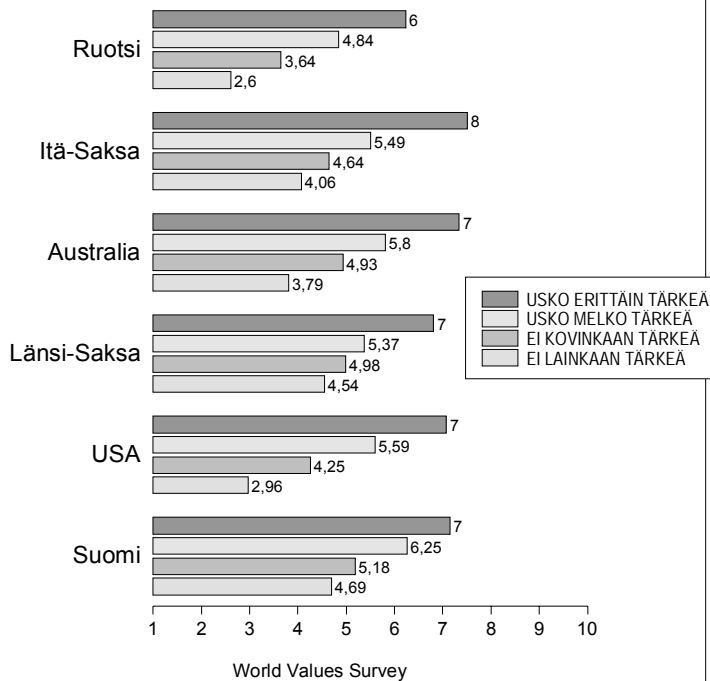
Kuvio 5.13. SUOMALAISTEN SUHTAUTUMINEN TIETEeseen USKONNON TÄRKEYDEN MUKAAN 2005 (keskiarvot, asteikko 1-10).

Uskonnollisuuden vaikutus tiedettä koskeviin näkemyksiin on Suomessa kuitenkin huomattavasti heikompaa kuin monissa muissa maissa. Esimerkiksi Australiassa, Sloveniassa, Itä-Saksassa ja Yhdysvalloissa vastaukset kysymykseen luotammeko tieteeseen liikaa jakaantuvat paljon voimakkaammin ääripäihin riippuen uskonnon tärkeydestä elämässä (ks. kuvio 5.14). Yhdysvalloissa uskontoa erittäin tärkeänä pitävillä vastausten keskiarvo on 7,07, kun taas niillä, jotka eivät pidä uskontoa lainkaan tärkeänä, vastausten keskiarvo oli vain 2,96. Toisin sanoen, ne yhdysvaltalaiset, jotka eivät pidä uskontoa lainkaan tärkeänä elämässään, ovat taipuvaisia olemaan paljon jyrkemmin eri mieltä väittämästä kuin vastaava ryhmä suomalaisia. Sama kah-tiajakautuneisuus näkyy myös Ruotsissa.

Kaiken kaikkiaan suhtautuminen tieteeseen ja teknologiaan on odotusten mukainen. Uskontoa tärkeänä pitävät suhtautuvat selvästi varauksellisemmin tieteen siunauksellisuuteen kuin muut suomalaiset. Kansainvälisessä vertailussa voidaan kuitenkin nähdä, että Suomi on tässä suhteessa huomattavasti vähemmän polarisoitunut maa kuin vaikkapa Ruotsi. Suomessa tieteen ja uskonnon ei nähdä olevan niin voimakkaasti ristiriidassa kuin monissa muissa mais-sa.

Kuvio 5.14. SUHTAUTUMINEN VÄITTÄMÄÄN "LUOTAMME LIIKAA TIETEeseen EMMEKÄ USKOON" USKON TÄRKEYDEN MUKAAN SUOMESSA JA MUUTAMISSA VERTAILUMAISISSA 2005 (keskiarvot, asteikko 1-10).

Johtopäätöksiä

Tässä artikkelissa etsittiin vastausta siihen, kuinka uskonnollisuus vaikuttaa yleisiin elämänarvostuksiin, moraalikäsitteisiin, perhearvoihin, suvaitsevaisuuteen sekä asenteisiin tiedettä ja teknologiaa kohtaan. Tulokset osoittavat, että uskonnollisuus vaikuttaa moniin tällaisiin asioihin varsin heikosti ja usein epälineaarisesti.

Yleisiä elämänarvostuksia tarkasteltaessa nähtiin, että uskonnollisuus on selkeästi yhteydessä perheen ja ystävien arvostukseen, kun taas työhön ja vapaa-aikaan liittyviin arvostuksiin uskonnollisuudella ei ollut mainittavaa vaikutusta. Perheen uskonnollinen merkitys tuli esille vahvasti myös moraalikäsitteitä ja perhearvoja mittaavissa kysymyksissä. Näissä aihealueissa uskonnollisimmat edustivat kaikkein konservatiivisinta kantaa.

Suvaitsevaisuutta mittaavissa kysymyksissä tuli esiin sama havainto. Tilastollisesti merkitseviä eroja suvaitsevaisuuskysymyksissä löytyi vain suhtautumisessa homoseksuaaleihin ja avo-

pareihin. Seksuaalisuuteen liittyvät kysymykset ja monet perhe-elämään liittyvät kysymykset ovat jokseenkin ainoita, joissa uskonnollisuuden vaikutus näkyy selkeän lineaarisesti – iästä ja sukupuolesta riippumatta. Uskonnollisimmat edustavat näissä kysymyksissä jyrkintä kantaa. Kaikkein jyrkimmin moniin suvaitsevaisuutta mittaaviin kysymyksiin suhtautuvat muihin uskonnollisiin yhdyskuntiin kuin luterilaiseen kirkkoon kuuluvat. Joissakin kysymyksissä suvaitsevaisin ryhmä löytyi kuitenkin luterilaiseen kirkkoon kuuluvista. Ne jotka eivät kuulu mihinkään uskonnolliseen yhdyskuntaan sijoittuvat asenteiltaan näiden ryhmien välimaastoon. Tieteen merkitystä mittaavissa kysymyksissä uskonnollisuudella oli jonkin verran vaikutusta, joskin moniin muihin maihin verrattuna vähäisemmin.

Miten uskonnollisten ja ei-uskonnollisten varsin vähäisiä eroja arvoissa, asenteissa ja moraalikäsitelyissä tulisi tulkita? Eikö uskonnollisuus tosiasiallisesti voikaan toimia yhteiskunnan moraalista selkärankaa vahvistavana?

Uskonnon vaikutus suomalaisten moraalikäsitelyyn on laajempi kysymys kuin empiirisesti mitattavat erot uskonnollisten ja ei-uskonnollisten moraalikäsitelysten välillä. Kirkko ja luterilaisuus ovat toimineet vuosisatoja merkittävänä moraaliauutoriteettina ja -opettajana. Luterilainen eetos on vaikuttanut suomalaisiin arvoihin ja asenteisiin sekä suomalaisen yhteiskunnan instituutioihin. Se on luonut myös pohjaa vahvalle yhteisvastuun hengelle suomalaisessa yhteiskunnassa. Vaikka tämän eetoksen tausta olisi uskonnollinen, useimmat siihen liittyvät periaatteet mielletään nykyisin osaksi normaalia suomalaista elämänmuotoa. Uskonnon vaikutus moraalikäsitelyyn pohjautuu enemmän yhteisölle ja ryhmälle ominaisiin normeihin ja arvoihin kuin teologisiin käsitelyihin ja oppeihin. Tämän vuoksi ei ole odotettavissa, että uskonnollisten ja ei-uskonnollisten moraalikäsitelyt poikkeaisivat merkittävästi ainakaan yhteiskuntaetiikan kysymyksissä.

Yleinen moraalikäsitelyjen liberalisoituminen ja suvaitsevaisuuden lisääntyminen tulkitaan yleensä osaksi yhteiskunnan modernisaatiota. Modernisaation katsotaan johtaneen paitsi uskonnon myös moraalien privatisoitumiseen. Modernin ”kypsää” vaihetta, postmodernia, kutsutaankin individualismin aikakaudeksi, joka mahdollistaa myös moraalien alueella paljon suuremman valinnanvapauden kuin aikaisemmin. Samaan tapaan kuin uskontojen ”markkinoilla” on tarjolla lukuisia vaihtoehtoja, myös moraaliperiaatteiden alueella on yhä laajempi tarjonta ja yksilöt kokevat olevansa aikaisempaa vapaampia valitsemaan lukuisista tarjolla olevista arvoista ja muodostamaan niistä omat moraaliperiaatteensa. (Kääriäinen 2003.)

Viimeisten vuosikymmenien aikana eurooppalaisten arvoissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Perinteiset poliittiset, uskonnolliset, sosiaaliset ja seksuaalietiikkaan liittyvät normit ovat menettäneet asemaansa. Eri maiden vertailu World Values -tutkimuksessa osoittaa, että hyvinvoinnin ja turvallisuuden kokemuksella on selvä vaikutus arvomaailmaan: kasvavan hyvinvoinnin tuoma turvallisuuden kokemus on vähentänyt tarvetta ehdottomille normeille. Tämä näkyy erityisesti niiden ikäluokkien keskuudessa, jotka ovat kasvaneet suhteellisen vakaissa olosuhteissa. He ovat valmiimpia hyväksymään poikkeamisen perinteisistä normeista kuin vanhemmat ikäluokat. (Ks. Inglehart 1997, 28.)

Asennemuutosten taustalla on myös perinteisten normien funktion muuttuminen. Tämä koskee erityisesti perhe- ja seksuaalietiikkaan liittyviä normeja. Vaikka perheellä todellisuudessa on edelleen ensisijainen merkitys lapsen tasapainoiselle kasvulle, perheen yhteiskunnallinen funktio on muuttunut. Se ei enää ole samassa määrin tuotanto- ja toimeentuloyksikkö kuin aikaisemmin. Perhe oli aiemmin keskeinen tuotantoyksikkö, lapsen selviytyminen elämässä

oli ratkaisevasti kiinni hänen vanhemmistaan ja vastaavasti vanhempien selviäminen elämän loppuvaiheessa oli kiinni lapsista. Nyt työ tehdään useimmiten perheen ulkopuolella ja hyvinvointiyhteiskunta on ottanut hoitaakseen lukuisia aiemmin perheenjäsenille kuuluvia tehtäviä. Myös perinteiset sukupuoliroolit ja niitä koskevat käsitykset ovat muuttuneet yhteiskunnan modernisoitumisen myötä. Naiset ovat yhä useammin töissä kodin ulkopuolella. (Karisto, Takala & Haapala 1997, 174; ks. Ketola 2003, 45–49.)

Nuoremmat ikäluokat ovat huomattavasti sallivampia suhteessa paitsi avioeroon, myös suhteessa homoseksuaalisuuteen, aborttiin, avioliiton ulkopuolisiin sukupuolisuhteisiin, prostituutioon ja eutanasiaan. Vanhemmat ikäluokat puolestaan puolustavat yleisemmin perinteistä perhekesitystä ja suhtautuvat kielteisesti niihin ilmiöihin, jotka ovat sen kanssa ristiriidassa.

Vaikka moraalinen pluralismi on lisääntynyt tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että mitkä tahansa arvot voisivat nousta vallitseviksi. Pluralistisen ja demokraattisen yhteiskunnan lähtökohtana on ajattelun ja valinnan vapaus – kuitenkin vain niin pitkälle kuin oma vapaus ei loukkaa toisten vapauksia ja oikeuksia. Se mistä demokraattisessa yhteiskunnassa ollaan yksimielisiä, ovat ne raamit, joiden puitteissa pyritään elämään hyvää elämää ja joiden puitteissa annetaan muiden elää omaa elämäänsä niin kuin he parhaaksi näkevät.

Kirjallisuus

- Hirschi, Travis & Rodney Stark 1969. Hellfire and delinquency. *Social Problems* 17: 202–213.
- Hytönen, Maarit 2003. *Kirkko ja nykyajan eettiset kysymykset*. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82.) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Inglehart, Ronald 1997. *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton NJ: Princeton University Press.
- Jaakkola, Magdaleena 2005. *Suomalaisten subtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987-2003*. (Työpoliittinen tutkimus 286) Helsinki: Työministeriö.
- Karisto, Antti, Pentti Takala & Ilkka Haapola 1997. *Matkalla nykyaikaan: elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa*. Porvoo: Werner Söderström.
- Ketola, Kimmo 2003. Uskonto suomalaisessa yhteiskunnassa 1600-luvulta nykypäivään. – Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*, 17–52. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82.) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Kääriäinen, Kimmo 2003. Uskonnollisuus ja moraal. – Kääriäinen, Kimmo & Niemelä, Kati & Ketola, Kimmo. *Moderni kirkkokansa. Suomalaisten uskonnollisuus uudella vuosituhanella*, 221–252. (Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 82.) Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Martikainen, Tuomas 2006. Maahanmuuttajat ja uskonto: tausta, jäsenyys, yhdyskunnat. – Aappo Laitinen (toim.). *Kristinusko Suomessa*. (Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 249) Helsinki. Suomalainen teologinen kirjallisuusseura.
- Martikainen, Tuomas, Teppo Sintonen & Pirkko Pitkänen 2006. Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt. – Tuomas Martikainen, (toim.). *Ylirajainen kulttuuri: Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*, 9–41. (Tietolipas 212.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Melin, Harri, Raimo Blom & Pentti Kiljunen 2007. *Suomalaiset ja työ: Raportti ISSP 2005 Suomen aineistosta*. (Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston julkaisuja 3) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto FSD.
- Stark, Rodney & Bainbridge, William Sims 1996. *Religion, deviance, and social control*. New York: Routledge.

Käyntiosoite: Åkerlundinkatu 2 A, 5. krs
Tampere
Postiosoite: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto
33014 Tampereen yliopisto
Puhelin: (03) 3551 8519
Faksi: (03) 3551 8520
Sähköposti: fsd@uta.fi
Kotisivu: <http://www.fsd.uta.fi>

Suomalaisten arvoissa on tapahtunut huomattavia muutoksia 1980-luvun puolivälin jälkeen. Globaalien ja kansallisten arvojen asema on heikentynyt, minäkeskeisten arvojen asema puolestaan vahvistunut. Yksilöllistymisen esiinmarssista huolimatta suomalaiset luottavat edelleen vahvasti suureen joukkoon keskeisiä yhteiskunnallisia instituutioita – kirkko mukaan lukien. Muutenkin uskonto on säilyttänyt asemansa suomalaisten keskuudessa huomattavasti paremmin kuin 1980-luvun maallistumisteoreetikot ennustivat. Moraalikäsitykset ovat liberalisoituneet, mutta etenkin monissa yhteiskuntaetiikan kysymyksissä kansalaismoraali on vielä korkealla tasolla. Mistä nämä ilmiöt johtuvat? Mikä suomalaisten elämässä on pysyvää, mikä taas altis nopeille muutoksille? Mitä eroja on eri elämäntilanteissa olevien suomalaisten välillä?

Tämä kirja tarkastelee uskontoa, arvoja ja instituutioita suomalaisten elämässä. Teos pohjautuu vuosina 1981–2005 toteutettujen World Values -tutkimusten aineistoihin, jotka mahdollistavat ainutlaatuisella tavalla suomalaisten poliittisten, yhteiskunnallisten ja uskonnollisten asenteiden pitkäjäistarkastelun ja kansainvälisen vertailun neljännesvuosisadan ajalta.

